

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

CXII - 1975
Aflevering 1-2

Uitgegeven met steun van het Rijk,
de Provincie en de stad Brugge

BRUGGE 1975

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIETE D'EMULATION

Secretariaat en redactie : p.a. Rijksarchief, Academiestraat
14, 8000 Brugge

Postcheckrekening : Genootschap voor Geschiedenis
1079439.

Abonnement op de «Handelingen» : 300 F per jaar.

INHOUD

I. BIJDRAGEN

- J. Noterdaeme, *De vroegste geschiedenis van Brugge, I. S.-Salvatorskerk. II. O.-L. Vrouwekerk* 5- 59
- R. Degryse, *Brugge en de organisatie van het loodswezen op het Zwin* 60-129
- P. Vandewalle, *Vinkem, XVe-XVIIe eeuw* 130-151

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- W. Le Loup, *Een vergeten druk van Hubertus Goltzius* 152-157

III. BOEKBESPREKING

- N. Leplae, P. Frederix, S. d'Ydewalle, R. Van Eenoo, *West-Vlaanderen* (P. Declerck) 158-160
- KRONIEK 161-168

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

ANNALES
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE BRUGES

REVUE TRIMESTRIELLE
POUR L'ÉTUDE
DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS
DE LA FLANDRE

CXII - 1975

BRUGES 1975

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

CXII - 1975

BRUGGE 1975

VERGADERINGEN
VAN HET
GENOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
HET JAAR 1839
ROTTTERDAM

VERGADERINGEN
VAN HET
GENOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
HET JAAR 1839
ROTTTERDAM

ROTTTERDAM

ROTTTERDAM

ROTTTERDAM

De vroegste geschiedenis van Brugge

De Sint-Salvatorskerk
volgens de kaart van Marcus Gerards (1562)

I

OUDERDOM EN HERKOMST VAN DE SINT-SALVATORSKERK

Iedereen is het erover eens dat er een tijd is geweest dat de Sint-Salvatorskerk de oudste kerk was van Brugge en ook de enige parochiekerk. Over de ouderdom van deze parochiekerk lopen de meningen zeer wijd uiteen. Het is wellicht niet zonder belang een overzicht te geven van hetgeen de historici in de laatste halve eeuw over de oorsprong en de ouderdom van deze kerk hebben geschreven.

Wij beginnen met A. Duclos die in 1910 een belangrijke doch thans enigzins verouderde geschiedenis van de stad heeft geschreven. Volgens deze schrijver werd de kerk omstreeks het jaar 640 gesticht. Hij steunde zich, naar hij zelf schrijft, op de overlevering die de stichting van deze kerk aan de H. Egilius toeschrijft. Niemand zou thans nog durven A. Duclos te volgen. Zijn voorstelling, die slechts steunt op een oude traditie, is door iedereen verlaten (1).

In 1938 heeft Prof. F.L. Ganshof erop gewezen dat de Sint-Salvatorskerk ongetwijfeld een landelijke kerk is geweest, een voorstedelijke kerk, die ouder is dan de stad Brugge. De stichting ervan zou tot ongeveer de jaren 800 teruggaan, iets vroeger of iets later (2).

Prof. E.I. Strubbe schreef in 1952: «Er is weliswaar geen enkel document dat de stichtingsdatum van St.-Salvators aangeeft, maar de ligging van de kerk op de uithoek van haar parochiaal gebied en het feit dat zij onder het patronaat van de bisschop staat, laten toe te zeggen dat zij als kerk ten behoeve van een agglomeratie is opgericht. Daar nu de oudste agglomeratie te Brugge zich het eerst op het parochiale gebied van St.-Salvators heeft gevormd, en de

(1) A. Duclos, *Bruges, Histoire et Souvenirs*, p. 17.

(2) F.L. Ganshof, *Iets over Brugge ...*, in *Nederlandse Historiebladen*, I, 1938.

O.L.V.-kerk gebouwd werd ongetwijfeld ten behoeve van die agglomeratie nadat ze zich reeds naar Sijsele toe ontwikkeld had, is de St.-Salvatorskerk ouder dan die van O.L.V. en moet ze dus van het midden van de IXe eeuw dagtekenen. Veel hoger nochtans dan het begin van die eeuw zal men wel niet mogen opklimmen» (3).

De gewezen archivaris van het bisdom Brugge, E.H. Michiel English, die zoveel over Brugge heeft geschreven dat de samenbundeling van al zijn artikels een tweede «Histoire de Bruges», maar dan in het Nederlands, zou kunnen vormen, schreef in 1953: «Rond 't jaar 800 is Brugge aan 't worden. Voor de godsdienstige behoeften van de nieuwe bevolking die er samentroepelt en gedurig aangroeit moet er gezorgd worden. Gera, ons later Sint-Kruis, en Weinebrugge, ons later Sint-Michiels, zijn ook al te ver afgelegen. De twee moederparochies gaan opnieuw hulpkerken stichten: Snellegem bouwt Sint-Salvators en Sijsele bouwt O.L.Vrouw» (4).

A.C. Koch heeft de stelling van E.I. Strubbe overgenomen en schreef: «Door Brugge heen liep de grens van twee oeroude parochies, waarvan de moederkerken mijlen ver van Brugge stonden: aan de oostzijde Sijsele, aan de westzijde Snellegem. Brugge bezat later twee parochiale hoofdkerken. Hiervan was Sint-Salvators afgesplitst van Snellegem, terwijl O.L.V. oorspronkelijk onder Sijsele ressorteerde (5).

Beide laatste schrijvers hebben zich laten misleiden door het artikel van E.I. Strubbe dat in het Album English

(3) E.I. Strubbe, *Parochies te Brugge voor de 12de eeuw*, in *Album English*, blz. 377. Is het echter wel zo dat in de negende eeuw de agglomeratie zich reeds zozeer ontwikkeld had ten noorden van de Reie dat de noodzaak zich opdroeg een tweede kerk, de O.L.Vrouwkerk, op 150 meter van de eerste te stichten? Er moet voor deze tweede stichting een ander reden zijn geweest.

(4) M. English, *Dagklapper*, in *Parochieblad Brugge*, 7 juni 1953.

(5) A.C. Koch *Brugge's ontwikkeling in Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1963, blz. 48.

verscheen. Het is geen geheim dat dit Album niet op de gestelde tijd verscheen en te lang op de studie van E.I. Strubbe over de parochies te Brugge voor de twaalfde eeuw bleef wachten. Blijkbaar had hij moeilijkheden met de indeling en oorsprong van de parochies in het westen van Brugge. Klarheid kwam toen ik bij een bezoek bij hem de uitslag mededeelde van mijn opzoekingen in verband met de koninklijke fiscus Snellegem en hem zegde dat deze zich uitstreckte tot aan de Reie, zodat het oudste gedeelte van Brugge uit Snellegem kwam. Hij heeft van deze mededelingen ruimschoots kunnen gebruik maken. Op zijn uitdrukkelijke vraag vanwaar de Sint-Salvatorskerk kwam, heb ik hem toen geantwoord dat ze door Snellegem als hulpkerk gesticht werd. Dat was toen mijn overtuiging. Het was slechts later, nadat ik mijn opzoekingen verder had doorgedreven, dat ik tot het besluit kwam dat Weinebrugge een fiscus was die van Snellegem werd afgesplitst en dat de kerk van Weinebrugge (Sint-Michiels) de ecclesia mater, de moederkerk van de Sint-Salvatorskerk was. E.I. Strubbe en door hem ook beide laatste schrijvers werden hierdoor misleid nopens de herkomst van de Sint-Salvatorskerk en schreven dat ze uit Snellegem kwam.

Het sleepte aan tot 1955 vooraleer ik een artikel kon schrijven over de herkomst van de Sint-Salvatorskerk van Brugge. De Sint-Pietersabdij van Steenbrugge was zo welwillend het op te nemen in haar tijdschrift «*Sacris Erudiri*». Het verscheen dus twee jaar na het artikel van Mich. English, en A.C. Koch kende waarschijnlijk de nieuwe visie over de herkomst van de Sint-Salvatorskerk niet. Het is dan ook te begrijpen dat beide historici zich hielden aan de studie van E.I. Strubbe.

Prof. J. Dhondt schreef in 1957 in zijn studie over de vroege topografie van Brugge «In de elfde eeuw ontwikkelt zich de handelsnederzetting verder, en is het wellicht dan dat, na het aanleggen van de Gentweg, de «Oudburg» zich begint te ontwikkelen. Vermoedelijk is het ook dan dat de Sint-Salvatorskerk opkwam» (6). J. Dhondt dateert dus de

kerk veel later dan de Brugse geleerden. Hij kwam tot dat besluit omdat hij de vroegste handelsnederzetting van Brugge ten noorden van het castrum zocht en niet in de Oudburg. De vroegste stadskern zou, naar zijn oordeel, ontstaan zijn langsheen de rechter- en linkeroever van de Reie, onmiddellijk ten noorden van de burcht. Naar zijn oordeel was het kleine marktplein bij de Sint-Kristoffelkerk, het «forum piscium», de vismarkt, het oudste marktplein van Brugge. We zullen straks betogen dat het elders lag. De vismarkt nabij de St-Kristoffelkerk wordt immers voor het eerst slechts in 1396 vermeld en de ligging van de kapel is er geen bewijs voor dat de vismarkt tot de 9de eeuw opklimt (7). E.H. Viaene heeft overtuigend bewezen dat de H. Kristoffel geen patroon was van de vissers, zoals A. Duclos en na hem J. Dhondt beweerden. De patroon van de vrije visverkopers te Brugge was Sint Jan de Doper. Ze lieten de diensten ter eer van Sint Jan de Doper verrichten in de zuidbeuk van de Sint-Kristoffelkerk, bij dewelke zij markt hielden (8).

«Ik zou over deze kerk meer willen weten, aldus J. Dhondt, doch de Brugse geschiedschrijvers maken er zich vanaf met enkele woorden of spreken er helemaal niet over. Ik weet wel dat de Sint-Kristoffelkerk nooit parochiekerk werd, doch als bidplaats gelegen in het kloppend hart van Brugge verdiende ze toch meer belangstelling, dunkt me. Ik noem ze kerk, wel is waar wordt ze bij haar eerste vermelding, in een trouwens zeer formalistische opsomming «kapel» genoemd — in de oorkonde van Sint-Donaas in 1089 — wat ze ongetwijfeld technisch was — maar Galbert noemt ze altijd kerk» (9).

(6) J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge*, in *Handelingen voor Geschiedenis te Gent*, 1957, blz. 48.

(7) A. Duclos, *a.w.*, p. 433.

(8) A. Viaene, *Sint-Kristoffelkerk, oudste kerk van Brugge?*, in *Biekerf*, 1957, blz. 313. De patroon van de Vrije Visverkopers te Brugge was St Jan de Doper.

(9) J. Dhondt, *a.w.*, blz. 21.

Het was A. Duclos die het eerst schreef dat de H. Kristoffel de patroon van de vissers was en dat de Sint-Kristoffelkapel reeds bestond in 961 (10). Waar A. Duclos gevonden heeft dat de H. Kristoffel de patroon van de vissers was, weten wij niet. De heilige heeft ongetwijfeld, althans in de volksmond, iets te maken met een rivier of waterloop en het gevaar erin te verdrinken. Wellicht kreeg de kapel de H. Kristoffel als patroon omdat er vlak ten noorden van de kapel een zeer oude poel, de bergpoel, lag. Waarschijnlijk heeft die poel meer dan één slachtoffer gemaakt en is meer dan één reiziger erin verdrongen (11). De H. Kristoffel werd, rekening houdende met de legende die aan zijn leven verbonden was, de schutshelige, de beschermhelige van de reizigers die gevaar liepen te verdrinken. Werd hij daardoor de patroon van een kapel die tegenaan een poel gebouwd werd.

Hoe oud was de kapel? Wij kunnen niet steunen op A. Duclos die schrijft dat ze reeds bestond in 961, want hij verwijst naar een valse oorkonde van het archivarium van Sint-Donaas. Galbert vermeld reeds de bergpoel (cloacarium) in 1127. De poel werd echter reeds eerder vermeld, nl. in een oorkonde van 1089 waarin elementen voorkomen die wel tot in het midden van die eeuw zouden kunnen teruggaan, t.t.z. tot de regering van Boudewijn V. Het was, naar alle waarschijnlijkheid, deze graaf die het grote castrum heeft gebouwd en het zogenoemd klerikaal gedeelte — ten noorden van de Steenstraat-Hoogstraat — aan het primitief castrum heeft toegevoegd. Meteen heeft hij die weg door poorten afgesloten: de Hofpoort aan de Breidelstraat en een tweede poort aan de oostkant. De reizigers die vroeger uit

(10) A. Duclos, *a.w.*, p. 432.

(11) A. Duclos, *a.w.*, p. 28: «Le MArché devait être vaste. Au milieu, il y avait un marécage, paludes, cloacarium, ou l'on pouvait se noyer. L'ancien nom Marché aux Œufs, Bergpoel, en a conservé le nom jusqu'au XVIe siècle». Het was in die Bergpoel dat in 1127 het lijk van een van de verdedigers van de burcht werd geworpen, nadat men hem door de straten van de stad gesleurd en onthoofd had.

het westen kwamen volgden de Noordzandstraat om via de Sint-Amandstraat de Grote Markt te bereiken en gingen vandaar tussen de Sint-Donaaskerk en het primitieve castrum naar de Hoogstraat. Door het vergroten van de burcht was deze weg nu afgesloten. Ik vermoed dat toen een nieuwe brug over de Rete werd gelegd, de Sint-Pietersbrug, en een nieuwe weg omheen het castrum, ten noorden ervan, werd aangelegd. De Noordzandstraat werd doorgetrokken tot bij de Sint-Kristoffelkerk om ten westen ervan de Sint-Pietersbrug te bereiken en van daar, omheen het castrum, de Mallebergplaats en de Hoogstraat. Waarschijnlijk werd toen bij de Bergpoel de H. Kristoffelkapel gebouwd en als tegenhanger, aan de ander zijde van de Reie, de Sint-Pieterskapel, op het oude Galgeveld (12). Het is goed mogelijk dat dezelfde reizigers die vroeger slechts één kapel op hun weg konden ontmoeten, de Sint-Amandskapel (13), er nu twee op de nieuwe weg vonden. De Sint-Kristoffelkapel en de Sint-Pieterskapel zouden dus te dateren zijn uit het midden van de elfde eeuw. Veel ouder is de Sint-Kristoffelkapel in elk geval niet. Vóór die tijd ken ik in gans Vlaanderen geen enkel kerk of kapel die aan die heilige werd toegewijd. Als titelheilige van een bidplaats is hij vóór het midden van de elfde eeuw in Vlaanderen niet te vinden. Het is dus afdoende bewezen dat de Kristoffelkapel niet ouder is dan de Sint-Salvatorskerk en zeker niet tot de jaren 800-900 opklimt. Deze lange uitwijding was er wellicht nodig, daar

(12) A. Duclos, *a.w.*, p. 17 : « Nous connaissons les fourches partibulaires ... dont le nom s'est conservé longtemps dans le Galgeveld, ruelle derrière la chapelle de St-Pierre, rue Philipstok ». Karel De Flou vermeldt aldaar een Galgeveld in zijn *Woordenboek*, deel IV, p. 396 : « Eene plaats, deel van de Keersstraat te Brugge ». Vóór 1090. Zie ook : A. Duclos, *a.w.*, p. 28 : « ... ancien Galgeveld ». Daar werd de Sint-Pieterskerk opgericht, waaraan de Sint-Pietersbrug over de Reie nabij deze kerk haar naam ontleende. Galbert kende in 1127 ook deze brug. Een kapel verving op veel plaatsen een oud Galgeveld.

(13) A. Duclos, *a.w.*, p. 431 : « Le pavage du vicus sancti Amandi fut réparé en 1297, ce qui semble présupposer l'existence de cette chapelle ». Ze moet veel ouder zijn vermits de kalseide hersteld werd.

J. Dhondt schreef dat de Brugse geschiedschrijvers slechts enkele woorden over de St.-Kristoffelkapel hebben geschreven of ze totaal doodzwijgen.

In 1960 schreef Prof. A. Verhulst dat hij niet overtuigd was van de hoge ouderdom van de Sint-Salvatorskerk en dat de stelling verdedigd door Ganshof, Noterdaeme en Strubbe zeer moeilijk te bewijzen is (14).

A.C. Koch verdedigde in 1962 de stelling dat de vroegste stadskern zich niet gevestigd had in de Oudburg en ook niet ten noorden van het castrum, doch op de hoogvlakte ten westen van de Vuldersrei. De kooplieden aan de waterkant, aldus de schrijver, resorteerden aanvankelijk met hun aanhang onder de bestaande dorpskerk. Deze is waarschijnlijk de Sint-Salvatorskerk geweest, want deze kerk had voorrang op de andere kerken die te Brugge op de oerparochie Snellegem zouden worden opgericht (15). De Sint-Salvatorskerk bestond volgens A.C. Koch reeds in de tiende eeuw en wellicht ook vroeger.

Uit dit kort overzicht van hetgeen in de laatste jaren in verband met de ouderdom en de herkomst van de Sint-Salvatorskerk verscheen, kan men uitmaken hoezeer de opvattingen verschillen zowel wat ouderdom als herkomst betreft.

Het tijdperk van de stichting van de kerk is te zoeken tussen de twee uitersten, tussen zevende en elfde eeuw, omstreeks het jaar 800. Het is opvallend dat dit nu ook het standpunt is dat in de laatste jaren door Bruggelingen werd verdedigd, A. Duclos uitgezonderd, die nog steunde op traditie. Hebben de Bruggelingen, F. Ganshof, J. Noterdaeme, E.I. Strubbe, Mich. English en J.A. Van Houtte een juister zicht in de werkelijkheid omdat zij ter plaats Brugge beter kennen of is het louter toeval? Ter plaats wonen biedt in elk geval een groot voordeel. Achttien jaar woonde ik als

(14) A.E. Verhulst, *Les origines et l'histoire ancienne de la ville de Bruges*, in *Le Moyen Age*, 1960, p. 50.

(15) A.C. Koch, *a.w.*, p. 48.

pastoor van Snellegem tussen de centrale boerderij en de fiscuskerk van het oud kroondomein Snellegem. Ik kreeg aldus de gelegenheid de curtis indominicata van een Merovingisch kroondomein, thans het Oosthof genoemd, alsook de boomgaard aldaar en de oppervlakte van het vroomhofland, in 941 door een diploma van graaf Arnulf aan de Sint-Pietersabdij te Gent geschonken, ter plaats op te zoeken en op kaart te brengen. Ook de oppervlakte van de fiscus zelf kon worden teruggevonden, daar het mogelijk was de parochies te ontdekken die hetzij rechtstreeks hetzij onrechtstreeks uit de oeroude parochie Snellegem waren ontstaan.

Brugge zat te paard op twee domeinen: het domein Snellegem en het domein Sijsle. Het oudste gedeelte van Brugge lag links van de Reie in het domein Snellegem of duidelijker nog: in het domein Weinebrugge, dat afgesplitst werd van Snellegem. Het grondgebied rechts van de Reie, dat slechts later deel uitmaakte van de stad Brugge, lag in het domein Sijsle. Dit laatste was algemeen gekend. Het was een verrassing te vernemen dat de Oudburg, het oudste deel van de stad Brugge, in de fiscus Weinebrugge een afsplitsing van de fiscus Snellegem, lag. Het wierp meteen een nieuw licht op het feit dat de bewoners van Brugge tot 1127-1128 een grondcijs uitbetaalden aan de graaf als allodiale heer van het grondgebied van de stad (16).

(16) J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem en de vroegste kerstening in het westen van Brugge*, in *Handelingen voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1957, blz. 49-57; ibidem *De fiscus Weinebrugge*, blz. 57 en vlg. en J. Noterdaeme, *De graven van Vlaanderen en hun domeinen rond Brugge*, in dezelfde *Handelingen*, 1954, blz. 31 en vlg. Het stond voor mij toen reeds vast dat de St.-Salvatorskerk een hulpkerk was van Sint-Michiels. Zie ibidem, blz. 32, noot 5, waar verwezen werd naar de herkomst van de Sint-Salvatorskerk, een artikel dat slechts in 1955 kon verschijnen. De laatste drie woorden zijn weggefallen. Dat de Sint-Salvatorskerk niet de fiscuskerk van Weinebrugge was blijkt ten ander uit het feit dat de kerk niet de naam van Weinebrugge kreeg, naam die de moederkerk Sint-Michiels oorspronkelijk droeg.

Uit Sijslele ontstond het domein Gera met de kerk Gera of Sint-Kruis. Uit Snellegem ontstond het domein Weinebrugge met de kerk Weinebrugge of Sint-Michiels. Het duurde veel eeuwen vooraleer Gera een hulpkerk stichtte: de Sint-Annakerk. Het duurde slechts enkele tientallen jaren vooraleer Weinebrugge een hulpkerk stichtte: de Sint-Salvatorskerk (17). De twee hulpkerken in de onmiddellijke omgeving van Brugge zijn ongetwijfeld zeer oud, ouder dan de stad Brugge, ouder dan de Oudburg. Het is immers opvallend dat er geen domeinnaam bewaard is gebleven van de twee oudste stadskerken van Brugge: noch van de Sint-Salvatorskerk en ook niet van de O.L.Vrouwkerk van Brugge, die een hulpkerk was van Sijslele. Het is duidelijk dat deze twee laatste kerken jonger zijn dan Gera of Weinebrugge.

De fiscus Snellegem was een oud Merovingisch kroondomein (18). De kerk aldaar stond in het midden van de fiscus en had zeer waarschijnlijk haar stichting te danken aan het bezoek van Sint Elooi aan de villa Snellegem (19). Voor de hoge ouderdom van de fiscuskerk Snellegem pleit het feit dat de titelheilige van deze kerk oorspronkelijk niet Sint Elooi was, doch Sint Stephanus, een laatromeinse heilige die Sint Elooi als titelheilige van een kerk had leren kennen te Châlons, te Parijs en die hij zelf aan de kerk van Elno gaf (20).

(17) J. Noterdaeme, *Studiën over de vroegste kerkgeschiedenis van Brugge*, I. *Sijslele en het Sint-Maartenskapittel te Utrecht*, in *Sacris Erudiri*, I, 1954 en vlg. Daarin komen gegevens voor niet enkel over de O.L.-Vrouwkerk te Brugge, doch ook over de kerk van Snellegem, van St.-Salvators, van Sijslele en van Sint-Kruis bij Brugge. Zie ook in *Sacris Erudiri*, 1955, blz. 131 en vlg. ; II *De herkomst van de St.-Salvatorskerk te Brugge*.

(18) J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem*, a.w., en ook J. Noterdaeme, *Het Oosthof te Snellegem*, in *Handelingen Geschiedenis Gent*, 1956, blz. 49 tot 113.

(19) J. Noterdaeme en Dom. E. Dekkers, *Sint Eligius in de pagus flandrensis en de kerk te Snellegem*, in *Sacris Erudiri*, 1955, blz. 140 en vlg.

(20) Ibidem, blz. 156 noot 2, en de gegevens aldaar over de H. Stefanus als titelheilige.

De fiscus Weinebrugge heeft zich als domaniale eenheid van de moederfiscus Snellegem afgesplitst in de eerste helft van de 8ste eeuw (21). Welke was de reden voor de vorming van een afzonderlijk domein? Er kan geen ander zijn geweest dan een nieuwe vorm van landbouwexploitatie — de veeteelt op grote schaal — die ontstond na het einde van de tweede Duinkerkiense transgressie, dus omstreeks 700. Aan de rechteroever van de Reie zien wij hetzelfde gebeuren: ook daar, werd omstreeks hetzelfde tijdstip waarop Weinebrugge ontstond, het nieuwe domein Gera gevormd. Snellegem en Sijsele lagen in de zandstreek. Het grondgebied van Weinebrugge en Gera lag vóór 700 zo laag dat het voor een groot deel onbewoonbaar was. Met de dalen van het waterpeil kon het overtollige water afgevoerd worden en ontstonden op Gera en Weinebrugge meersen, weiden, wijnen en broeklanden. De bewoners van de arme zandstreek kwamen zich daar vestigen. Ander grond vraagt een nieuwe vorm van uitbating. De landbouwers die zich in Weinebrugge hadden gevestigd deden vooral aan veeteelt. Daar moet de reden worden gezocht van het afbrokkelen van een groot deel van het grondgebied van de domeinen Snellegem en Sijsele en van het vormen van twee nieuwe domeinen. Beide domeinen werden in de achtste eeuw gevormd en de bewoners ervan kregen nog in dezelfde eeuw hun eigen kerk, daar ze te ver af woonden van de oude fiscuskerk. Wij moeten niet lang zoeken om deze twee bidplaatsen te vinden daar ze de naam droegen van het domein.

Gera was nog een kapel in 1089 en Sint-Michiels was toen reeds sedert lang een moederkerk geworden. Hierdoor komt het dat in de oorkonde van bisschop Radbodus II —

(21) J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem*, a.w., blz. 97. Op blz. 100 werd de fiscus Weinebrugge op kaart gebracht. De strook tussen de Lyselebeek en de Reie lag ook in Weinebrugge. De lijnen werden bij toeval op de kaart niet doorgetrokken. Toen de parochie van St.-Salvators zich verder naar het noorden toe uitstrekte, werd het grondgebied van Sint-Pieters ook in Weinebrugge of duidelijker in het domein van St.-Salvators ingeschakeld.

28 december 1089 — Gera nog als kapel voorkomt en als dusdanig slechts voor XII denarii getaxeerd werd en Weinebrugge als moederkerk II solidi 's jaars te betalen kreeg. Weinebrugge was een ecclesia mater. Ze had dus een kapel, een hulpkerk gesticht in haar parochiaal gebied. Tot vóór enkele jaren had de parochie Sint-Michiels dezelfde uitgestrektheid, dezelfde grenzen als de gemeente Sint-Michiels.

Tot vóór enkele jaren werd er nooit op dit gondgebied een kapel of hulpkerk van Sint-Michiels gesticht. Die kapel moet dus elders op Sint-Michiels in de fiscus Weinebrugge worden gezocht, toen de parochie uitgestrekter was als thans. Die hulpkerk was niet de Sint-Jacobskerk, ook niet de Sint-Baafskerk noch de Sint-Pieterskerk, want die parochies werden uit de Sint-Salvatorsparochie gesneden. Er blijft slechts een mogelijkheid open: de Sint-Salvatorskerk was een hulpkerk van Weinebrugge. De plattelandsbevolking had zich reeds, langsheen de linkerzijde van de Reie, ver ten noorden van de Boterbeek gevestigd. Ze woonde te veraf van de kerk van Sint-Michiels en voor haar werd er een hulpkerk gesticht: de Sint-Salvatorskerk. Dat was het nederig begin van de huidige kathedrale kerk. Bemerkt daarbij dat deze kerk, alsook de O.L.Vrouwkerk, de Sint-Baafskerk en de kerk van Sint-Kruis op de uiterste grens van de zandgrond werden gebouwd (22).

Het feit dat Sint-Salvators een hulpkerk was van Sint-Michiels legt terzelvertijde het eigenaardig verschijnsel uit dat Sint-Salvators zich nooit naar het zuiden toe, in de richting van de moederkerk, heeft kunnen uitbreiden, maar slechts naar het noorden toe. De moederkerk had haar eisen gesteld en liet het haar niet toe, doch gaf haar de handen vrij om haar parochiaal gebied, naarmate de drassige grond er bewoonbaar werd, zover mogelijk naar het noorden toe uit te breiden. Hierdoor werd het parochiaal gebied van Sint-

(22) J. Noterdaeme, *Het ontstaan van de parochie Sint-Michiels-bij-Brugge*, in *Brugs Ommeland*, 1965 blz. 47 tot 73, en G. Franchoo, *De kerk en de parochie van Sint-Michiels*, ibidem, blz. 74 tot 109.

Salvators uitgestrekter dan dat van de moederkerk.

De grenzen van de fiscus Weinebrugge zijn gekend. Het domein had in het oosten als grens: de Reie en het Oud Zwin, in het zuiden: Oostkamp, in het westen: de fiscus Snellegem en in het noorden: de grens van Zuierenkerke. In het Brugse gebied was de fiscus in twee helften verdeeld door de Boterbeek die in de richting west-oost in de Reie uitmondde. De kleine helft, ten zuiden van deze beek bleef parochiegebied van de moederkerk Sint-Michiels. De grootste helft van Weinebrugge werd parochiaal gebied van Sint-Salvators, zodat gang het gebied van de latere parochie van Sint-Pieters-op-de-Dijk onder de parochie van Sint-Salvators terecht kwam.

In die latere Sint-Pietersparochie lag onder meer het goed Wijnenburg (23). Het lag ten noorden van de Ieperleet. Het is gekend dat de Sint-Pietersabdij te Gent veel bezittingen had in het noorden van Brugge in de vroege middeleeuwen. Wellicht heeft deze abdij een niet onbelangrijke rol gespeeld in de kerstening van de bevolking die er op de schorren woonde. Het is te veronderstellen dat het geen toeval is dat de patroon van de abdij ook de patroon geworden is van Dudzele en van Sint-Pieters-op-de-Dijk. Deze bezittingen

(23) K. De Flou, *a.w.*, deel 18, blz. 22 : Wijnenburg. Een leengoed, later een hofstede te Sint-Pieters — Een stede met XXXVJ ghemeten lands ... met alle den husen, walle ende bomen ... bidem Tempelhoeye ... 1455 — 't goet ghenaept Winneburch met zijn walgrachten ende sijnghele ron-somme. 1554 — Winneburch: Een leenhof te Sint-Pieters, zich ook bestrekkende op Meetkerke. 1642 — Winneburch ... paelende aan den dijk van den Oostendschen vaerd (vroeger de Ieperleet) 1836. Het Tempelhof was een goed van de Tempeliers, reeds vermeld in 1275 (door K. De Fou bij dit woord).

De Wijngaerd (het Begijnhof te Brugge) lag ook in het domein Wijnebrugge. Voor de betekenis van Wijn- Waine- Wein, zie J. Noterdaeme in, *Biekorf*, LIV, blz. 62-622. Wijnebrugge en Wainau ontleenden hun naam, althans het eerste lid van beide woorden, aan het woord Wijn = lage meersen. De naam van een domein groeit zeer langzaam en valt zo maar niet uit de lucht. Zo heeft ook Gera slechts geleidelijk haar naam gekregen: de kerk werd er gebouwd op een driehoekig terrein, op een geer stuk. Vandaar de naam Gera.

kunnen te loor zijn gegaan ten gevolge van latere overstromingen. De vraag kan worden gesteld: lag het nog niet geïdentificeerd goed *Wainau* in Weinebrugge te Sint-Pieters? Het goed *Wainau* werd in 975 geschonken aan de Sint-Pietersabdij te Gent door Eilbodo en zijn vrouw Imma. Het lag «in Flandrinsi solo» dus hoogst vermoedelijk zoniet zeker in de kuststreek. Het woord zelf verwijst naar wijnen. Lag *Wainau* in Wijnebrugge te Sint-Pieters, ten noorden van de Ieperleet? De graaf Arnould de Oude had in 962 aan dezelfde abdij reeds 10 mansihofsteden, die in de fiscus Weinebrugge lagen, geschonken (25).

Weinebrugge is er vroeg bij geweest om een hulpkerk te stichten ten noorden van de Boterbeek en vooral ten noorden van de Ieperleet. Het is te begrijpen dat na 700 de vruchtbare polderstreek een lokaas was voor de landlieden die in de arme zandstreek woonden. Ze volgden het terugtrekkend water en toen de schorren ontzout waren en omgetoverd in vruchtbare weiden en landbouwgronden, hebben zij zich er voorgoed gevestigd. Maar dàar in het noorden van de Boterbeek en nog meer in het noorden, op het grondgebied van het latere Sint-Pieters, moest er op kerkelijk gebied voor de polderboeren die er woonden iets worden gedaan. Wijd en ver woonden aldaar landbouwersgezinnen die te veraf van de parochiekerk Weinebrugge

(24) M. Coornaert, *De topografie, de geschiedenis en de toponymie van Sint-Pieters-op-de-Dijk*, 1972, en M. De Keyzer, *De bezittingen van Sint-Pieters in het noorden van Brugge*, in *Biekorf*, 1957, blz. 198 en ibidem, 1959, blz. 308.

(25) A. Fayen, *Liber Traditionum*, p. 83 : In Flandrensi solo possessionem *Wainau*. Wij kunnen de localisering door A. Fayen niet aanvaarden : Wyngene, arrondissement Brugge of Wynberg (Langemarck) of een van de plaatsen geheten Wynendaele. Voor Buggensele : A. Fayen, *a.w.*, p. 64 : 5 mei 966 : de fiscus Weinebrugge, mansos in loco nuncupante Bogginsele, en p. 75 Arnulfus marchysus tradidit ... X mansos de fiscus Weinebrugge, duos videlicet in loco qui dicitur Buggensele et residuos VIII his nominibus. Zie J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem*, *a.w.*, blz. 98 en voor Buggensele, ibidem, blz. 103. Zie nog : J. Noterdaeme, *Het ontstaan van de parochie Sint-Michiels*, blz. 47.

woonden. Het is niet denkbaar dat ze 100 tot 150 jaar op geestelijk gebied aan hun lot werden overgelaten. Voor hen werd, zoals F. Ganshof schrijft, een landelijke kerk gebouwd: de Sint-Salvatorskerk en dat, op het einde van de achtste eeuw of kortelings daarna, omstreeks 800. Kenschetsend is het dat de kerk nog op de rand van de zandstreek werd gebouwd.

Onze stelling was dat Weinebrugge een moederkerk was en dat Sint-Salvators een hulpkerk was van deze moederparochie. De vraag is nu: Wie nam het initiatief voor de stichting van die parochiekerk? E.I. Strubbe schreef in Album English dat het feit dat de Sint-Salvatorskerk onder het patronaat van de bisschop stond toelaat te zeggen dat ze als kerk ten behoeve van een agglomeratie werd opgericht. Hier durven wij E.I. Strubbe niet onvoorwaardelijk volgen. Wat dan als de hulpkerk oorspronkelijk een landelijke kerk was? Wie durft nog vol te houden dat de kerken Gera en Sint-Michiels door het kapittel van Sint-Donaas werden gesticht? Beide kerken staan nochtans aangeschreven als ressorterende onder dit kapittel. Ze werden niet door de graaf gesticht die de kerken later aan het kapittel schonk. Beide kerken stonden in koninklijke domeinen en werden door karolingische vorsten gesticht. Ook de Sint-Salvatorskerk, gesticht iets vóór of na 800 als landelijke kerk in een koninklijk domein, werd door een van hen als hulpkerk van Sint-Michiels later geschonken aan de bisschop, toen Brugge reeds tot een stedelijke agglomeratie was uitgegroeid.

Ook het feit dat de kerk op een uithoek van haar parochiaal gebied werd gesticht kan ervoor pleiten dat er reeds aldaar een agglomeratie bestond, maar nog niet, zoals F. Ganshof schreef, «een agglomeratie waarvan de inwoners een andere economische bedrijvigheid uitoefenden en een andere maatschappelijke rol speelden dan de inwoners van de omgeving, dan de plattelandsbevolking, die essentieel van landbouw en veeteelt leefde» (26). De kerk stond er bovendien op een goede plaats: op een zandrug, in de

nabijheid van de plaats waar de hoofdweg de Reie kruistte en wegen uit alle richtingen samen kwamen. Het was een kerk waarvan de bisschop van Noyen en Doornijk het patronaatschap bezat. Heeft een bisschop die te Noyon woonde geestelijke bekommernis gehad over deze polderboeren die in een verre uithoek van zijn bisdom woonden en de Sint-Salvatorskerk gesticht? Het is niet onmogelijk, doch het valt te betwijfelen. Wij moeten er rekening mede houden dat wij ons hier bevinden in koninklijke domeinen. Het graafschap Vlaanderen bestond bij de stichting van de kerken van Sijsele, Snellegem, Gera en Sint-Salvators nog niet. Aan de graven van Vlaanderen als stichters van deze kerken moeten wij niet denken. Toch waren zij in het bezit gekomen van deze kerken. Boudewijn I schonk de kerk van Sijsele en van O.L.Vrouw aan het verarmde kapittel van Utrecht; door het diploma van 941 schonk graaf Arnulf I de kerk van Snellegem aan de Sint-Pietersabdij te Gent; in 1089 schonk Robrecht de hulpkerken van Gera en van Weinebrugge aan zijn kapittel van Sint-Donaas. Hoe kwamen deze kerken in hun bezit? Ver moeten wij niet zoeken. Ze werden opgericht in koninklijke domeinen en Boudewijn I was gehuwd met de dochter van Karel de Kale. Onze eerste graaf kreeg ze als «honores» van zijn schoonvader. Het is dus zo goed als zeker dat onze Merovingische en Karolingische vorsten betrokken waren, 't zij rechtstreeks 't zij onrechtstreeks, bij de stichting van de eerste kerkjes in hun domeinen.

En de Sint-Salvatorskerk? Deze kerk verschijnt slechts op het einde van de negende eeuw, en was een kerk die aan de bisschop toebehoorde. Het is niet onmogelijk dat de bisschop van Noyon-Doornik de kerk zou hebben gesticht. Daar ze echter in een koninklijk domein lag en Weinebrugge een moederkerk was, is het waarschijnlijker dat

(26) E.I. Strubbe, *De parochies ...*, in *Album M. English*, a.w., blz. 377 en F.L. Ganshof, *Iets over Brugge*, a.w., blz. 282.

Sint-Salvators door de kerk Weinebrugge (Sint-Michiels) werd gesticht en dat deze hulpkerk door een Karolingische vorst aan de bisschop van Noyon-Doornik werd geschonken, of in de 10de eeuw door een van de opvolgers van Boudewijn I.

De Sint-Salvatorskerk heeft geen oude papieren of adelsbrieven om haar hoge ouderdom te bewijzen. Er zijn echter wel feiten die aantonen dat de kerk een oeroude kerk is. Het is immers algemeen aanvaard en gekend dat de oudste parochies zeer uitgestrekt waren. Het parochiaal gebied ervan was normaal twee tot driemaal zo uitgestrekt als dat van de later gestichte parochies. De oudste kerken werden dan ook de moederkerken van verscheidene andere parochiekerken. Hoe uitgestrekt de Sint-Salvatorsparochie oorspronkelijk was kan worden uitgemaakt door de parochies op te zoeken die uit haar zijn ontstaan, nl. deze van St.-Jacobs, van St.-Pieters en van St.-Baafs. Wij vermelden hier niet de St.-Walburgaparochie, omdat deze een uitzonderlijk geval is dat wij verder uitvoeriger zullen behandelen. Wij beperken ons tot de eerste drie, en trekken er vooraf de aandacht op dat deze drie parochies aan de St.-Salvatorsparochie paalden en dat ze alle drie zoals de St.-Salvatorskerk, onder het patronaatschap stonden van de bisschop van Doornik. Het belang van deze twee feiten zal iedereen inzien.

Een afzonderlijke studie over de Sint-Jacobsparochie is tot nog toe niet verschenen. Niemand zal echter in twijfel trekken dat de parochie in 1239 door de bisschop Walter van Marvis van de parochie van St.-Salvators werd afgesplitst toen hij nieuwe parochies in de stad oprichtte.

M. Coornaert heeft onlangs alle gegevens verzameld over St.-Pieters-op-de-Dijk in zijn boek over de topografie, de geschiedenis en de toponymie van St.-Pieters. Uit een oorkonde van 9 februari 1198 ten voordele van de Eekhoutabdij blijkt dat de parochie toen nog niet was gesticht en dat St.-Salvators nog tot aan Zuienkerke reikte.

Een grondige studie over de Sint-Baafsparochie is, hoe gewenst dan ook, tot nu toe nog niet verschenen. Het is kenschetsend dat deze parochie in het noorden de Gistelsteenweg als grens kreeg toegezegd. De Sint-Salvatorskerk behield de zo genoemde St.-Salvatorshoek, die ten noorden van de Gistelsteenweg lag. Waarom? Een kenteken van de tijdsgeest? Dààr lagen de goede landerijen en stonden bijna uitsluitend grote hofsteden en de tiendeontvangsten speelden in die tijd een grote rol. De moederkerk had voor de herbouwingen van haar kerk deze tienden broodnodig en behield ze voor zich zelf. Wellicht ligt daar de uitleg van de eigenaardige vorm van het parochiaal gebied: de parochie lag gekneld tussen de St.-Michielsparochie en de Gistelsteenweg: ze begon ten oosten aan het Zand en liep door naar het westen toe tot tegenaan of althans dichtbij de kerk van Sint-Andries. Tot zover strekte zich vroeger de St.-Salvatorsparochie uit. Geen van de drie genoemde parochies kan een oude parochie zijn geweest: het grondgebied ervan was niet uitgestrekt genoeg.

Nog even een ogenblik onze aandacht voor de Sint-Baafsparochie. De vraag is: Werd de parochie slechts omstreeks 1200 gesticht? Zou de titelheilige Sint-Bavo er niet kunnen op wijzen dat de kerk veel ouder is? Wij hebben de stichting van de kerk omtrent 1200 gesitueerd. Het is niet gemakkelijk de juiste datum van de kerk vast te stellen, maar toch zijn er gegevens genoeg om tot het besluit te komen dat de parochie omstreeks dat jaartal van de St.-Salvatorsparochie werd afgescheiden.

Vóór 1216 wordt deze kerk nooit vermeld. Prof. Strubbe schreef in zijn studie over het ontstaan van de parochies te Brugge vóór de twaalfde eeuw (in *Album English*): «De aangroei van de bevolking en de uitbreiding van de agglomeratie zouden slechts in de dertiende eeuw nieuwe parochies noodzakelijk maken. Het eerst kwam het gebied van St.-Salvator, dat buiten de stad gelegen was, aan de beurt. Tussen 1198 en vóór 1220 wordt St.-Pieters opgericht; vermoedelijk omstreeks dezelfde jaren, en misschien terzelve-

tijd, komt St.-Baafs, die voor het eerst in 1216 vermeld wordt, tot stand. De oprichting van St.-Pieters, en wellicht die van St.-Baafs zijn blijkbaar te danken aan het initiatief van de bisschop van Doornik, misschien aan dat van Walter van Marvis (1206-1252), en zouden in dat geval na 1206 hebben plaats gehad.

De oudste vermelding van de parochie komt inderdaad in 1216 voor en nergens vroeger. In 1216 wordt de St.-Baafs-parochie vermeld, in een oorkonde van bisschop Walter van Marvis, van 10 september 1216, die de inkoop van tienden uit leke handen toestaat aan de «ecclesia Sancti Bavonis foris Brugis» (Brugge, Rijksarchief, 2417 blauw). Walter, de tweede abt van de abdij van Sint-Andries (1206-1219), kocht in 1218 — en dat voor de duur van 5 jaar — van Olivier van Welkenghem — *decimam sancti Bavonis* — voor 52 pond Vlaams 's jaars. Het is opvallend dat er vóór 1200 nooit sprake is van tienden van Sint-Baafs. De reden: deze tienden werden toen geïnd door St.-Salvator. Wij kunnen wellicht nog hoger opklimmen dan 1216. In 1239 werden tienderechten betwist tussen de abdij van Sint-Andries en de pastoor van St.-Baafs. Deze tienden werden geheven op gronden die in de laatste 30 jaar waren herleid tot landbouwgrond «*decimae quorundam novalium quae vulgariter uutfanc dicitur*». Er is hier sprake van grond dat nog braak lag en die geleidelijk tot landbouwgrond werd herleid. De pastoor van St.-Baafs beweerde dat hij recht had op deze tienden en de abt van St.-Andries dat hij reeds sedert 40 jaar deze tienden ontving. Het geschil werd voorgelegd aan de bisschop van Doornik die meester Jacobus, kanunnik van het kapittel van St.-Donaas aanstelde om het geschil te beslechten. Arnulf Goethals schrijft in zijn «*Chronica monasterii S. Andreae*» dat de abt in het gelijk werd gesteld doch in een voetnoot heeft J. Weale dat beslist ontkend en dat pastoor Daneel in het gelijk werd gesteld. Hij voegt er zelfs aan toe dat er geen sprake was van 40 jaar doch slechts 30 jaar. J. Weale die dat schreef is meer te betrouwen dan A. Goethals. Dertig jaar vóór 1239 zou ons dus terugbrengen

tot 1209. Inde de pastoor voor het eerst deze tienden in 1209 en bestond de parochie toen reeds? Dat zou ons benaderend terugbrengen tot het jaartal dat Prof. Strubbe heeft aangeduid. Wij kunnen ons zelfs de vraag stellen: waarom beweerde de abt (althans volgens A. Goethals) dat hij reeds sedert 40 jaar tienden inde aldaar op vruchtbaar gemaakte woestijngrond? Was het niet omdat hij wist dat de parochie toen nog niet was gesticht? Op grond van deze bewering van 40 jaar kon hij vanzelfsprekend de rechten van de pastoor uitschakelen.

De namen van St.-Pieter en van St.-Baafs of Bavo verwijzen wellicht naar de twee Gentse abdijen. Beide abdijen waren in het bezit van veel gronden rondom Brugge. De abdij van Sint-Pieter bezat er vooral te Sint-Pieters in Wainau en de abdij van Sint-Baafs was in het bezit van 5 mansi te Velthem bij Brugge op de grens van Assebroek. Bemerkt nog dat beide abdijen een Refuge of toevluchtsoord te Brugge hadden: de Sint-Pietersabdij nabij de St.-Salvatorskerk en de St.-Baafsabdij op de Garenmarkt. De bisschop, patroon van de St.-Salvatorskerk, zal natuurlijk bij het stichten van een nieuwe parochie op haar grondgebied in het noorden, aan de Sint-Pietersabdij hebben gedacht en St.-Pieter als titelheilige van de kerk hebben aangeduid. Het zou dan ook niemand verwonderen dat de tweede Gentse abdij niet vergeten werd en dat de tweede kerk uit St.-Salvators genomen een St.-Baafskerk werd (27).

(27) Voor de twee hulpkerken van St.-Salvators die buiten de stad lagen, nl. St.-Pieters-op-de-Dijk en St.-Baafs, zie: E.I. Strubbe, *De parochies te Brugge vóór 1200*, in *Album English*, blz. 364, 379 en 380. Voor St.-Baafs: M. Van Coppennolle, *Geschiedenis van St.-Baafs* — A. Goethals, *Chronica monasterii S. Andreae*, p. 60 en 65 en noot 10 en 11. J. Weale verbetert A. Goethals en schrijft: «super duabus partibus decimae novalium terrarum omnium in dicta parochia a triginta annis retro ab anno 1239 excultarum et deinceps excolendarum». Er was dus slechts sprake van de twee derden van de tienden (het bodium) van al de woestijngronden die in 1239 reeds vruchtbaar waren gemaakt sedert 30 jaar en van de twee derden van de tienden op gronden die na 1239 nog zouden vruchtbaar gemaakt worden. De preciese datum van 30 jaar vóór 1239 zou erop kunnen wijzen

Het nataalgeld. Een tekst van 30 mei 1613 getuigt dat de parochianen van St.-Baafs verplicht waren op de gebruikelijke hoogdagen hun nataalgebied aan de St.-Salvatorskerk te betalen, E.I. Strubbe schrijft dan men op goede gronden kan aannemen dat die verplichting slechts korte tijd vóór 1613 opgelegd werd, zodat de betaling van het nataalgeld in dat geval geen bewijs is van oeroude onderhorigheid en dus niet toelaat te besluiten dat St.-Baafs uit de St.-Salvatorsparochie afgesneden werd. Wij kunnen hier E.I. Strubbe goed volgen, doch hij zou ook toegegeven hebben dat de geciteerde tekst geen bewijs is van het tegenovergestelde, geen bewijs is dat de St.-Baafskerk niet uit St.-Salvators werd genomen. De schrijver komt ten andere zelf tot dat besluit en schrijft: «Het is immers duidelijk dat een parochiaal gebied van zo geringe oppervlakte niet primitief is, en zo het uit een naburige parochie genomen werd, is het zeker niet uit die van St.-Andries, die sedert 1100 aan de abdij van die naam toebehoorde en haar rechten op de afgescheiden parochie zou hebben behouden. Wij kunnen hieraan toevoegen dat de St.-Baafsparochie ook zeker niet van St.-Michiels afgescheiden werd want die oeroude kerk werd reeds zeer vroeg door de graaf aan het St.-Donaaskapittel geschonken en dan zou St.-Baafs niet evenals St.-Sal-

dat de parochie in 1209 gesticht werd. De pastoor van de St.-Salvatorskerk behield de tiende van de gronden die vóór 1209 werden uitgebaat. Zie ook nog: J. Penninck, *Geschiedenis van de St.-Baafsparochie*, in *Brugs Ommeland*, 1962, blz. 63-79. Graag zou ik nog iets meer willen vernemen over de plaatsnaam Welkengem. Karel De Flou vermeldt die naam niet. Waar is de toponiem thuis te wijzen? Was hij een ridder? In 1218 was Olivier van Welkenghem een tiendeheffer te Sint-Baafs. Wie was hij en hoe kreeg hij het tiende in handen?

Het is best mogelijk dat, zoals J. Penninck schrijft, de Sint-Salvatorsparochie gans het gebied vanaf het Zand tot aan Steentien afstond om er de nieuwe hulpparochie van Sint-Baafs te stichten. In 1297 kwam dan de definitieve grens door het graven van de nieuwe stadswalling. De moederkerk had niet veel te verliezen door het oprichten van de nieuwe parochie: ze schonk slechts arme zandgrond weg die niet veel tienden opbrachten en de arme liëden die er woonden zouden door de nieuwe stichting haar niet meer te laste zijn.

vators onder het patronaat van de bisschop hebben gestaan. E.I. Strubbe besluit dat het moet worden aanvaard dat St.-Baafs uit St.-Salvators werd genomen.

De kruisprocessie. Ook her feit dat vóór 1491 de O.L.-Vrouwparochie naar die van St.-Baafs ging is er geen bewijs voor dat die laatste parochie zeer oud is. Het is geweten dat die boetprocessies geleidelijk aan evolueerden in processies waarin ook gebeden werd om gespaard te blijven van hongersnood en om een goede oogst te bekomen: de processies verlieten de stad en trokken op te lande naar een nabij gelegen parochiekerk, vanwaar ze dan naar de stad terugkeerden. Het is geweten dat in 1419 de St.-Salvatorskerk naar de St.-Michielskerk optrok, de St.-Donaaskerk naar die van St.-Kruis en de parochianen van de O.L.-Vrouwkerk naar de kerk van St.-Baafs. Uit dat feit kan niet worden besloten dat de St.-Baafskerk een oeroude parochie was. Ik vermoed dat dit gebruik ontstaan is na 1200 en vóór 1270. Waarom? Omdat er vóór 1270 slechts 3 parochiekerken waren die nabij Brugge lagen. De St.-Salvatorsparochie trok op naar St.-Michiels. Die laatste kerk lag niet ver van de St.-Salvatorskerk en oude banden waren sinds lang tussen beide parochies gesmeed: de St.-Michielskerk was de moederkerk van St.-Salvator. Hieruit mag het besluit niet worden getrokken dat de St.-Baafskerk de moederkerk was van de O.L.Vrouwkerk, want die kerk werd afgesplitst van Sijsele. St.-Donaas trok op naar de kerk van St.-Kruis die haar eigen kerk was. Er bleef slechts één landelijke kerk over nl. de St.-Baafskerk. Noteer dat die drie kerken sedert 1275 stadskerken geworden waren: ze lagen immers binnen de palen van de stad die haar grondgebied op 1 mei 1275 door de paallanden bij haar grondgebied voegde. Vermoedelijk trokken de drie vermelde oude stadskerken naar de drie vermelde oorspronkelijke landelijke kerken tussen 1200 en 1270. Waarom juist 1270 vooropgesteld? Omdat in 1270 de parochie van St.-Katherina opgericht werd en de O.L.Vrouwparochie die nabijgelegen parochiekerk eerder dan die van St.-Baafs bij voorkeur zou

hebben uitverkozen als einddoel van haar processie buiten de stad, indien de processie na 1270 de stad verliet. Vóór 1270 was de traditie ontstaan bij de parochianen van O.L.-Vrouw naar de St.-Baafskerk op te trekken en ze bleef de oude traditie trouw. Zolang men niet kan bewijzen dat de kruisprocessie naar St.-Baafs ook vóór 1200 werd gehouden, kan men uit de kruisprocessie niet bewijzen dat de St.-Baafsparochie vóór dat jaartal bestond.

Het besluit van dit betoog is, dat de St.-Salvatorsparochie een enorme uitgestrektheid had, en dat de drie vermelde parochies uit haar werden afgesneden: de St.-Jacobsparochie, de St.-Pietersparochie en ook de St.-Baafsparochie. Voeg er hier nog het grondgebied aan toe, dat tussen de Gistelsteenweg en de vaart van Brugge-Oostende lag en de zinnvolle naam van St.-Salvatorshoek droeg en men kan zich een beeld vormen van de oppervlakte van de St.-Salvatorsparochie die eeuwen lang de enige stadsparochie was.

Een tweede reden om een hoge ouderdom aan de St.-Salvatorskerk toe te schrijven is de titulatuur van de kerk. De oudste kerken in onze streek werden aan de H. Stephanus (Snellegem) aan de aartsengel Michael (Roksem en St.-Michiels), aan O.L.Vrouw (de burchtkerk en de stadskerk te Brugge), of aan St.-Salvator (de Verlosser) toegewijd. De St.-Salvatorskerken zijn in onze streken ongetwijfeld Karolingisch. De titulatuur schijnt vooral in voege te zijn gebracht door de H. Bonifacius die in 753 stierf. De St.-Salvatorskerken te Utrecht, Harelbeke en te Brugge waren Karolingische kerken en dus zeer oud (28).

Wij kunnen besluiten: In een oorkonde van Radbodus II van Doornik, aldaar gedagtekend 28 december 1089, is er sprake van de moederkerken Oostkamp en Weinebrugge. Beide kerken worden getaxeerd voor elk II solidi 's jaars, de

(28) A. Ostendorf, *Das Salvator-Patrozinium und seine Ausbreitung im mittelalterlichen Deutschland*, in *Westfäl Zeitsch.*, 1950, blz. 357-376. Dom Nic. Huyghebaert vestigde mijn aandacht op het belang van de titulatuur van de Sint-Salvatorskerk, waarvoor hier mijn besten dank.

drie kapellen Gera, Ruddervoorde en Waardamme elk voor XII denarii. De Sint-Michielskerk in Weinebrugge was zeker niet de moederkerk van Gera, een hulpkerk van Sijsele. Anderzijds waren Ruddervoorde en Waardamme hulpkerken van Oostkamp. Er moet dus vóór het einde van de XIe eeuw nog een ander kerk of kapel in het domein Weinebrugge hebben bestaan die een hulpkerk was van de moederkerk Sint-Michiels. Hiervoor kan geen ander kerk in aanmerking komen dan de Sint-Salvatorskerk. Dat is de enige logische uitleg van het «Weinbrigga similiter mater». Het verklaart ook waarom de moederkerk Sint-Michiels in de oorkonde nog als hoofdkerk de domeinnaam Weina-brigga draagt. De hulpkerk droeg deze niet doch heette de Sint-Salvatorskerk, een titel uit het Karolingisch tijdperk (29).

Het eerste St.-Salvatorskerkje, dat gesticht werd aan de rand van het schorregebied, stond waarschijnlijk op de plaats waar nu nog het koor van de kerk staat en was gericht naar het oosten. De Oudenburg(straat) liep recht door langsheen de Simon-Stevinplaats, naar het kerkje, dat ongetwijfeld oorspronkelijk een houten kerkje was. Al de oude kerken werden, wegens het brandgevaar, in de nabijheid van een waterloop getimmerd. De Sint-Salvatorskerk zal op die algemene regeling geen uitzondering hebben gemaakt. Niet ver van de kerk liep er een arm van de Reie, vervangen door de huidige Nieuwstraat, die eindigde in een zwane of poel om dan verder naar het oosten af te zwenken. Er lag dus, vóór de kerk gesticht werd, een terrein (de latere Oudburg) dat langsheen de vier zijden door water omringd was. De kerk was oorspronkelijk een landelijke kerk. Vanzelfsprekend werd ze gesticht op een plaats waar reeds enkele landelijke woningen stonden. Zelfs in de latere Oudburg stond waarschijnlijk reeds hier en daar een curtis. En-

(29) J. Noterdaeme, *De herkomst van de Sint-Salvatorskerk*, in *Sacris Erudiri*, 1955. Tekst en noten aldaar.

kele toponiemen kunnen erop wijzen welke bedrijvigheid de schaarse bewoners uitoefenden: de Oostmeers, de Westmeers, het zonnebilske, de Zonnekemeers, de St.-Maartensbilk. Vóór of na 800 kwam er verandering in het landelijk aspect van het gebied waar de hulpkerk werd gesticht. Een kerk trekt altijd mensen aan die zich nabij de kerk komen vestigen. Daar de kerk op een knooppunt van wegen werd getimmerd, kwam er op het open terrein tussen de Oudburg en de kerk een wagenstandplaats tot stand, die uitgroeide tot het eerste kleine primitieve marktplein. Vaklieden kwamen zich in Oudburg vestigen die de landbouwers hielpen hun materiaal en hun wagens te herstellen. Het landelijk uitzicht verdween geleidelijk.

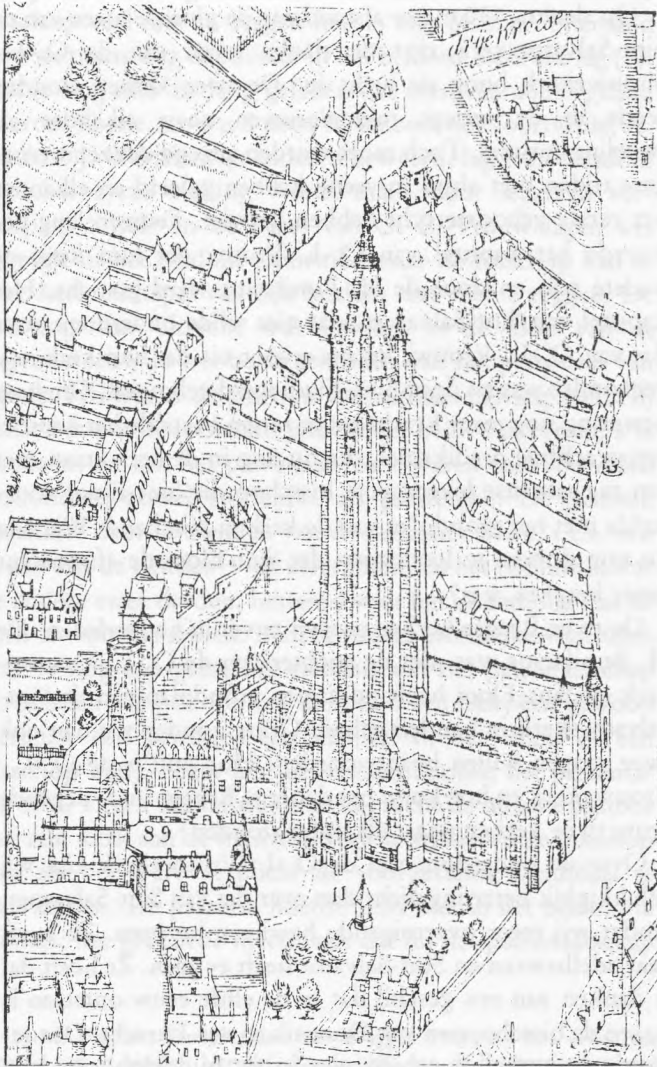
Het is algemeen bekend dat in de vroege middeleeuwen de kerken in ons bisdom Brugge en ook wel elders, altijd in de nabijheid van een waterloop, stroom, rivier of beek te zoeken zijn. Waarom? Heel eenvoudig omdat zij houten kerkjes waren en het water in de nabijheid moest te vinden zijn om in geval van brand het vuur te kunnen blussen. Dat algemeen principe werd ook in de vroegste kerkjes die in de omgeving van de stad Brugge getimmerd werden toegepast.

De oudste kerkjes, nl. Snellegem, Sint-Michiels en Sijsele werden getimmerd naast een beek. Wat bepaald het domein Snellegem betreft kunnen wij verwijzen naar het eerste kerkje van Snellegem zelf dat naast een beek (de Lane) getimmerd werd en naar haar eerste hulpkerk, de kerk van Sint-Michiels die opgericht werd te midden het huidig kerkhof aldaar en naast de Kerkebeek (vroeger de Tille). Ook de kerken van Zerkegem, Jabbeke, Varsenare, Bethferkerke, (Sint-Andries), Sint-Baafs werden naast een beek getimmerd. Ook de hulpkerk van Sint-Michiels, de Sint-Salvatorskerk, ontsnapte niet aan die algemene regel. Ze stond op de plaats waar ze nu staat, waarschijnlijk waar nu de hoofdingang van de kerk is, met het altaar naar het oosten gekeerd en de ingang in het westen. Ook daar was zij niet ver afgelegen van het water, van de Reie. De Reie immers, die van het Minnewater kwam, maakte oorspron-

kelijk vóór het Sint-Janshospitaal geen onnatuurlijke knik om naar de Mariabrug en ten zuiden van de O.L.Vrouwkerk te lopen, maar liep recht door naar het Sint-Janshospitaal om daar in een lichte boog naar de drukkerij De Haene-Bossuyt en langsheen het Guido Gezelleplein om, in de Dyver uit te monden. Daar er in 800 nog quasi geen huizen stonden tussen de Reie en het kerkje kon men, als er brand ontstond, in de Reie water in overvloed vinden om te blussen.

Nog een opmerking om dat artikel te sluiten: wij staan voor het feit dat er in de Oudburg zelf geen kerkje gebouwd werd. Hoe is dat uit te leggen? Waarom heeft men daar geen kerkje getimmerd? Er is slechts één antwoord hierop: omdat er reeds aldaar in de nabijheid een kerkje te vinden was en dan nog in de onmiddellijke nabijheid: het Sint-Salvatorskerkje. Dat laatste kerkje is dus ouder dan de Oudburg, en was oorspronkelijk een landelijke kerk, die omstreeks 800, iets vroeger of iets later, opgericht werd. Wij zullen onderaan tot het besluit komen dat de Oudburg ouder is dan de burcht die door Boudewijn I vóór de grote inval van de Noormannen na 862 en vóór 871 gebouwd werd. De Oudburg was waarschijnlijk jonger dan de Sint-Salvatorskerk en zou dan uit de eerste helft van de 9de eeuw te dateren zijn.

II

De Onze-Lieve-Vrouwekerk
volgens de kaart van Marcus Gerards (1562)

OUDERDOM EN HERKOMST VAN DE O.-L.-VROUWEKERK TE BRUGGE

Op slechts 150 meter afstand van de plumpe toren van de Sint-Salvatorskerk rijst de slanke toren van de O.-L.-Vrouwekerk hoog de lucht in. De twee kerken stonden reeds in de vroege middeleeuwen naast elkander als tweelingszusters. Toch moet worden gezegd dat ze in vroegere tijden niet altijd in vrede hebben geleefd en elkander het eerste geboorterecht hebben betwist. Eeuwen lang beweerde het kapittel van O.-L.-Vrouw dat hun kerk de oudste was en door de H. Bonifacius werd gesticht. Het kapittel van Sint-Salvators, dat niet wilde onderdoen voor dat van O.-L.-Vrouw, kwam ervoor uit dat hun kerk nog veel ouder was en door Sint-Elooi werd gebouwd. Om haar bewering nog meer kracht bij te zetten bestelde het kapittel een prachtige predikstoel, die nu nog in de kerk staat, met een majestueuse levensgrote bisschop die Sint-Elooi voorstelde met het grondplan van de kerk in zijn hand. Wie zou nu nog durven te loochenen dat Sint-Elooi de «foudateur deser kercke» was?

De twee Brugse kerken grepen te ver in het verleden. De H. Bonifacius was niet de stichter van de O.-L.-Vrouwekerk en Sint-Elooi heeft nooit een grondplan van de Sint-Salvatorskerk in handen gehad. Graag zouden wij dan ook twee vragen willen beantwoorden: Hoe oud is de O.-L.-Vrouwekerk en hoe komt het dat er te Brugge in de negende eeuw twee kerken naast elkander stonden?

Over de ouderdom van de O.-L.-Vrouwekerk zijn wij gelukkiglijk beter ingelicht dan over die van Sint-Salvators, omdat wij meer overtuigende bewijzen bezitten. Ze heeft haar adelbrieven en Sint-Salvator heeft er geen. Ze heeft dat te danken aan een geschil dat in de elfde eeuw ontstaan is tussen de bisschoppen van Doornik en van Utrecht. De toestand op kerkelijk gebied was in de middeleeuwen heel anders als thans. De O.-L.-Vrouwekerk werd als hulpkapel van Sijsele opgericht en dat tot groot misnoegen van de bis-

schop van Doornik. Nu zou het niet mogelijk zijn dat een parochie gesplitst wordt zonder toestemming van de bisschop. In de vroege middeleeuwen kon dat wel, omdat de bisschop veel min te zeggen had in zijn bisdom. Niemand betwist thans nog dat Sijsele in het bisdom Doornik lag (1). Het is nog niet zo lang geleden dat men een ander geluid hoorde. Sijsele, zo werd door Beaucourt de Noortvelde, A. Duclos, J. Warichez en anderen beweerd, lag in het bisdom Utrecht. Deze stelling wordt thans door iedereen verworpen. Sijsele en de kapel van O.-L.-Vrouw lagen wel degelijk in het bisdom Doornik, maar de bisschop had in deze kerk en kapel van zijn bisdom niet veel te zeggen. De bisschop van Utrecht was immers in de loop van de negende eeuw in het bezit gekomen van het patronaat van Sijsele. Hij was er de patroon van, althans zijn kapittel. Hij bezat het patronaatsrecht, dat uit het bezit van een kerk is ontstaan, en aan het patronaatsrecht waren veel voordelen verbonden, zowel stoffelijke als geestelijke. De patroon beschikte over de tienden van de kerk: het altare, t.t.z. een derde van de tienden + de offergiften, en het bodium, t.t.z. de andere twee derden, bestemd voor het onderhoud van de kerk en voor de armen. Benevens deze stoffelijke voordelen was er nog een geestelijk element aan het patronaatschap verbonden: de patroon (en deze kon een leek, een gewoon clericus, een priester, een kapittel of een abdij of een bisschop zijn), bezat het jus praesentationis, het presentatierecht, t.t.z.: de patroon had het recht de nieuwe pastoor van zijn kerk aan de bisschop voor te stellen en de bisschop was als het ware verplicht de voorgestelde kandidaat te aanvaarden. De patroon hoefde zelfs niet in het bisdom te wonen; het gebeurde meermaals dat hij het patronaatschap

(1) M. English, *Parochieblad van Brugge*, 1953, nr. 22: «Heel die theorie van 't bisdom Utrecht, dat de helft van de tegenwoordige stad Brugge onder zijn gebied zou gehad hebben, is niet aan te nemen. Men heeft eenvoudig twee dingen verward: bisschoppelijk recht en kerkelijke bezitting.

bezat van een of meer kerken van een ander bisdom. Te Brugge stond men voor een zeer eigenaardige toestand: het kapittel van Utrecht bezat het patronaatschap van de O.-L.-Vrouwekerk en de bisschop van Doornik het patronaatschap van Sint-Salvatorskerk. Hieruit volgt dat de twee stadskerken die naast elkander stonden, in handen waren van twee verschillende bisschoppen: de O.-L.-Vrouwekerk was een eigen kerk van de bisschop van Utrecht en de Sint-Salvatorskerk een eigen kerk van de bisschop van Doornik. Twee bisschoppen stonden te Brugge als het ware tegenover elkander, hadden stoffelijke en geestelijke rechten in een van de twee stadsparochies. Daaruit volgt echter niet dat de O.-L.-Vrouwekerk in een ander bisdom lag, nl. in dat van Utrecht. De ganse stad lag in het bisdom Doornik dat zich nog ver ten noorden van de stad uitstreekte en zelfs de dekenij Aardenburg omvatte. Het Zwin trok niet, zoals sommigen hebben geschreven, de scheiding tussen de bisdommen Doornik en Utrecht.

Wanneer kwam Sijsele in handen van de bisschop van Utrecht, of met andere woorden: wanneer heeft zijn kapittel er het patronaatschap van verkregen? Dezelfde vraag geldt voor haar hulpkapel, de O.-L.-Vrouwekerk. Er zijn bijna geen kerken in Vlaanderen die in de negende eeuw gesticht werden waarover wij, in verband met de stichtingsdatum, zo goed ingelicht zijn, als deze twee kerken.

Vóór de oprichting van de hulpkerk O.-L.-Vrouw had Sijsele reeds een ander hulpkerk gesticht, nl. in het domein Gera dat van het domein Sijsele, in het noord-oosten ervan, werd afgescheiden. Deze kerk was de kerk van Sint-Kruis. De domeinnaam Gera was echter in de elfde eeuw door de parochianen nog niet totaal vergeten. Na de afsplitsing van Gera bleef Sijsele, qua uitgestrektheid, nog een indrukwekkend domein: behalve het parochiaal gebied van de parochie van het huidige Sijsele, strekte het zich nog uit over dat van Assebroek (het gebied van de voormalige gemeente met de vele parochies die er werden opgericht), de gemeente Oedelem (met de twee parochies Oedelem en

Oostveld), en ten noorden het langgerekt parochiaal gebied van de O.-L.-Vrouwekerk met verder naar het noorden toe ook dat van Sint-Gilles en tussen de Reie (Damse Vaart) en het Oude Zwin ook nog dat van Koolkerke (2).

De tweede hulpkerk, die door Sijsele gesticht werd, was de kapel van O.-L.-Vrouw. Het is op enkele jaren na geweten wanneer deze kapel tot stand kwam. Een gelukkig toeval bracht dat aan het licht. Zoals reeds werd gezegd ontstond er in het midden van de elfde eeuw een geschil tussen de twee bisschoppen, deze van Utrecht en van Doornik, in verband met het bezit van de O.-L.-Vrouwekerk. Beide bisschoppen beweerden er recht op te hebben. De bisschop van Utrecht deed beroep op Paus Alexander II, doch deze stierf vooraleer een beslissing te treffen. Zijn opvolger Gregorius VII stelde de bisschop van Utrecht in het gelijk en gaf opdracht aan de aartsbisschop van Reims streng op te treden tegenover de bisschop van Doornik. Uit de bulle van 5 maart 1075 blijkt dat de bisschop van Utrecht beweerde dat het Sint-Maartenskapittel van Utrecht reeds meer dan 200 jaar in het vredig bezit was van de O.-L.-Vrouwekerk (ad usum stipendiarium canonicorum) vooraleer Radbodus II er de hand op legde. Prof. E.I. Strubbe schreef: «Nog vóór 875 is die parochie aan het Sint-Maartenskapittel van Utrecht gekomen» ... en verder: «Het feit dat St.-Kruis vroeger dan de O.-L.-Vrouweparochie opgericht werd, is vooral van belang omdat het tijdstip waarop de O.-L.-Vrouweparochie ontstond uit een oorkonde van 1075 gekend is. In dat stuk wordt uitdrukkelijk verklaard dat de O.-L.-Vrouwekerk toen reeds meer dan twee eeuwen bestond. Wanneer men bedenkt hoe dikwijls de middeleeuwse oorkonden het rekbare «perpetuum», «ab antiquo» en soortgelijke uitdrukkingen op het verleden toepassen en hoe zelden zij een bepaald aantal jaren noemen, is er geen reden

(2) J. Noterdaeme, *De vroegste kerkgeschiedenis van Brugge*, in *Sacris Erudiri*, 1954, blz. 180 en vlg.

om het gegeven van de oorkonde te betwisten, zodat men de stichting van de O.-L.-Vrouwekerk om het midden van de IXe eeuw mag plaatsen» (3).

Radbodus II was bisschop van Doornik van 1068 tot 1098 (24 maart), en Alexander II was paus van 30 september 1061 tot 21 april 1073 (4). Radbodus II heeft de hand gelegd op de O.-L.-Vrouwekerk gedurende het pontificaat van Alexander II, vermits de bisschop van Utrecht reeds tot die paus een verzoekschrift heeft gericht om de bisschop van Doornik in het ongelijk te stellen. De bisschop van Doornik heeft nog vóór 1070 de O.-L.-Vrouwekerk geusurpeerd. Wij kunnen gerust veronderstellen dat er reeds een zekere tijd onderhandeld werd tussen de twee bisschoppen (van Doornik en van Utrecht) en dat het geschil niet onmiddellijk aan de paus werd voorgelegd. Ten einde raad, deed de bisschop van Utrecht dan toch beroep op de paus, en daar Alexander II reeds op 21 april 1073 stierf en de zaak nog niet beslecht was, werd het verzoekschrift nog geruime tijd vóór het sterfjaar van de paus verzonden, en zeker vóór 1073. In het verzoekschrift van de bisschop van Utrecht tot de paus gericht stond er dat de O.-L.-Vrouwekerk «eamden ecclesiam, traditione antiqua sedi suae delegatam, ducentis ferme annis absolute et quiete ad usus stipendiarios canonicorum Traiectensium retentam, donec Radboth ... eam subrupuit ... (5).

(3) E.I. Strubbe, *Album English*, 1952, a.w., blz. 376. Bemerkt dat de oostkant van de fiscus Snellegem het eerst afbrokkelde van het domein door de vorming van de fiscus Weinebrugge. In de fiscus Sijsele gebeurde juist het tegenovergestelde: daar brokkelde de westkant het eerst van het domein Sijsele af door het ontstaan van de fiscus Gera. Hoe is die tegenstelling uit te leggen? Het antwoord is heel eenvoudig: Weinebrugge en Gera ontstonden na 700 en nog in de achtste eeuw, in het waterland langs de oevers van de Reie en de Vuldersrei, die voor schapen- en veeteelt vrij gekomen waren. Denk maar even aan de uitgestrekte broeken op Gera, vanaf de Dampoort tot tegenaan Damme.

(4) E.I. Strubbe en L. Voet, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden - Alexander II*, blz. 212 en Radbodus II, blz. 246.

In 1071 of 1072 schreef dus de bisschop van Utrecht dat hij sedert meer dan 200 jaar in het vredig bezit was van de kerk van O.-L.-Vrouw en dat Radbodus II haar usurpeerde. Hij deed dit tussen 1068 en 1070 of 1071. De O.-L.-Vrouwekerk was dus enkele jaren vóór 870-871 een eigen kerk van de bisschop van Utrecht geworden en daar de O.-L.-Vrouwekerk een hulpkerk was van Sijsele ... quae prius erat in Sisela, matri suae subjecta ... vooraleer ze gesurpeerd werd, hing de O.-L.-Vrouwekerk nog af van haar moederkerk Sijsele en omdat ze een hulpkerk was van Sijsele, was ook de moederkerk toen reeds een bezit van de bisschop van Utrecht. Moederkerk en hulpkerk kunnen terzelve tijd geschonken zijn geweest en de mogelijkheid staat ook open dat de hulpkerk gesticht werd enkele jaren na de schenking van de kerk van Sijsele aan de bisschop van Utrecht.

Wij hoeven er rekening mede te houden dat Sijsele omstreeks 870 een grafelijk domein was. Hoe kunnen wij dat vaststellen? Gera was een onderdeel van het domein Sijsele dat vroeger een kroondomein was. Hoe kunnen wij dat achterhalen? Boudewijn I kreeg dat domein van zijn schoonvader Karel de Kale. Het bewijs: Op 31 oktober 1089 schonk een van zijn afstammelingen, Robrecht II, of beter bevestigde deze graaf, dat de burchkerk van Sint-Donaas, die een eigen kerk was van de graaf, in het bezit was van de «capella S. Crucis in villa quae dicitur Gera». Het kapittel van Sint-Donaas was toen reeds, wellicht bij de stichting ervan, in het bezit van de kapel Gera. Een graaf van Vlaanderen, vermoedelijk Boudewijn V, had ermede uit zijn bezittingen zijn eigen werk begiftigd. Als nu Gera, een onderdeel van de fiscus Sijsele, een grafelijke bezit was dan

(5) M. Coens, *Analecta Bollandiana*, 1953, t. LXXI, p. 64 en vlg. Wij hebben in *Sacris Erudiri*, 1954, *Sijsele en het Sint-Maartenskapittel*, blz. 183, M. Coens gevolgd: «En 1075 ils en faisaient remonter l'existence à pres de deux cents ans». *Ferme* is niet te vertalen door bijna. — bijna 200 jaar — maar door vast en zeker, ja meer dan 2000 jaar.

moet het domein Sijsele het ook zijn geweest en alles laat vermoeden dat Boudewijn V het geërfd had van Boudewijn I en dat Sijsele vroeger een kroondomein was.

Wanneer werd de kerk Sijsele aan de bisschop van Utrecht geschonken? Wij staan hier voor het zeer eigenaardig feit dat Sijsele en Utrecht niet in hetzelfde bisdom lagen, zelfs niet in hetzelfde aartsbisdom en zelfs na 943 niet in hetzelfde rijksgebied. De vraag is dan ook: welke vorst kon er belang bij hebben het domein en de kerk van Sijsele aan het zover afgelegen bisdom Utrecht te schenken? De schenker moet een bijzondere reden hebben gehad om de bisschop van Utrecht met de kerk van Sijsele te begiftigen. Wij denken dan ook dat de schenking van de kerk van Sijsele door Boudewijn I werd gedaan. Hij woonde zelf op het Sijseels domein (de burcht stond in dat domein) en hij had bovendien een persoonlijke reden om Hungar, de bisschop van Utrecht en niet zijn eigen bisschop, Raginelmus, de bisschop van Noyon-Doornik, de kerk van Sijsele te schenken. Boudewijn en Judith hebben tussen hun vlucht uit Senlis en hun Romereis een tijdlang te Utrecht verbleven en daar Sijsele omstreeks dezelfde tijd aan de bisschop van Utrecht werd geschonken, ligt de veronderstelling voor de hand dat de schenking een dankgift was van Boudewijn I voor de gastvrijheid bij Hungar, bisschop van Utrecht, genoten in de zomermaanden van 862. Uit de achtervolgingsbrieven van Hinkmaar, aartsbisschop van Reims, kunnen wij immers gissen in welke richting de graaf van Vlaanderen, nadat Hinkmaar hem in de ban had geslagen, gevlucht is. Hij voelde zich veiliger in het noorden, nabij de Friezen. De aartsbisschop van Reims had brieven geschreven, niet enkel naar de bisschoppen van zijn aartsbisdom, doch ook nog naar de bisschoppen van Kamerijk en van Utrecht, twee bisdommen die paalden aan het bisdom Noyon-Doornik en die niet tot zijn rechtsgebied behoorden, om hen de excommunicatie van Boudewijn mede te delen. Het is kenschetsend dat hij uitdrukkelijk de bisschop

van Utrecht verwittigde dat Boudewijn in staat was een bondgenootschap met de Friezen te sluiten en hem vroeg het mogelijke te doen om dat te verhinderen. Ook Hinkmaar hield er dus rekening mede, dat de graaf naar de bisschop van Utrecht zou kunnen vluchten. Het is goed mogelijk dat Hungar, de bisschop van Utrecht, Boudewijn en Judith heeft ontvangen en hun de raad heeft gegeven zich niet tot de Friezen te wenden maar hun geval aan de paus voor te leggen. Graaf en Gravin werden door de paus goed ontvangen en het slot van de Romereis was de verzoening tussen Boudewijn en zijn schoonvader. De graaf, eens in zijn graafschap terug, heeft niet lang gedraald om zijn dankbaarheid aan Hungar te betonen. Korte tijd na zijn terugkomst, dus na 862, schonk hij aan de bisschop de kerk van Sijsele om er het door de Noormannen verarmde kapittel van Sint-Maarten van Utrecht mede te begifigen (6).

Tegen het wegschenken van die kerk door de graaf kan geen bezwaar worden ingebracht. In 864 heeft hij ook de villa Temse met de kerk — villam Tempseke cum ecclesia — aan de Sint-Pietersabdij te Gent weggeschonken (7). Het is opvallend dat er geen schenking gekend is van een kerk door Boudewijn I aan de bisschop van Noyon-Doornik. Wellicht is ook dat uit te leggen. Deze bisschop, suffragaan van de aartsbisschop van Reims, stond vanzelfsprekend aan de zijde van de grimmige Hinkmaar in het geschil tussen de aartsbisschop en de graaf. Hinkmaar zou geen andere hou-

(6) J. Noterdaeme, *Sijsele en het Sint-Maartenskapittel te Utrecht*, in *Sacris Erudiri*, 1954, blz. 184 en vlg.

(7) J. Dhondt, *Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen*, in *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, XXI (1942), blz. 51 : «Ter gelegenheid van zijn huwelijk in het najaar van 863, werd Karels schoonzoon met «honorés», dit is met gouwen of abdijen, beleend. Waarschijnlijk waren de graafschappen Waas en Kortrijk daaronder begrepen : inderdaad, het is thans uitgemaakt dat Boudewijn, op de eerste verjaardag van zijn huwelijk aan de Sint-Pietersabdij te Gent, een aanzienlijke schenking heeft gedaan, bestaande uit het domein Temse». Zie nog : A. Fayen, *Liber Traditionum*, p. 51.

ding hebben geduld. Het is dan ook te begrijpen dat de graaf de bisschop niet in het hart droeg. Het is zelfs te vermoeden dat de schenking van de kerk van Sijsele niet alleen een dankgift was van de graaf aan de bisschop van Utrecht maar ook een weerwraak en een kaakslag aan de bisschop van Doornik. De graaf ging waarschijnlijk nog verder en heeft korte tijd na de schenking van de kerk Sijsele, ook nog een hulpkapel van deze kerk, de O.-L.-Vrouwekapel gesticht, vlak tegenover de Sint-Salvatorskerk maar nog op Sijseels grondgebied, om de bisschop van Doornik nog meer te treffen.

Meteen vinden wij de uitleg van de zeer eigenaardige toestand op kerkelijk gebied te Brugge in de negende eeuw: twee kerken naast elkander voor een nauwelijks ontluikende agglomeratie, twee eigen kerken van bisschoppen die zelfs niet tot hetzelfde aartsbisdom behoorden. Dat feit is steeds voor de historici een raadsel gebleven. Brugge was toen toch niet zo belangrijk dat het twee kerken zou hebben gehad. J. Dhondt schreef terecht: «Het is inderdaad zo dat het oprijzen van twee kerken in de 11de eeuw en later als een thermometer voor de stadsgroei kan worden gebruikt. Daartegenover is mij niets bekend voor de vroege stadsgroei uit de negende eeuw. Ik wil zeggen dat, wijl in de elfde eeuw we inderdaad zien dat, waar een stadsagglomeratie groeit, vrij snel een filiale van de landelijke parochiekerk middenin de stadskerk ontstaat, dit niet het geval is in de stadjes die in de 9e eeuw tot stand komen, hetzij de mobiliteit van de bidplaatsen niet zo groot is als later, hetzij die vroege kernen nog te onbelangrijk zijn om de kosten van een aparte kerk te verrechten (8). E.I. Strubbe was van een ander gedacht en schreef: «Daar nu de oudste agglomeratie te Brugge zich het eerst op het parochiale gebied van St.-Salvator heeft gevormd, en de O.-L.-Vrouwekerk gebouwd werd ongetwijfeld ten behoeve van die

(8) J. Dhondt, *a.w.*, in *Handelingen Gent*, 1957, blz. 200.

agglomeratie nadat ze zich reeds naar Sijsele toe ontwikkeld had, is de St.-Salvatorskerk ouder dan die van O.-L.-Vrouw» (9).

Het kan sterk in twijfel worden getrokken dat er zich reeds een agglomeratie had gevormd in de negende eeuw ten zuiden van de Dijver in het bos «Eekhout», op de Braamberg en in Groeninge. De redenering van E.I. Strubbe komt hierop neer : in de negende eeuw werd de O.-L.-Vrouwekerk gebouwd, dus moest er daar reeds een zeker agglomeratie hebben bestaan. Ik denk dat er nog geen was. Dan rijst echter onmiddellijk de vraag op : waarom heeft de kerk van Sijsele niet gebouwd op een beter geschikte plaats in haar domein, maar wel op de verste uithoek ervan, op een plaats waar bijna geen parochianen woonden en dan nog wel op enkele tientallen meter van een reeds bestaande kerk ? Ook voor die vraag dient een antwoord te worden gezocht.

De St.-Salvatorskerk staat langsheen de linkeroever van de Reie. De rechteroever van de Reie behoorde niet tot het domein van die kerk maar tot het domein van Sijsele. Langsheen de oever van die Reie werd de O.-L.-Vrouwekerk gesticht. Hoe was de toestand op kerkelijk gebied vóór de stichting van die bidplaats ? De afstand tussen de kerk van Sijsele en de Reie te Brugge bedroeg nagenoeg 10 kilometer. De parochianen van Sijsele die merkkelijk nader van de kerk van Sint-Salvator woonden dan van de kerk Sijsele vertikten het naar de ver afgelegen kerk van Sijsele te gaan, daar er een kerk in hun nabijheid stond. Wat deden zij ? Zij gingen ter kerk naar Sint-Salvator. Die kerk inde dan ook de oblationes of offergiften onder welke vorm dan ook van Sijseelse kerkgangers. Wat zien wij nu gebeuren ? Tussen 862 en 870 bouwt Sijsele of laat ons zeggen de graaf, een hulpkapel op de uiterste grens van haar parochie, langsheen de weg die naar de Sint-Salvatorskerk leidde en tegenaan de

(9) E.I. Strubbe, *a.w.*, *Album English*, blz. 377.

Reie, zodat geen enkel parochiaan van Sijsele nog kon naar die laatste kerk gaan zonder de hulpkerk van Sijsele voorbij te gaan. De parochianen van Sijsele werden als het ware de pas afgesneden naar de Sint-Salvatorskerk, wat een geldelijk verlies voor die kerk betekende. Die laatste kerk nu was een eigen kerk van de bisschop. De O.-L.-Vrouwekerk is dan ook altijd een doorn geweest in het oog van de bisschoppen van Doornik.

Het besluit? Het boterde niet tussen de graaf van Vlaanderen en de bisschop van Doornik. Boudewijn I schenkt de kerk van Sijsele aan de bisschop van Utrecht aan wie hij veel dank verschuldigd was. De schenking had terzelve tijd tot doel de bisschop van Doornik te treffen, een weerwraak die tot de volle ontplooiing kwam toen de graaf korte tijd na de schenking ook nog een hulpkapel stichtte, de O.-L.-Vrouwekerk, als tegenhanger van de eigen kerk van de bisschop. Boudewijn I was zeer rijk. Hij kon het zich veroorloven een hulpkapel te stichten en dat tot groot misnoegen van de bisschop van Doornik. Hungar kon dat niet, maar de rijke graaf kon dat wel. Hij bracht door de schenking van de kerk Sijsele en door de stichting van haar hulpkerk een ander bisschoppelijk gezag, dat van de bisschop van Utrecht tegenover dat van de bisschop van Doornik. Deze laatste was immers verplicht te Sijsele en zelfs in de O.-L.-Vrouwekerk de pastoor te benoemen die de patroon van Utrecht hem voorstelde. Het was een handige zet van de graaf tegenover de bisschop van Doornik die Hinkmaar had gesteund in zijn beruchte strijd tegen Boudewijn.

Wij kunnen dan ook A.C.F. Koch niet volgen die schrijft: «Maar dat de jongste kerk (de O.-L.-Vrouwekerk) er reeds circa 870 was, is bij nader inzien niet te bewijzen en bovendien onwaarschijnlijk. Deze mening steunt op een letterlijke interpretatie van de summiere en niet erg nauwkeurig geformuleerde tekst van een pauselijke bul uit het jaar 1075, die weliswaar te lezen geeft dat de «Brugse kerk» — waarmee meer kort dan precies de O.-L.-Vrouwekerk is bedoeld — toen al ruim twee eeuwen bestond, maar waaruit

men op de keper beschouwd niet meer mag halen dan dat het de parochiale rechten van de moederkerk Sijsele op een stuk Brugs gebied waren, die in 1075 werden geacht ruim twee eeuwen oud te zijn (10). De bisschop spreekt echter in het bedoeld stuk uitdrukkelijk van de kerk die reeds zo lang in zijn bezit is en niet van een stukje grond. In de reeds vermelde bul van paus Gregorius VII (5 maart 1075) is er uitdrukkelijk sprake van een kerk «... Astruit autem episcopus Trajectensissis eandem ecclesiam traditione antiqua sedi suae delegatam ...» Uit die tekst blijkt duidelijk dat er geen sprake is van een stuk grond, maar wel van de kerk (de O.-L.-Vrouwekerk) die van overouds aan de bisschopszetel van Utrecht werd geschonken. Bemerkt ook het woord geschonken. Geschonken door wie? Indien onze visie juist is, dan werd die kerk, die in een grafelijk domein stond, door de graaf Boudewijn I aan de bisschop van Utrecht geschonken nadat hij van zijn Romereis was teruggekeerd. De graaf heeft die kerk gebouwd om lucht te geven aan zijn wrevel tegen de bisschop van Doornik. De kerk stond immers op Sijseels grondgebied en op korte afstand van de St.-Salvatorskerk die een eigen kerk was van de bisschop waarmede de graaf overhoop lag. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat de O.-L.-Vrouwekerk werd opgericht tussen 865 en 870, zoals in de oorkonde nog te achterhalen is. Had er 200 jaar later geen strijdlustige bisschop, zoals een Radbodus II, niet de hand durven te leggen op de O.-L.-Vrouwekerk om ze in te palmen, dan zou men nooit de preciese ouderdom van die kerk hebben kunnen achterhalen.

Wanneer werd de O.-L.-Vrouwekerk een stadskerk?

Over die vraag zijn de historici het niet eens. Meer dan een geleerde dacht dat de O.-L.-Vrouwekerk in 1128 nog

(10) A.C. Koch, *Brugge' ontwikkeling*, a.w., blz. 35.

buiten de stad Brugge lag. Zij steunden zich ten onrechte op het verhaal van Galbert over de moord op Karel de Goede. In 1128 was de stad Brugge onder interdikt geplaatst. Wij lezen echter in het verhaal dat de O.-L.-Vrouwekerk in juni 1128 openbleef voor de eredienst. Hieruit werd besloten dat die kerk niet door het interdikt werd getroffen, en dat ze dus buiten de stad lag. Het argument houdt echter geen steek. Prof. J. Dhondt heeft daar reeds op gewezen: «Ik betwijfel echter ten sterkste, schreef hij, of men uit Galbert kan aflezen dat de eredienst in de tijd van het interdikt uitsluitend in de O.-L.-Vrouwekerk werd voortgezet. Wat Galbert met nadruk zegt is, dat de Bruggelingen zich van het interdikt volstrekt niets hebben aangetrokken, ja, dat het helemaal niet werd afgekondigd te Brugge en dat de Bruggelingen voortgingen met zoals in gewone tijd te handelen uit kerkelijk opzicht ... nos quidem, contra preceptum metropolitani nostri et episcopi, divinum officium peragebamus mortuosque in bello tumulabamus in sanctis atriis». Hoe men hieruit kan afleiden dat alles uitsluitend in O.-L.-Vr. geschiedde is mij een raadsel! Trouwens het meervoud «atriis» vernietigt deze redenering. Daarenboven wordt de ware toedracht van zaken geheel duidelijk door: «nemo auderet annunciare bannum et anathema archiepiscopi nostri ...» niemand durfde het zelfs aan het interdikt af te kondigen. Het kan niet uitdrukkelijker gezegd worden dat de Bruggelingen zich van het interdikt volstrekt niets hebben aangetrokken ... als dat zo is, vervalt de uitzonderingspositie die men aan O.-L.-Vr. wil toeschrijven, en meteen de noodzaak om haar buiten de omheining te houden» (11). Er kan hier aan worden toegevoegd dat de Bruggelingen wellicht de voorkeur gaven aan de O.-L.-Vrouwekerk boven deze van St.-Salvators ofwel omdat de pastoor van die laatste kerk te veel stond aan de zijde van zijn bisschop (de kerk was een eigen kerk van de bisschop),

(11) J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge*, a.w., blz. 29.

ofwel omdat de proost van het kapittel van de O.-L.-Vr., die veel invloed had, de situatie handig heeft weten te exploiteren.

Galbert stipt bovendien uitdrukkelijk aan dat de O.-L.-Vrouwekerk een Brugse stadskerk was: «ecclesia S. Mariae in Brugis» (12). Het kan niet anders dan dat hij door die uitdrukking heeft bedoeld: de O.-L.-Vrouwekerk was een Brugse stadskerk.

Stadskerk in 1122.

In een oorkonde van 1122 kapituleert Lambertus, bisschop van Doornik volledig in een geschil dat reeds meer dan 50 jaar aansleepte tussen de bisschop van Utrecht en de bisschop van Doornik. Hij erkent: «Trajectensum ecclesiam diu spoliatam fuisse a sua legitima possessione que est in Sisela et appendiciis ejus ... licet tam Radbodum quam Baldericum, predecessores meos, saepe super hujusmodi injuria interpolaverit». In dezelfde oorkonde wordt de O.-L.-Vrouwekerk tot tweemaal toe een Brugse stadskerk genoemd «... preposito sancte Marie in Brugis ...», de proost van de O.-L.-Vr. te Brugge, en verder: «ut unum de canonicis Sancte Marie in Brugis ...», dat een van de kanunniken van de O.-L.-Vr. te Brugge (13).

Stadskerk in 1116.

In 1116 oorkondt Godebaldus, bisschop van Utrecht, dat de O.-L.-Vrouwekerk in Brugge, die vroeger in Sijsele lag, een filiale is van de kerk van Sijsele «... ecclesia sancte Marie in Brugge, que erat prius in Sisela, matri sue subjecta» (14). De O.-L.-Vrouwekerk stond, volgens het schrijven van de

(12) Galbert, *a.w.*, caput 114, blz. 163.

(13) S. Muller en A.C. Bouman, *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht*, deel I, nr. 301.

(14) Muller, *a.w.*, nr. 286.

bisschop, eerst in het domein Sijsele en is nadien Brugse stadskerk geworden, daar ze op Brugs grondgebied was komen te staan.

Over de twee oorkonden van 1116 en 1122, werd uitvoerig geschreven door F.W.N. Hugenholtz, zowel over de inhoud als over de echtheid ervan (15). Ook M. Coens kan met vrucht worden geraadpleegd. De oorkonde van 1116 zou volgens de laatste schrijver iets jonger zijn (16). Dat heeft echter voor ons betoog geen belang. De echtheid van de twee oorkonden wordt niet betwist en ze zijn zonder twijfel uit het eerste kwart van de twaalfde eeuw en beide bisschoppen hebben de O.-L.-Vrouwekerk als een Brugse stadskerk herkend.

Stadskerk in 1105.

Door de bul van Paschalis II (9 april 1105) kan de indruk worden gewekt dat de O.-L.-Vrouwekerk toen geen stadskerk was (17). M. Coens schrijft : «A Rome, Pascal II — ses services oublièrent ils la sévère missive de son prédécesseur à Manasses ? — accorda, par sa lettre du 9 avril à Gummarus la confirmation du décret de Balderic. Il garantit l'altare de Sainte-Marie contre toute exaction le droit des chanoines à élire leur prévôt, la faculté pour celui-ci de disposer canoniquement des prébendes, enfin la sujexion du chapitre vis-à-vis de l'évêque de Noyon-Tournai avec une redevance à lui payer annuellement, le jour des SS. Simon et Jude, pro respectu ecclesiae». In de bul schrijft de Paus : «parochiali Ecclesiae Sanctae Marie, que apud Brugense oppidum est». Uit deze tekst zou men kunnen afleiden dat de kerk buiten de stad lag en *apud*, vertalen door *nabij*. In middeleeuws

(15) F.W. Hugenholtz, *Twee oorkonden over de oude betrekkingen tussen Brugge en Utrecht*, in *Handelingen over Geschiedenis Brugge*, 1948, blz. 59 en vlg.

(16) M. Coens, *a.w.*, blz. 67 en noot 2.

(17) M. Coens, *a.w.*, blz. 66.

Latijn is apud zeer vaak te vertalnen door *te*, apud Brugense oppidum = te Brugge. Dat deze interpretatie zich in onderhavig geval opdringt blijkt uit het feit dat de bul een bevestiging is van de oorkonde van Baldericus, vier jaar vroeger uitgegeven, waarin de O.-L.-Vrouwekerk een Brugse kerk werd genoemd. Paschalis II kende ongetwijfeld de inhoud van deze oorkonde en uit zijn oorkonde zelf blijkt dat de paus de kerk als stadskerk aanzag.

Stadskerk in 1101.

In 1101 oorkondt Baldericus, bisschop van Noyon-Doornik, dat zijn voorganger Radbodus II «... ecclesiam S. Mariae Brugensis libertatis privilegium condonnasse» (18). De kloosterzusters, die de kanunniken hadden vervangen, werden verplicht het koor te verlaten, en de proost werd in zijn rechten hersteld. Van belang is dat de bisschop de kerk een Brugse stadskerk noemt.

Stadskerk in 1091.

De voorganger van Baldericus was de strijdlustige Radbodus II. In een oorkonde van 1091 schreef hij onomwonden dat de O.-L.-Vrouwekerk binnen de omheining van de stad Brugge lag: «ecclesiae Sanctae Mariae quae Brugis est» (19).

Stadskerk in 1089 (28 december)

In een oorkonde van 28 december 1089 regelde dezelfde bisschop de verhouding van de nieuw opgerichte parochie van Sint-Donaas binnen de burcht in verband met het begrafenisrecht van de parochianen van O.-L.-Vrouw. Hij

(18) M. Coens, *a.w.*, blz. 66 en *Miraeus et Foppens*, ad annum 1101.

(19) M. Coens, *a.w.*, blz. 65 en *Miraeus et Foppens*, ad annum 1091.

steunde erop dat deze kerk een parochiekerk van Brugge was — quae est in Burgo Brugensi — die in de stad Brugge staat. Burgus heeft in de oorkonde niet de betekenis van een burcht, van een omwald iets, maar wel de romaanse betekenis van bourg, van stad. De oorkonde ging immers uit van de bisschop van Noyon-Doornik (20).

Stadskerk in 1089 (31 oktober)

Twee maanden eerder vaardigde de graaf van Vlaanderen, Robrecht van Jeruzalem, een oorkonde uit waardoor hij de proost en het kapittel van Sint-Donaas in haar bezittingen bevestigde (21). Wij schrijven : bevestigde, want de graaf heeft door deze oorkonde het kapittel met haar proost niet ingesteld en begiftigd. Er bestaat, aldus J. Dhondt, een weelde van aanwijzingen dat het kapittel van Sint-Donaas onder Boudewijn V of in elk geval in de tweede helft der elfde eeuw moet zijn opgericht. De oorkonde van Boudewijn V voor Sint-Winoksbergen in 1067 uitgevaardigd, toont duidelijk aan dat proost en kapittel van Sint-Donaas toen reeds bestonden « ... ut sicut hospites mei respondent, Brugensi preposito ... ita et hospites illi soli Abbati ... » uit de tekst blijkt duidelijk dat er slechts kan sprake zijn van de proost van Sint-Donaas (22). De oorkonde van 1089 heeft een ouder oorkonde als grondslag, een oorkonde die waarschijnlijk door Boudewijn V werd uitgevaardigd. Onder de vermelde bezittingen staat : «In parrochia Sancte Marie Brugensis IIII curtilla et I pratum». De O.-L.-Vrouwekerk was dus zonder twijfel reeds in 1089 en zelfs waarschijnlijk reeds bij de stichting van het kapittel door Boudewijn V een Brugse parochiekerk.

(20) Gysseling-Koch, *Diplomata*, t. I, nr. 172, blz. 300.

(21) Gysseling en Koch, *Diplomata*, t. I, nr. 170, blz. 296.

(22) J. Dhondt, *De vroege topografie*, a.w., blz. 14 en noot 14.

Stadskerk in 1075.

In een bul van 5 maart 1075 verdedigde Gregorius VII de rechten van de bisschop van Utrecht in het geschil dat was ontstaan tussen deze laatste en de bisschop van Doornik in verband met de O.-L.-Vrouwekerk «... de Brugensi ecclesia in Noviomensi episcopio sita» (23). De O.-L.-Vrouwekerk wordt in de bul een Brugse kerk genoemd. Het geschil werd reeds aan zijn voorganger paus Alexander II voorgeleegd, doch kreeg geen oplossing vóór de dood van de paus in 1073. In de bul liet paus Gregorius aan Manasses, aartsbisschop van Reims, weten dat hij uit goede bron vernomen had dat Radbodus II beslag had gelegd op de O.-L.-Vrouwekerk en ze aan een andere geestelijke had verkocht. De paus gaf opdracht aan Manasses de bisschop van Noyon-Doornik te dwingen zijn ongelijk te erkennen en hem desnoods uit zijn ambt te schorsen.

Stadskerk omstreeks 1070.

In de bul van 1075 staat uitdrukkelijk geschreven dat bisschop Radbodus II de hand legde op de O.-L.-Vrouwekerk. Hij was een dynamische bisschop. Hij heeft blijkbaar niet lang na zijn bisschopswijding, die in 1068 plaats vond, beslag gelegd op de O.-L.-Vrouwekerk onder voorwendsel dat ze op een stuk grond stond die in de stad werd ingelijfd. In 1068 was nog gans de stad parochiaal gebied van de Sint-Salvatorskerk, en deze kerk was een eigen kerk van de bisschop. Vóór Radbodus II had nog geen bisschop het aangedurfd aanspraak te maken op die kerk. Wat heeft hem ertoe aangezet? Ongetwijfeld het feit dat die kerk een stadskerk was geworden en ze nu in zijn parochie stond. Daaruit kan men echter niet besluiten dat die kerk pas toen stadskerk was geworden. Het is mogelijk dat ze het reeds werd onder

(23) M. Coens, *a.w.*, blz. 65.

zijn voorganger en dat deze ervoor terugschrok de bisschop van Utrecht te beroven van hetgeen hem wettig toekwam. Radbodus was een zeer strijd lustig man, zoals gans het verloop van het geschil aantoonde: hij hield de strijd dertig jaar lang vol. Hij heeft zelfs de kerk waarop hij de hand legde verkocht, iets dat, zoals de paus verklaarde, volstrekt onwettig was en niet toegelaten. Niet elke bisschop heeft hetzelfde temperament. Het kan zijn dat zijn voorganger niet de onrechtvaardigheid heeft willen bedrijven waartoe een Radbodus in staat was en dat de O.-L.-Vrouwekerk reeds vóór Radbodus binnen de omheining van de stad stond.

Stadskerk onder Boudewijn V.

Boudewijn V volgde zijn vader op in 1036 en stierf in 1067, één jaar vóór Radbodus bisschop werd van Doornik. Deze graaf heeft veel voor Brugge gedaan en heeft onder meer het castrum van Brugge uitgebreid en versterkt. Hij schrikte er niet voor terug oorlog te voeren buiten de grenzen van zijn graafschap om het te verdedigen tegen het Duitse keizerrijk. In 1054 echter zakte de Duitse keizer met een groot leger naar de Schelde af. Het gelukte hem te Kamerijk de Schelde over te steken en, na eerst Rijsel te hebben bedreigd, naar Doornik op te trekken. De stad werd na hevige weerstand bezet. De zomer liep intussen ten einde en de keizer, tevreden over zijn krijgstoicht, leidde zijn leger naar Duitsland terug, met het inzicht het jaar daarop naar Vlaanderen terug te keren. De oorlog liep voor Vlaanderen goed af omdat de keizer na korte tijd overleed. Het is te begrijpen dat Boudewijn V ook aan de verdediging van zijn eigen graafschap heeft gedacht: Oudenaarde kreeg een burcht en Rijsel, Gent, Ieper, Aire, Sint-Omaars en Brugge werden in staat gesteld een beleg te doorstaan. Vooral Brugge werd niet vergeten. De graaf heeft het grote castrum van Brugge gebouwd in die zin dat hij het verdubbeld heeft in oppervlakte door er het noordelijk deel, het zogezegd

klerikaal gedeelte, aan toe te voegen. De grote weg die ten noorden van het primitief castrum liep werd afgesneden en ten westen en ten oosten van het castrum door een versterkte poort afgegrensd. Vanzelfsprekend vormde het grote castrum één geheel, één en hetzelfde verdedigingscomplex.

Het is te vermoeden dat Boudewijn V ook aan de oudste agglomeratie van Brugge heeft gedacht, nl. aan de Oudburg. Nog heden ten dage wordt dit gebied «Oudeburg» genoemd. Het kreeg terecht de naam van burg, want het was langs de vier zijden door water omringd en dus een omweld en versterkt gebied, een burg. Het had echter een zeer kwetsbare plaats. Aan de zuidwestkant ervan stond, op enkele meter afstand, aan de overkant van de Reie, de O.-L.-Vrouwekerk. Die kerk stond in het Sijseelse, langs de rechteroever van de Reie. Het was langs die zijde van de stad dat vanuit Gent, vanuit het oosten dus, het leger van het Duitse Rijk het gemakkelijkst Brugge kon bereiken. De oude Gentweg liep immers langsheen de kerk. Het is geen toeval dat men niet hoger dan tot Boudewijn V kan opklimmen om een vermelding te vinden van de O.-L.-Vrouwekerk als Brugse kerk, als stadskerk.

Vroeger werden de kerken, in oorlogstijden, die in de omgeving van een stad stonden, gesloopt, daar ze een schuilplaats voor de vijand waren. Boudewijn V sloopte de kerk niet. Hij liet ze staan maar bracht ze in zijn eigen verdedigingsgordel. Hij veranderde de loop van de Reie. Voordien liep de Reie ten noorden van de kerk. De graaf deed een vestingsgracht ten zuiden van de kerk graven en veranderde aldus de loop van de Reie dewelke hij ten zuiden van de kerk deed vloeien. Door dat feit stond ze binnen de stadsgordel en werd de O.-L.-Vrouwekerk een stadskerk. Wanneer men zoekt naar het tijdstip waarop dat geschiedde, komt het midden van de elfde eeuw het meest in aanmerking en dan het jaar 1054 of kort daarna. Er was nog een tweede plaats ten zuiden van de Dijver waar de vijand zich goed verschuilen kon, nl. de Eekhout, die aan de overkant

van de Dijver lag en met houtgewas begroeid eerder aan een bosje geleek. Te midden in dit bos stond er vóór 1060 een kapel. Daarom werd de nieuwe vestingsgracht die ten zuiden van de O.-L.-Vrouwekerk werd gegraven doorgetrokken ten zuiden van de Eekhout (die ten oosten van de O.-L.-Vrouwekerk lag) tot aan het noordeinde van de Garenmarkt, om dan de richting van het noorden te nemen (het Pandreitje) en uit te monden bij de Rozenhoedkaai in de oude Reie. Door het graven van deze vertakking van de Reie, vertakking die begon even ten westen van de Maria-brug, vertakking die als vestingsgracht moest fungeren, werd er als het ware een groot eiland gevormd. De gevaarlijke zone was nu rondom door water omringd. Dit grote eiland werd zelfs in twee helften gesplitst : onmiddellijk ten westen van de O.-L.-Vrouwekerk werd een verbinding gegraven tussen de nieuwe vestingsgracht en de Dijver, zodat de Eekhout of althans het grootste deel ervan nog meer de naam van eiland verdiende.

Wij schreven boven dat de Reie als vestingsgracht vermoedelijk weinige tijd na 1054 verlegd werd van het noorden van de O.-L.-Vrouwekerk naar het zuiden ervan. De vertakking van de Reie die langsheen Groeninge ten oosten van dezelfde kerk loopt werd waarschijnlijk ter zelve tijde gegraven en de aarde, bij deze nieuwe werken opgedolven, werd gebruikt om de arm van de Reie die ten noorden van dezelfde kerk liep te dempen. Everelmus, die van 1048 tot 1060 in de Eekhout verbleef en er een bedehuis stichtte, woonde tussen 1054 en 1060 in een gebied dat men werkelijk als een eiland kon beschouwen. Dom. Nic. Huyghebaert heeft onlangs een degelijke studie over het grafschrift van Everelmus geschreven. Hij vermoedt dat de kluizenaar in de Eekhout begraven werd en dat het grafschrift : «Hic jacet Everelmus anachorita qui duodecim annis hic in insula conversatus est et obiit anno Dni M.LX., Nom. Oct.» tot 1060 teruggaat (24). Wij komen tot hetzelfde besluit, vooral omdat in het grafschrift vermeld werd dat Everelmus op een eiland stierf. Het was wellicht geen toeval dat de kerk toege-

wijd werd aan God, aan de H. Maria, aan de H. apostel Bartholomeus en aan de H. Willebrord. Het was omdat het bedehuis van de kluizenaar in een eiland stond, dat de kerk aan de H. Bartholomeus werd toegewijd (25). De druk bezochte bedevaartplaats en kerk die keizer Otto III op het einde van de Xe eeuw bouwde, nadat hij de overblijfselen van de H. Bartholomeus van de Lipariae eilanden naar Rome had laten overbrengen, stond op een eiland van de Tiber. Ook het bedehuis van Everelmus stond op een eiland (26). De kluizenaar Everelmus heeft ongetwijfeld niet onmiddellijk nadat hij zich in de Eekhout had gevestigd, er een bedehuis gebouwd. Dat maakt het waarschijnlijk dat hij dat slechts deed in een latere periode van zijn verblijf aldaar en dus na 1054.

Het graven van de nieuwe Reie, waardoor de O.-L.-Vrouwekerk binnen de stadsgordel lag en een stadskerk werd, lag aan de basis van het geschil tussen de bisschop van Utrecht en de bisschop van Doornik. De eerste kon terecht beweren dat zijn rechten door het verleggen van de Reie niet waren vervallen. Radbodus II kon inbrengen dat de O.-L.-Vrouwekerke hierdoor een stadskerk, een Brugse kerk was, die aan de St.-Salvatorskerk onderhorig was geworden daar deze de enige parochiekerk van Brugge was. Radbodus II heeft handig gebruik gemaakt van het verleggen van de Reie om aanspraak te maken op de O.-L.-Vrouwekerk en haar een stuk van het parochiaal gebied van de Sint-Salvatorskerk

(24) D. Nic. Huyghebaert, *Het grafscript van de kluizenaar Everelmus*, in *Sacris Erudiri*, 1961, blz. 547 en vlg.

(25) D. Nic. Huyghebaert, *a.w.*, blz. 556 - 557 - 558.

(26) D. Nic. Huyghebaert, *a.w.*, blz. 556. De St.-Bartholomeuskerk van de Eekhout wordt voor het eerst als Bartholomeuskerk vermeld in 1130, doch is ouder en te identificeren met het bedehuis dat Everelmus zelf heeft gesticht en waarin hij begraven werd. Het opschrift: «hic in insula» was ongetwijfeld een zinspeling op het eiland van de Tiber waarop de overblijfselen van de H. Bartholomeus werden overgebracht. De titulatuur van de kerk komt dat bevestigen. Reeds in 1060 werd de abdij dus beschouwd als gebouwd zijnde op een eiland. De Eekhout kan mijns inziens pas ten volle een eiland worden genoemd op het ogenblik dat de vertakking Reie-Dijver ten oosten van de O.-L.-Vrouwekerk gegraven was.

binnen de stad en in de onmiddellijke nabijheid van de O.-L.-Vrouwekerk afgestaan, om hierdoor des te duidelijker er een stadskerk van te maken en de usurpatie van de kerk te verrechtvaardigen. Wie zou het dan nog durven in twijfel te trekken dat de O.-L.-Vrouwekerk een stadskerk was? Zelfs de bisschop van Utrecht heeft op dat punt ge-capituleerd.

Om dit hoofdstuk af te ronden zullen wij nog even de aandacht trekken op twee teksten die in oorkonden voorkomen, de eerste tekst in een oorkonde van 961 en de tweede tekst in de reeds gemelde oorkonde van Robrecht van Jeruzalem.

In Parrochia S. Marie terra pratorum XXXII mens. diurn. — 961.

In Parrochia S. Marie Brugensis IIII curtilia et I patrum. — 1082.

De oorkonde van 961 wordt niet aanzien als dagtekenend uit het jaar 961. Zij schijnt nochtans ouder te zijn dan de tweede, zelfs ouder dan de oorkonde van Boudewijn V waarvan deze van Robrecht van Jeruzalem een bevestiging zou zijn. Waarom ouder? In de vervalste oorkonde van 961 is er slechts sprake van de parochie O.-L.-Vrouw. De O.-L.-Vrouwekerk wordt in de eerste oorkonde niet vermeld als Brugse kerk en in de tweede oorkonde wel. Dat maakt het zo goed als zeker dat de eerste oorkonde geschreven werd vóór het delven van de vestingsgracht ten zuiden van de kerk en de tweede oorkond, zelfs eventueel deze van Boudewijn V, erna. Ze bevat bovendien een uitdrukking die aan vroeger tijden doet terugdenken: «terra XXXII mens. diurn.» is geen gewone uitdrukking. Waarom heeft de vervalser de oorkonde gedagtekend uit 961? Hij moet daartoe een bijzondere reden hebben gehad. Het jaartal valt niet zomaar uit de lucht. Het jaar 961 moet een betekenis hebben gehad in de geschiedenis van de Sint-Donaaskerk. De opgravingen hebben volgens de deskundigen bewezen dat de kerk te dateren is uit het midden van de 10e eeuw. Was ze in 961 volledig afgebouwd en werd ze

dan geconsacreerd en door de graaf begiftigd «... pro ejusdem capelle expensis ...» om allerlei uitgaven van de kerk van St.-Donaas met de inkomsten van de schenking te dekken? In welk jaar werd de vervalste oorkonde opgesteld? Op al deze vragen kan niet met zekerheid worden geantwoord. Het is in elk geval opvallend dat de schenking in 961 vermeld, gedaan werd nog vóór de O.-L.-Vrouwekerk een stadskerk werd.

Wij kunnen deze beschouwingen over de oudste twee kerken van Brugge afronden door nog onze aandacht te schenken aan een onlangs verschenen artikel dat handelt over de grenzen van de Sint-Salvators en de O.-L.-Vrouweparochie. Daar er een tijd geweest is dat de Sint-Salvatorskerk de enige stadskerk was, is het zo goed als zeker dat de Oudburg, het oudste stadsgedeelte, oorspronkelijk volledig ressorteerde onder Sint-Salvators. In de tweede helft van de elfde eeuw heeft de bisschop Radbodus II, die de hand legde op de O.-L.-Vrouwekerk, om zijn ingrijpen te verrechtvaardigen, onder meer de helft van de Oudburg aan de O.-L.-Vrouwekerk afgestaan. Het was deze grenslijn die M. English heeft teruggevonden. Ze liep, van west tot oost, dwars doorheen de Oudburg, om dan, achter de Burg, via de Hoogstraat en via de Boomgaardstraat, de Spinolarei te bereiken. A. Schouteet heeft nu onlangs bewezen hoe de grenzen tussen de twee parochies in de loop van de eeuwen veranderden. Hij heeft een derde grenslijn ontdekt, waarvan de datum niet nader kan worden bepaald (27).

Ten gevolge van het Concordaat van 1801 gesloten tussen paus Pius VII en Napoleon moest de bisschop van de samengevoegde bisdommen Gent en Brugge overgaan tot een nieuwe omschrijving van de parochies van het nieuwe bisdom. De uitgestrekte O.-L.-Vrouweparochie vreesde terecht dat ze heel veel van haar grondgebied door de

(27) A. Schouteet, *De grenzen van de O.-L.-Vrouweparochie vóór en na 1800*, in *Handelingen voor Geschiedenis te Brugge* (Emulation), jaar 1971, passim.

nieuwe schikkingen zou verliezen. De geestelijkheid en de kerkfabriek van deze parochie zochten, nog voor de afkondiging van de nieuwe grenzen, zoveel mogelijk de oude grenzen te behouden en zond derhalve een rekwest naar de bisschop van Gent om de verminkingen tot een minimum te beperken (28). Uit dit rekwest blijkt dat de grenzen tussen de twee parochies vóór 1801 niet dezelfde waren als deze aangeduid door E.H. English. De oostkant van de Grote Markt, van de Vlamingstraat, en van het Beursplein waren immers toen, en dat wellicht sedert eeuwen, parochiaal gebied van O.-L.-Vrouw. Wat nog meer verwondering verwekt is dat zelfs een deel van de Steenstraat tot en nabij de St.-Amandskapel parochiaal gebied was geworden van dezelfde kerk. Het is niet geweten wanneer de O.-L.-Vrouwkerk deze gebieden verworven heeft, doch het is duidelijk dat de grenslijn tussen de twee oudste parochies niet meer dezelfde waren als de grenzen die M. English ontdekte en dat ze van later datum zijn (29).

Het belang van het artikel van A. Schouteet ligt vooral in het feit dat hij de aandacht heeft getrokken op de rol die de heerlijkheden kunnen hebben gespeeld in het vastleggen van de parochiegrenzen van de twee vermelde kerken in het tot omstreeks de achtste eeuw overstroemde gebied. Het is immers altijd een raadsel gebleven dat de Pottenmakersstraat, de Poitevinstraat, de Kalkovenstraat en de Schuttersstraat, die aan de westzijde van de St.-Jorisstraat liggen, eeuwen lang onder de St.-Gillisparochie ressorteerden.

A. Schouteet heeft wellicht een aanvaardbare uitleg voor dat probleem gevonden en een nieuw licht erop geworpen.

Wanneer er geschreven wordt over de oude domeinen Snellegem en Sijsele, dan moet men vanzelfsprekend een onderscheid maken tussen de periode vóór de Duinkerke II Transgressie en deze daarna. Vóór 700 waren de domeinen Snellegem en Sijsele kustdomeinen. Zij paalden aan het

(28) A. Schouteet, *a.w.*, blz. 302-303 en 304.

(29) A. Schouteet, *a.w.*, blz. 305.

overstroomde gebied en waren dan ook niet zo uitgestrekt als daarna. A. Schouteet heeft dat ingezien en schrijft: «Dat de twee vroegste parochies van Brugge op de grens van twee Karolingische domeinen zijn ontstaan, staat vrijwel zonder twijfel. Minder solied lijkt ons echter de algemene aanvaarde stelling, dat de grens van beide primitieve parochies met de grens van de twee voornoemde Karolingische domeinen samenviel» (30). Dat is vooral, zoniet uitsluitend waar voor het vroeger overstroomde gebied. A. Schouteet schrijft verder: «En toen de Sint-Salvator en O.-L.-Vrouweparochie werden gesticht, mag men aannemen dat de feodaliteit, die in de 10de eeuw een bijzonder snelle verbreiding kende, de Karolingische instellingen grotendeels had verdrongen. In plaats daarvan waren talrijke heerlijkheden ontstaan ... De grenzen van sommige heerlijkheden hebben wellicht een belangrijker rol gespeeld dan de grenzen van de oude domeinen Snellegem en Sijsels» (31). Ik voeg eraan toe: in het overstroomde gebied. Het belang van het artikel van A. Schouteet ligt hierin dat hij de aandacht getrokken heeft op het belang van de heerlijkheden. Het kan ons b.v. uitleggen hoe het komt dat de parochie Sint-Gillis zich eeuwen lang uitstreckte over een gebied dat aan de westzijde van de Sint-Jorisstraat lag. Wellicht lag dat gebied vroeger in de heerlijkheid van het Praatse, de latere Sint-Gillisparochie.

Wij kunnen en mogen ook niet de rol onderschatten die bisschop Walter van Marvis gespeeld heeft in het vastleggen van de parochiegrenzen van de stad Brugge (1206-1252). Hij heeft de parochies Sint-Jacob, Sint-Gillis en Sint-Walburga opgericht en de grenzen ervan vastgelegd. De parochie van O.-L.-Vrouw had hierbij een groot deel van haar stadsgebied moeten afstaan. Werd er een koopje geslagen tussen de bisschop en de machtige proost van de O.-L.-Vrouweparochie en heeft deze laatste toen een deel van de

(30) A. Schouteet, *a.w.*, blz. 311.

(31) A. Schouteet, *a.w.*, blz. 313.

Steenstraat en de Sint-Amandshoek kunnen veroveren? Het lijkt mij zeer waarschijnlijk. Uit deze enkele beschouwingen blijkt zeer duidelijk dat de parochiegrenzen te Brugge veel wijzigingen hebben ondergaan. A. Schouteet schrijft dan ook terecht: «Om de hier aangesneden problemen nader tot een oplossing te brengen is ons inziens op de eerste plaats een betere kennis van het territorium van de Brugse parochies ... vereist» (32).

Op een détail wil ik nog graag de aandacht trekken. Uit het rekwest van 1803 blijkt dat de grenzen van de O.-L.-Vrouweparochie toen nog de «Coupure» overschreden en reiken tot aan de Ganzestraat. De grenzen zijn zeer oud. Zij zijn oude domeingrenzen. De «Coupure» is van jonger datum. De Vuldersrei ontstaat te Assebroek onder de naam van Gemene Weidebeek en vormde gedeeltelijk de grens tussen het domein Assebroek en het domein Gera of Sint-Kruis. De Ganzestraat volgde in het stadsgebied de oude loop van de Vuldersrei. In haar grillige en kronkelende loop ten westen van de Vulderstraat doorkruiste zij de Langestraat tussen de Rodestraat en de Peperstraat. Aan de Jerusalemkerk draaide zij om naar het westen toe, om tussen de Molenmeers en het Verbrand Nieuwland uiteindelijk de Molenbrug te bereiken. De loop van de Rei in het stadsgebied is goed gekend en staat in het huidig stadsplan goed afgebeeld met de thans overwelfde en niet overwelfde gedeelten ervan. Een vertakking van de Groene Rei liep vroeger via de huidige Rijkswachtkazerne naar de Vuldersrei. Over deze vertakking lag vroeger in de Prediherenstraat de Losschebrug. Het diluviaal water van het Minnewater, dus van de echte Reie, kwam oorspronkelijk niet terecht in de Vuldersrei aan de Molenbrug. De Vuldersrei liep recht naar het noorden toe en vervoegde de Spiegelrei, die door de druk van het water van de Vuldersrei naar het noorden zwenkte. Beide waterlopen werden één waterloop die aan de Goudenhandbrug de naam kreeg van Lange Rei.

(32) A. Schouteet, *a.w.*, blz. 312.

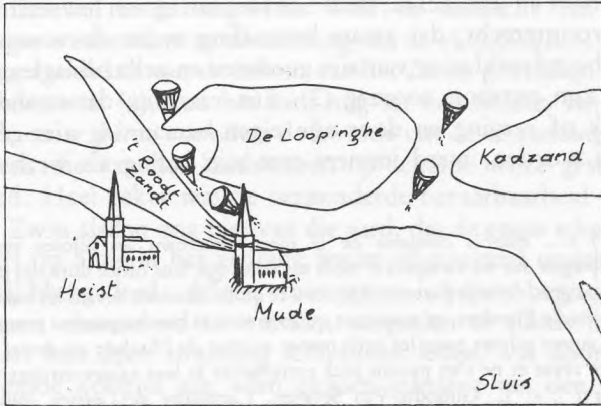
Nu wij de loop van de reien te Brugge beschrijven kunnen wij er nog aan toevoegen dat graaf Boudewijn V een onschatbare dienst heeft bewezen aan de stad door de O.-L.-Vrouwekerk niet te slopen, doch ze heeft ingeschakeld in de verdedigingsgordel van de stad die hij ten zuiden van de O.-L.-Vrouwekerk deed graven. Had hij dat niet gedaan dan zou Radbodus, de strijdlustige bisschop van Doornik, nooit toegelaten hebben dat er in de stad een nieuwe O.-L.-Vrouwekerk op dezelfde plaats zou worden herbouwd. Wellicht zou ze dan herbouwd zijn geworden buiten de stad, wellicht ergens waar later de St.-Katharinakerk is ontstaan. Ook de parochiekerk van St.-Anna heeft veel eeuwen moeten wachten vooraleer de moederkerk van St.-Kruis haar liet oprichten.

Boudewijn V heeft aldus, zonder het te voorzien, gezorgd voor de roem van Brugge. Wie als vreemdeling of toerist het station verlaat, is als verblind door het betoverend zicht van de drie reuzentorens die bijna naast elkander hoog boven de stadsgebouwen uitsteken en als in de wolken verdwijnen : de Halletoren, de O.-L.-Vrouwetoren en de toren van de St.-Salvatorskerk. Wat een verrassend en heerlijk zicht. Dat hebben wij onrechtstreeks aan Boudewijn V te danken.

Wij hebben aan deze graaf nog veel meer te danken. Hij heeft zelfs de eerste omwalling op zijn kosten (hij kon het zich veroorloven, want hij was zeer rijk) rondom de stad doen graven. Dat is echter een onderwerp dat wij in het vervolg van onze studie over Brugge zullen behandelen.

J. NOTERDAEME

Brugge en de organisatie van het loodswezen van het Zwin op het einde van de 15de eeuw

1. — De aanloop tot de organisatie van het Brugs loodswezen (1448-1484)

De verzanding van het Zwin was in de loop van de middeleeuwen voor de koopvaardij op Brugge nooit een beletsel geweest, dank zij vooral diens verschillende voorhavens, waaronder, als jongste in de reeks en het dichtst bij zee, Sluis. Bovendien konden de koopvaarders beroep doen op een «pilot» of loods, die, als kenner van de juist te volgen zeeweg, het op zich nam het schip, dat hem tijdelijk toevertrouwd werd, veilig naar de Vlaamse kust te brengen

of, langs de «stroom» aldaar, binnen het Zwin of gebeurlijk de Honte te loodsen. De meeste vreemde koopvaarders, waaronder in de eerste plaats die uit Biskaje, Kastilië, Portugal, Genua en Venetië, kwamen onder de leiding van eigen piloten tot in de Vlaamse kustwateren en namen dan aldaar een Vlaamse loods aan boord (1). De bevoegdheid van de vreemde en Vlaamse loodsen strekte zich inderdaad telkenmale slechts tot een bepaalde zeeroute uit en was dus territoriaal beperkt. De verantwoordelijkheid, die elke piloot, bij de uitoefening van zijn taak, op deze zeeweg kwam te dragen, was dan ook zeer groot. De loods kon inderdaad, in geval van schipbreuk, aansprakelijk gesteld worden en dan viel hij onder de toepassing van het maritiem gewoonterecht, dat zware bestraffing onder de vorm van verbeurdverklaring van zijn goederen en zelfs beslaglegging op zijn persoon voorzag (2). Een vaartuig, dat strandde, brak of verging en door zijn eigen bemanning niet gered kon worden, werd immers met zijn lading als wrak be-

(1) «... que la costume de la mer concernant les pilotes venans d'Espagne sur les caraques et neifs est telle, que leur office dure des ports d'Espagne, dont ils partent, jusques a ce qu'ils viennent devant les bancs et sablons de Flandres, et aussi tost qu'ils y sont et que les patrons prennent illec autres pilotes pour les neifs mener au port de l'Escluse ou autre, leur office cesse et ne s'en peuent plus entremettre et leur salaire est lors tout deservi ...». L. Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l'ancien consulat d'Espagne à Bruges*, Brugge, 1901-1902, dl. I, blz. 73, vonnis op 28 febr. 1456 uitgesproken door de Brugse schepenen, na onderzoek en verhoor, in een geschil tussen de patroon van een Venetiaanse kraak, die schipbreuk geleden had, en twee Spaanse piloten, beschuldigd van nalatigheid. De patroon, die geweigerd had de twee loodsen voor hun diensten te betalen en schadevergoeding van hen eiste, werd in het ongelijk gesteld. — Brugge, Stadsarchief, *Reg.v.d.Civ.Sent. van 1456-1460*, f° 116, nr. 2.

(2) «Item, s'aucun leedsman de la seigneurie de Flandres presist a son peril de mener aulcune neif de ladictie seigneurie a sauverte a aulcun port ou dit pays et, par deffaulte dudit leedsman, ladictie neif perisist, ou ceulx, qui dedens seroyent, et perisissent dommaige en corps ou en biens par ladite deffaulte, que ledit leedsman soit tenuz de restorer ledit dommaige en son corps et en ses biens et ne rechoive nul sallaire de ce que promis luy aura este, mais que a ce soit obligiez». L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, 1871-1878, dl. II, blz. 132-139, nr 564, lijst van de privileges, die op 15 april 1367 (n.s.) aan de kooplui van Kastilië en Spanje in Vlaanderen toegekend geworden waren en de vroegere voorrechten, verkregen in 1343, aanvulden. Zie art. 28.

schouwd met al de gewoonterechtelijke gevolgen van dien. Een van de belangrijkste voorrechten, die de verschillende koopliedennaties in Vlaanderen en ook elders opeisten en zeer dikwijls verkregen, was overigens dit van de strandrechtbevrijding (3). Toch was de loods, vooral die van de Vlaamse banken of van het Zwin, meestal slechts een eenvoudige visser of stuurman, die weliswaar een zekere ervaring bezat, maar toch steeds bij onvoorziene omstandigheden, waaronder vooral storm, risico's te nemen had, zonder de zekerheid, dat enig wettig gezag hem daarbij een hand toesteken zou, daar het maritiem gewoonterecht onverbiddelijk was.

Alhoewel reeds omstreeks 1400 de aandacht van de Brugse wethouders op de vorming van de «Loopinghe», een grote zandbank aan de inkom van het Zwin, getrokken geworden was (4), zou het toch nog tot het midden van de 15de eeuw duren vooraleer de kwestie van de verzanding en tevens die van het loodswezen op scherpe wijze gesteld werd. Heel zeker was de verminderde bevaarbaarheid van het Zwin alsdan nog niet van die aard, dat de ganse scheepvaart op Sluis in het gedrang kwam of minstens onder de aanslibbing leed. Alleen voor grote schepen begon de situatie alarmerend te worden, aangezien er steeds meer onder hen door stranding schipbreuk leden, wat door de vreemde kooplui aan «den quaden inledene van den visschers», die als piloten optraden, toegeschreven werd (5). Op initiatief van de Vier Leden van Vlaanderen greep dan ook in de loop van september 1448 een eerste onderzoek plaats betreffende de manier, waarop de grote schepen

(3) Ibidem, art. 6. — L. Gilliodts-Van Severen, *Cart. de l'anc. consulat d'Espagne*, a.w., dl. I, blz. 8-12, lijst van de voorrechten verleend aan de kooplui van Spanje in 1343. Zie blz. 10 (en passim). — Vilho Niitemaa, *Das Strandrecht im Nordeuropa*, Helsinki, 1955, blz. 301-303, betreffende het hanzeatisch voorrecht van strandrechtbevrijding in Vlaanderen.

(4) Reeds in 1401 klaagden de hanzaten over de verzanding en de verminderde bevaarbaarheid van de Zwinhaven, J.H.A. Beuken, *De hanze in Vlaanderen*, Maastricht, Vroenhoven, z.d., blz. 146-148. — Betreffende de zandbanken, zie hieronder hoofdstuk 4.

(5) Deze kwestie werd eind september 1448 te Gent op een vergadering van de Vier Leden van Vlaanderen besproken. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr. 42.560, *rek. v.b. Brugse Vrije (1448-1449)*, f° 43 r°.

door de stuurlui-loodsen het best in de haven van Sluis zouden kunnen worden binnengebracht. Daarbij werd om het advies van de stuurlui en de oude vissers, wonende te Heist, Blankenberge, Wenduine, Oostende en Walravensijde, gevraagd (6). Dat jaar of het volgende, eind juli of begin augustus 1449, vaardigden de Vier Leden een eerste ordonnantie tot regeling van het loodswezen uit. Dat stuk, waarvan de inhoud uit vier punten bestaat, leert ons tevens heel wat over de toenmalige handelwijze van de Vlaamse vissers, die, als piloten, in het binnenloodsen van een vreemd vaartuig meestal een buitenkansje zagen. Niemand mocht voortaan nog koopvaarders binnenleiden, tenzij hij door de gemeente, op het grondgebied van dewelke hij woonde, daartoe gekozen en aangesteld geworden was en hij de nodige kennis inzake de diepten, ondiepten en zandbanken bezat en dit op straf van tien jaar verbanning uit Vlaanderen. Niemand mocht voortaan nog, ter gelegenheid van het binnenloodsen van een schip, een drinkgelag inrichten, op straf van tien pond parisis boete. Elke loodsman, die, na met zijn vissersboot bij een kraak, een hulk of een ander groot vaartuig te zijn gekomen, zijn taak begon, moest met twee van zijn vennoten in het te loodsen schip overstappen, terwijl zijn andere medewerkers vooraan gingen varen om de diepte af te tasten en aldus de weg te wijzen tot men binnen het Zwin zou gekomen zijn. Daarbij mocht de patroon van het binnen te loodsen vaartuig van de loods en diens vennoten zoveel bijstand vragen of afwijzen, als het hem geliefde, met dien verstande, dat de gepresteerde arbeid overeenkomstig de vooraf getroffen verbintenissen diende te worden vergoed. De piloot bleef evenwel voor het veilig binnenleiden van het schip aansprakelijk. In geval van averij of schipbreuk, als gevolg van enig verzuim, kon hij door de wet van zijn gemeente tot betaling van de opgelopen schade, o.a. door confiscatie van zijn eigen bezit, of anders, indien hij onvermogen was, tot verbanning uit het graafschap gedurende vijftig jaar veroordeeld worden (7).

(6) «hoe men best de grote scepen ter Sluis in t Zwin bringhen zal zonder breken». Ibidem, f° 16 r°, uitgave voor de besprekingen dienaangaande op 23 sept. 1448 in genoemde plaatsen v.h. Brugse Vrije.

De inhoud van deze ordonnantie, die waarschijnlijk op aandringen van sommige kooplui van de Duitse hanze opgesteld en uitgevaardigd geworden was, werd aan de stuurder, wonend aan de kust van het Brugse Vrije, de streek van de Zwinloodsen, bekend gemaakt en nader verklaard (8).

Na 1449 wordt er gedurende enkele jaren geen gewag meer gemaakt van klachten over de verminderde bevaarbaarheid van de Zwinhaven, maar het staat vast dat de patroons van galeien en andere grote schepen, als het niet anders kon, Sluis links lieten liggen om, langs de Wie-ling(n), een Zeeuwse aanlegplaats of rede aan te doen (9).

(7) Bijlage I. — Deze tekst met de bepalingen betreffende het loodswezen is — wellicht als uittreksel — in een handschrift, berustend in het stadsarchief te Keulen, maar zonder datering, bewaard gebleven. In *Hanserecense* (1870-1913), 2e Abt., dl VIII, blz. 822, nr 509, staat deze tekst onder het jaar 1448. — Het was in die tijd de gewoonte de diepte van het vaarwater door middel van het dieplood te bepalen.

(8) Meer dan waarschijnlijk werd de ordonnantie in 1449 uitgevaardigd. Twee vertegenwoordigers v.h. Brugse Vrije waren inderdaad op 10 aug. 1449 «te Coxyde, te Slepeldamme, te Heys, te Wendune ende te Walraven-syde, omme de stiermans aldaer te kennene te ghevenen ende te openbaerne de ordenanche, ghemaect bi den 4 Leden's lands van Vlaenderen, aughende den pyloten, die men heet leedsmannen». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 42.560, *rek. v.h. Brugse Vrije (1448-1449)*, f° 39 v°. — Op 27 aug. trokken een drietal afgevaardigden van Blankenberge naar Brugge, waar ze door de wet ontboden geworden waren in verband met «d'ordinancie van den kaecharinghe, zoute ende van de piloten». Ibidem, nr 32.182, *rek. v. Blankenberge (1449)*, f° 5 r°. — De betrokken ordonnantie handelde inderdaad tevens over het pakken of zouten van de haring en het daartoe te gebruiken soort zout. Ibidem, f° 37 v° en 38 r°. — Misschien was het onder druk van hogerhand, dat in deze ordonnantie ook het loodswezen geregeld werd. In 1449 inderdaad diende Sluis als vlootstation voor de galeien, die hertog Filips de Goede te Antwerpen had laten bouwen en die bestemd waren voor de reis van zijn nicht, Maria van Gelder, naar Schotland, maar eigenlijk dat jaar vooral met een bewakingsopdracht in het Kanaal kruisten. R. Degryse, *De admiraals en de eigen marine van de Bourgondische hertogen* (Mededelingen v.d. Marineacademie, boek XVII, 1965, blz. 139-225), blz. 157-159.

(9) In 1450 legde Filips de Goede aan de kooplui van Venetië, bij de verlening van vrijgeleiden en de bevestiging van hun vrijheden in Vlaenderen, de verplichting op de galeien en kraken, die ze naar het graafschap zouden voeren, alleen in het Zwin of te Sluis te ontladen, wat impliceert dat ze het voornemen hadden, dit niet te doen. Inderdaad ze koesterden toen het plan twee van de galeien, bestemd voor Brugge, in Engeland te laten lossen. L.

Het kwam trouwens in 1451 tussen Vlaanderen en de Duitse hanze tot een breuk, die tot 1457 zou blijven aanslepen, met als gevolg dat gedurende gans die periode Brugge met zijn voorhavens door de hanzeaten, alhoewel niet door allen, gemeden en geboycott werd (10). Kooplui van andere naties deden evenwel nog steeds de Zwinhavens aan. In de loop van 1455 geraakte de aandacht van de Vier Leden van Vlaanderen gevestigd op de verminderde bevaarbaarheid van de toegangswegen tot het Zwin langs de kust tussen Blankenberge en Sluis (11). Een aantal schipbreuken, waaronder die van een Venetiaanse kraak bevracht door Spaanse kooplui (12), baarde opnieuw grote ongerustheid (13). In het begin van maart 1456 riep Brugge al de piloten van de kust van het Bruge Vrije in vergadering te Sluis bijeen. Twee punten stonden alvast op de agenda, namelijk het probleem van het binnenloodsen van zoveel mogelijk grote schepen en de kwestie van het leggen van tonnenbakens in de inkom van het Zwin tot aanduiding van de diepten en de ondiepten aldaar (14). Door de uitvaardiging van een ordonnantie, waarvan we de inhoud alleen maar kunnen vermoeden, was door de stad Brugge toen blijkbaar reeds

Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l'ancienne estaple*. Brugge, 1904-1906, dl. I, blz. 716-718, nrs 901 (23 sept.) en 902 (3 dec.).

(10) J.H.A. Beuken, *a.w.*, blz. 104-108. — Prof. Dr. H. Van Werveke, *Brugge en Antwerpen, Acht eeuwen Vlaamsche handel* (Uitg. v.h. Willemsfonds, nr 177), Gent, 1941, blz. 68-70.

(11) Zie verder hoofdstuk 4.

(12) Zie noot 1.

(13) Drie vertegenwoordigers van de stad Blankenberge werden op 2 jan. 1456 te Brugge door de wethouders aldaar ontboden om er te handelen over «'t grote verlies van den scepen, onlancx bedorven voor 't Zwin van der Sluus». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.188, rek. v. Blankenberge (1455-1456), f° 6 r°. Zie ook f° 8 r°.

(14) De vergadering van de loodsen en stuurlui greep op 16 of 17 maart plaats en betrof de vraag «hoe men van nu voortan alle maniere van koopmanscepen in 't Zwin ter Sluus zoude moghen bringhen» en «waer men best de teekenen ende baken legghen zoude in 't incommen van den Zwene ter Sluus». Eigenlijk handelde men er vooral over «'t stic anghaende den piloten en leedslieden van de groten scepen». Ibidem, nr 42.567, rek. v. b. *Brugse Vrije (1455-1456)*, f° 23 r° en v°. — Zie ook nr 32.508, rek. v. *Brugge (1455-1456)*, f° 42 r° en v°, evenals nr 37.283, rek. v. *Oostende (1456)*, f° 7 r° en 9 r°.

het nodige gedaan geworden voor de aanstelling van een zeker aantal bekwame piloten, belast met het binnenleiden van de vreemde koopvaarders tegen een redelijk loon (15). Op het einde van november van hetzelfde jaar kwamen de afgevaardigden van Brugge, het Brugse Vrije en Sluis in laatstgenoemde stad bijeen om zich verder met deze zaak bezig te houden (16). Dat er aldus met de organisatie van een loodswezen van het Zwin voorgoed een aanvang gemaakt geworden was, blijkt ook uit de toezeggingen, die op 10 januari 1457 door Brugge aan de terugkerende hanzeaten gedaan werden. Aan de Duitse hanze werd inderdaad toen medegedeeld, dat de stad, na het advies van de vertegenwoordigers van de verschillende koopliedenaties binnen haar muren ingewonnen te hebben, overgegaan was tot de aanstelling van loodsen, evenals tot het leggen van bakentonnen aan de ingang van het Zwin (17). Dat dit gemeend was, blijkt uit een vergadering van de Vier Leden van Vlaanderen, die op het einde van dat jaar gehouden werd en

(15) Reeds op 1 jan. 1456 stuurde de stad Oostende twee afgevaardigden naar Brugge om er met de wethouders te spreken over «zekere ordonnance van den piloten». Ibidem, nr 37.282, *rek. v. Oostende (1455)*, f° 10 v° en 11 v°. — Drie Vlaamse piloten ontvingen bovendien van de stad Brugge 38 lb. 12 s. par., als gratuïteit na het binnenloodsen van de Spaanse vloot. Ibidem, nr. 32.508, *rek. v. Brugge (1455-1456)*, f° 53 r°, z.d.

(16) «omme raed ende advys te hebbene up de zaken van den piloten ende leedslieden van den scepen, die in 't Zwin commen, daer vele pointen toe dienden, te lanc ende gheene noot hier te verhaelne». Ibidem, nr 42.568, *rek. v. b. Brugse Vrije (1456-1457)*, f° 16 v° - 17 r° (22 nov. 1456), — Zie ook nr 32.509, *rek. v. Brugge (1456-1457)*, f° 36 v°, en nr 37.283, *rek. v. Oostende (1456)*, f° 12 r°.

(17) «Item, angaende den piloten ende leetslieden, als dat de scepen van der vorseiden hanze gheleedt wesen moghen binnen den Zwene omme redeliken loon etc., dat up de vorseide piloten ende leedsmanen wij gheordonneirt hebben ende ghemaect zekere ordonnance bij wetene ende voravise van den ghemeenen nacen, residerende binnen der vorseider stede van Brugghe, ende ooc gheordonneert zekere teekenen ende baken, omme elken te bewysene de diepte in 't incommen ende uutgaen van den vorseiden Zwene, van welken ordinancien wy onsen secretaris of ouderlieden gheven zullen een copie, gheteekent by onsen secretaris of ghezeghelt onder onsen zeghel ...» L. Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges*, Brugge, 1904-1906, dl. II, blz. 53-58, nr. 975. — K. Höhlbaum e.a., *Hansisches Urkundenbuch*, Halle-Leipzig-München vanaf 1878, dl. VIII, blz. 434-448, nr 526, art. 2.

waarop nogmaals de aanstelling van de Zwinpiloten en het plaatsen van tonnenbakens in het Zwin besproken werden (18). Tot een bepaalde oplossing blijkt men toen evenwel alleen maar voorlopig te zijn gekomen. Althans van de bakentonnen is er nadien geruime tijd geen sprake meer (19).

De behoefte aan bekwame piloten, belast met het veilig binnenloodsen van de grote koopvaarders, werd weldra opnieuw een probleem. De Vier Leden van Vlaanderen kwamen dan ook in januari 1459 nogmaals bijeen om deze kwestie te behandelen en een nieuwe ordonnantie in verband daarmee uit te vaardigen (20). Blijkbaar bestond de voornaamste maatregel, die toen getroffen werd, in de toelating voor Brugge tot de beëdiging van de als piloten aangestelde stuurlui over te gaan. De eed, die elke loods, bij zijn aanstelling, voor de Brugse schepenen af te leggen had, behelsde ongetwijfeld de verbintenis de te binnen leiden vaartuigen in het Zwin en alleen daar te brengen. Omstreeks die tijd verschijnt overigens voor het eerst de titel «ghezworen pilote» (21). Verder zien we de Brugse wethouders, telkens

(18) «omme te ramene hoe ende in wat manieren dat men piloten stellen zoude ende baken legghen in 't incommen van den Zwene, ter bewaernesse van den coopliden ende scepen, commende van allen nacen in 't Zwin». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 42.569, *rek. v. b. Brugse Vrije (1457-1458)*, f° 22 r° (18 nov.). — Zie ook nr 37.284, *rek. v. Oostende (1457)*, f° 12 v° (5 dec.).

(19) Zie verder hoofdstuk 4.

(20) «omme zekere ordonnancie te makene up de piloten ende leedsmanen, die de grote scepen in 't Zwin zeylen zouden ...». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer nr 37.285, *rek. v. Oostende (1458-1459)*, f° 10 r°. — Uit de Blankenbergse stadsrekening van 1458-1459 vernemen we dat het ging om de vraag «wie de piloten ende leedsmanen wesen zouden omme best de scepen ter Sluis in 't Zwin te zeyllene» en om daaromtrent «een slot te makene». Op 24 jan. 1459 kwam te Blankenberge een bode van de Vier Leden met het verzoek «d'ordinancie van den piloten ende leedsmanen» te laten uitroepen. Ibidem, nr 32.191, *rek. v. Blankenberge (1459)*, f° 8 r° en 9 v°.

(21) In de Oostendse stadsrekening van 1460 is er sprake van «Luuc Gorlin, poortere ende ghezworen pilote van deser stede», die te Mude door de baljuw van het water gevangen gezet geworden was. Ibidem, nr 37.287, f° 12 r° (22 dec.). — Betreffende de gevangenzetting door dezelfde baljuw van Blankenbergse stuurui, die als loodsen opgetreden waren en

een vloot gesignaleerd werd en dus op komst was, stuurliu voor dienstneming als loodsen ontbieden of oproepen. In januari 1461 dienden ze daarbij hun Oostendse ambtgenoten aan de inhoud van de ordonnantie van de Vier Leden van 1459 te herinneren (22). De problemen in verband daarmee werden dat jaar nog op een tweetal dagvaarten te Brugge en te Sluis, respectievelijk in april en juni, besproken (23). Blijkbaar ging het in de loodsdienst nog niet zoals het hoorde. Overigens gebeurde al dat beraad ongeveer in dezelfde tijd als de werking van een commissie van de Vier Leden voor de studie van de bevaarbaarheid van het Zwin.

Indien de Brugse wethouders zich voortaan angstvallig met de aanstelling en de beëdiging van bekwame stuurliu tot Zwinloodsen inlieten, dan was het blijkbaar vooral om de Spaanse en Portugese koopvaarders, die sinds 1456 in grote mate weggebleven waren, terug aan te trekken (24). De haven van Sluis bleef, niettegenstaande de verzanding van

met elkaar op zee getwist hadden om het «ghewonnen haerbeytsloon van der coopliedre lyf ende goet te bringhene ter Sluis in 't Zwin», zie nr 32.193, *rek. v. Blankenberge (1460)*, f° 7 r° en 8 v° (28 aug.).

(22) Twee Oostendse wethouders gingen op 8 jan. te Brugge «in de camere aldaer spreken metter wet anghaende der ordonnancie onlanx bij hemlieden ghemaect ende den anderen leden slands van Vlaendren up de piloten ende hooftmannen van den groten scepen ter Sluis in 't Zwin te leedene». Ibidem, nr 37.287, *rek. v. Oostende (1461)*, f° 12 r°.

(23) «Omme voorzienichede te hebben up de zaken annopende alzo wel den pyloten gheordenert omme de conduite van den scepen van buten commende ten Zwene waert, als vanden visschene an staken in eeneghen plaetsen van de zee». Ibidem, nr 42.572, *rek. v. b. Brugse Vrije (1460-1461)*, f° 28 r° (13 april 1461). — In de kleine visserij aan de kust van het Brugse Vrije waren toen ook moeilijkheden gerezen in verband met de staakvaart, d.i. de visvangst met drijfnetten, bevestigd aan staken, staande op de zandbanken. De meeste stuurliu, die als loodsen fungeerden, deden waarschijnlijk aan dit soort visserij. — Ibidem, f° 32 (31 mei 1461). — Zie ook nr 32.513, *rek. v. Brugge (1460-1461)*, f° 32 v° (1 juni 1461).

(24) Van 1456 tot 1460 treft men in de rekeningen van de waterbaljuw van Mude weinig namen van Spaanse en Portugese koopliu aan, wat een gevolg was van de toenmalige vermindering van de handelsrelaties tussen Vlaanderen en de Iberische landen onder invloed van de opflakkering van de zeeoverij in het Kanaal en de Noordzee. J. Finot, *Etude historique sur les relations commerciales entre la Flandre et l'Espagne au moyen âge* (Ann. Comité flam. de France), Parijs, 1899, blz. 197.

het Zwin, ruimschoots accomodatie bieden voor het ontvangen van alle slag van grote vaartuigen, zoals galeien, baardsen, kraken, hulken en karvelen en zelfs van ganse vloten (25). Zo zien we omstreeks nieuwjaar 1464 in de rede aldaar een zestigtal zeeschepen voor anker liggen. Daaronder bevonden zich drie Venetiaanse galeien, drie Schotse baardsen, respectievelijk van 150, 350 en 500 vaten, twee Schotse karvelen van 28 en 140 vaten, een Portugese hulk van 150 vaten, een Spaanse karveel van 50 vaten, een Normandische baardse van 100 vaten en niet minder dan eenenveertig Bretoense karvelen met een tonnemaat variërend van 28 tot 130 vaten, benevens nog een vijftal «baleniers» en een drietal andere vaartuigen. Daarnaast lagen er nog op de «waze» in een «winterzate» twaalf zware hanzeatische schepen, namelijk koggen, boeiers, kraaiers en evers, evenals zesendertig tot veertig haringbuizen. Deze opsomming vinden we op een lijst van vaartuigen, die voor beslaglegging door Filips de Goede, hertog van Bourgondië, met het oog op de kruistocht van diens bastaardzoon Antoon, in aanmerking kwamen (26). Het volgende jaar, in de loop van de maand mei, ging de stad Brugge, na het advies van de Spaanse en andere kooplui gehoord te hebben, opnieuw tot de aanstelling van piloten over (27). Het binnenloodsen van

(25) Toen de «dauphin» of Franse kroonprins, de latere koning Lodewijk XI, die in 1456 uit zijn land weggevlucht was en bij Filips de Goede een onderkomen gevonden had, enige tijd nadien Brugge bezocht, ging hij er ook de omgeving en de haven van Sluis, alsdan «plein de navires» verkennen. G. Chastellain, *Œuvres* (Uitgave Kervyn de Lettenhove), Brussel, 1863-1866, dl. III, blz. 310, onder het jaar 1457. — In 1463 nochtans verklaarde de hertog, voortgaande op de beweringen dienaangaande van de Bruggelingen, dat de koopvaarders, uit vrees voor de ondiepten, het niet meer waagden Sluis aan te doen. L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire*, a.w., dl. V, blz. 438, nr 1089, oorkonde van 12 dec. 1463. — Dat kan waar geweest zijn begin dec. 1460 voor de Venetiaanse galeien. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.513, *rek. v. Brugge (1460-1461)*, f° 28 r°.

(26) R. Degryse, *De schepen in de haven van Sluis in het voorjaar 1464* (Mededelingen van de Marineacademie, boek XX, 1968, blz. 95-106), blz. 101-102, bijlage 1.

(27) Op 31 april hielden de vertegenwoordigers van Brugge en het Brugse Vrije ruggespraak met die van de Spaanse natie over «'t stic ende zake van den piloten van Vlaendren». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 42.575, *rek. v. b. Brugse Vrije (1464-1465)*, f° 24 r°. — Be-

grote schepen in het Zwin verliep ogenschijnlijk voorlopig naar wens, aangezien een kroniekschrijver ons, wellicht niet zonder veel overdrijving, weet te melden dat, op een bepaald ogenblik in 1468, een vloot van 150 koopvaarders zomaar tegelijk de haven van Sluis binnenzeilde (28). Blijkbaar was dit binnenvaren tijdens een gunstig getijde gebeurd, wat zeker naderhand nu en dan nog zou geschieden.

De verzanding van het Zwin en de moeilijkheden als gevolg daarvan voor de scheepvaart ontgingen niet aan de aandacht van Karel de Stoute, de nieuwe hertog, die in 1467, zijn vader Filips de Goede opgevolgd was. Op het verzoek van de vorst kwamen de Vier Leden van Vlaanderen in mei en juni van het jaar 1469 te Gent bijeen om de beide kwesties te bespreken (29). De stranding van een kraak, geladen met goederen van Genuese en Spaanse kooplui, vóór de kust van Heist en andere soortgelijke schade, die de vreemde koopvaarders bijna dagelijks leden, maakte de aanstelling van bekwame Zwinloodsen door Brugge en het Brugse Vrije plotseling opnieuw tot een dringende noodzaak (30). Voor het overige werd op de dagvaart van de Vier Leden te Gent vooral over het probleem van de aanpassing

sprekingen werden ook gehouden met de stuurliu en de vissers van Blankenberge en Oostende over «t inleeden van den scepen» en «de ordonnancie gheadviseert anghaende de piloten ende leedsmannen van den Zwene ter Sluus». Ibidem, nr. 32.198, *rek. v. Blankenberge (1465)*, f° 10 v°, en nr 37.292, *rek. v. Oostende (1465)*, f° 8 v° (22 mei).

(28) «Actum ... up den kersavent, doender een vlote van C ende L coopvaarders schepen seffens inne die havene van der Sluys arriveerden, ter grooter ghemeenen verblijdinghe van alle die naerste ghesetenen, want ter niemende en leefde, die dierghelijcke oyt meer ghesien hadde». Nic. Despars, *Cronycke van den lande ende graefsepe van Vlaenderen*, Brugge, 1840 (2de uitg.), dl. IV, blz. 47, onder het jaar 1468.

(29) W.P. Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1467-1477). Excerpten uit de rekeningen van de Vlaamse steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren* (Kon. Comm. v. Gesch.), Brussel, 1971, blz. 58-61, nr 42, en blz. 62-63, nr 43.

(30) Op 5 juni gingen een tweetal vertegenwoordigers van het Brugse Vrije te Heist inlichtingen inwinnen om te weten te komen «wie ende wat personen gheanevaert hadden diversche goedinghen, commende ute eenre craken, bedorven voor Heys voorseit ende toebehoorende zekere Genevoisen ende Spaengiaerden, ten hende dat men daer of den cooplieden restitucie zoude moghen doen geschien. Item, omme met den notabelen

van het Zwin gehandeld. Het resultaat was de samenstelling van een bijzondere commissie, belast met het onderzoek naar de verschillende mogelijkheden tot verhoging van de watertoevoer in dat zeeget en bevoegd tot het indienen van voorstellen dienaangaande. Op 27 april 1470 hechtte de hertog zijn goedkeuring aan het Brugse voorstel tot het openen van een toegang tot de zee langs de polder van het Zwartegat, die de tweede monding van het Zwin ten oosten van Kadzand afsloot, en tot uitvoering van de nodige werken daartoe op kosten van gans de gemeenschap (31). Intussen had een smaldeel Venetiaanse galeien Sluis links laten liggen om Zeeland aan te doen en dit ondanks de geruststellende verklaring, uitgaande van Brugge, dat het voor zulke vaartuigen toch doenlijk was het Zwin binnen te varen (32).

Het was wellicht ook om militaire redenen, dat Karel de Stoute zich over de verminderde bevaarbaarheid van de Zwinhaven zorgen begon te maken. De hertog, die in de Engelse troonstrijd aan de zijde van koning Edward IV van York stond, verzamelde te Sluis, in het begin van 1470, een twintigtal grote Spaanse en andere uitheemse vaartuigen, waaronder kraken en hulken, bestemd om te worden ingezet tegen de graaf van Warwick, die met een vloot uit Engeland naar Normandië gevlucht was, waar hij zich aan

van daer te communicierene ende te adviserene wien men best ordonne-
ren ende committeren zoude omme piloten te zine ende de scepen ter Sluus
in te bringhene, omme te remedierene de scaden, die daghelycx ghevielen
biden ghebreke van dien ...». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr
42.579, *rek. v. h. Brugse Vrije (1468-1469)*, f° 35 v° (5 juni 1469). Zie ook f°
35 r°.

(31) L. Gilliodts-Van Severen, *Bruges port de mer. Etude historique sur
l'état de cette question, principalement pendant le XVIe siècle* (Ann. Soc.
d'Emul. de Bruges), Brugge, 1895, blz. 43-46. — M.K.E. Gottschalk,
Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen, Assen, 1955-
1958, dl. II, blz. 72-75.

(32) De Brugse wethouders deden een certificaat opstellen, waarin door
verschillende personen getuigd werd, «dat wel doenlic was de galeyen van
Venegen, doen ligghen(de) in de Wielinghe, te bringhene ter Sluus in 't
Zwin». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.522, *rek. v. Brugge
(1469-1470)*, f° 111 v°. Zie ook f° 60 r° en v° (jan. 1470). De Wielinge(n)
strekte(n) zich toen, als vaargeul, nog niet uit tot vóór de Vlaamse kust,
daar ze tussen Vlissingen en het Zwin lag(en).

kaapvaart schuldig maakte. Het Bourgondisch eskader, waarvan de verschillende eenheden door edellieden als vazallen uitgerust geworden waren, vertrok einde mei uit Sluis naar Rammekens bij Vlissingen, om er, in het begin van juni, onder zeil te gaan en zijn opdracht uit te voeren (33). Ongetwijfeld bevonden zich aan boord van het admiraalschip en van sommige andere schepen van deze krijgsvloot ook enkele Vlaamse loodsen, zoals dit toen de gewoonte op de oorlogsbodems was (34). Vijf jaar later, in het begin van 1475, rustte Karel de Stoute, tot ondersteuning van Edward IV, zijn bondgenoot in de oorlog tegen de Franse koning Lodewijk XI, te Sluis, op kosten van het graafschap Vlaanderen, opnieuw een smaldeel uit, ditmaal bestaande uit acht schepen. Vijf of zes van deze vaartuigen werden te Sluis opgetuigd en bewapend en de overige te Arnemuiden in Zeeland. Het waren respectievelijk een grote Spaanse «nef» of kraak van 400 vaten, die als admiraalschip zou worden ingezet, twee Bretoense karvelen met een tonnenmaat van 120 en 160 vaten, twee Vlaamse karvelen met een draagvermogen van 120 en 150 vaten, een Vlaams of Zeeuws schip van 240 vaten en twee Zeeuwse karvelen (35). Uit de rekening van deze bewapening en maritieme expeditie vernemen we dat, naast de eigenlijke bemanning van matrozen, krijgslieden en officieren, er ook acht zeepiloten en vijf Vlaamse Zwinloodsen in dienst genomen waren (36).

(33) R. Degryse, *De admiraals en de eigen marine van de Bourgondische hertogen*, a.w., blz. 166-167.

(34) Aan boord van het Nieuwpoorts konvooischip, dat in 1474 samen met een soortgelijk Oostends vaartuig, de haringvissers begeleidde en beschermde, bevond zich een loods. R. Degryse, *Rekening van de Nieuwpoortse haringvangst en konvooiëring van 1474* (Mededelingen van de Marineacademie van België, boek XI, 1958-1959, blz. 57-110, met verklarende woordenlijst door R. De Bock), blz. 64.

(35) R. Degryse, *De admiraals en de eigen marine van de Bourgondische hertogen*, a.w., blz. 170, naar de rekening van de vloot, Rijsel, Arch. dép. du Nord, B 6.770.

(36) Uit de rekening van de vlootuitrusting blijkt inderdaad dat voor augustus en september 1475 een maandelijks toelage van 6 schilden per man aan acht «pilotz» en een van 3 schilden per man aan vijf «pillotz de Flandres» uitgekeerd geworden was. Ongetwijfeld bevond er zich op elk

In 1473, het jaar waarin de werken tot het doorsteken van de polderdijk van het Zwarte Gat eindelijk een aanvang genomen hadden (37), was de stad Brugge nogmaals tot de aanstelling van piloten overgegaan (38). De volgende jaren deden zich blijkbaar, inzake het binnenloodsen van de grote schepen in het Zwin, geen bijzonder moeilijke problemen voor, vermits we daarover niets vernemen. De politieke crisis in Vlaanderen, verwekt door de nederlaag en de dood van Karel de Stoute in de slag bij Nancy, en de daaruit voortvloeiende economische en andere implicaties brachten Brugge in het begin van 1477 er toe in het loodswezen opnieuw in te grijpen. Daar de mogelijkheid niet denkbeeldig was, dat sommige stuurlui van de Vlaamse kust de kans zouden aangrijpen om de Spaanse en andere vreemde koopvaarders naar Zeeland, in de plaats van naar Sluis, te leiden, drong de stad bij Maria van Bourgondië aan om dit te doen verbieden, wat ze op 13 maart bij de erkenning en bevestiging van haar privileges verkreeg. De stuurman, die als piloot, het zou aandurven enig schip elders dan in het Zwin binnen te loodsen zou met een boete van niet minder dan twintig pond Vlaamse groten bestraft worden (39). Korte

van de acht oorlogsschepen een scheepsloods, terwijl de vijf andere loodsen, ook bestempeld als «pillotz et conseillers du pays de Flandres» of Zwinpiloten, aan geen enkel van die vaartuigen verbonden waren, maar enkel ter beschikking stonden. Elders in de rekening vinden we de hoedanigheid van «maistre pillote de Flandres et advitailleure» voor twee scheepsloodsen, die met hun naam vernoemd worden, waaronder Thilman van Holst, waarvan we weten, dat hij twee jaar later bewaarder van de tonnenbakens aan de inkom van het Zwin was. Daardoor vernemen we ook, dat sommige Vlaamse piloten eveneens als leverancier van scheepsproviand optraden. Op een van de acht vaartuigen was gedurende de maand september ook een «maistre pilot pour la coste de noord» of Noordzeeloods in dienst. Ibidem, B 6.770, f° 3 r° - 6 v°.

(37) M.K.E. Gottschalk, *a.w.*, dl. II, blz. 100.

(38) Op 6 juli stuurden de Brugse wethouders naar Blankenberge en andere plaatsen aan de kust van het Brugse Vrije een bode met de kopie van het plakkaat met de ordonnantie «omme leedsmannen ter zee gestelt te zine». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.525, *rek. v. Brugge (1472-1473)*, f° 66 r°, en nr 32.206, *rek. v. Blankenberge (1473)*, rubriek «diversche kosten».

(39) «Item, dat negheen stierman, wonende an de Vlaemsche coste, eneghe sepen zal moghen voeren oft leeden in Zeelandt, noch eldre dan

tijd nadien zien we inderdaad de Spaanse vloot de haven van Sluis binnenzeilen, alhoewel met opvarenden vol vrees voor de gebeurtenissen in Vlaanderen, waaronder, naast de heersende opstand, de dreiging van een Franse inval. Aan de kust hield men dan ook een oog in het zeil ten einde elke aanslag vanuit zee op de havens en het Zwin te voorkomen (40). Door het charter, dat de Bruggelingen op 21 april van de hertogin wisten af te dwingen, werd overigens, ter bescherming van de koopvaardij langs de toegangswegen tot de Zwinhaven, evenals van de zeevisserij langs de Vlaamse kust, aan de leenhouder van de Brugse tol en aan de admiraal van Vlaanderen de verplichting opgelegd dat jaar zes oorlogsbodems, elk met een tonnenmaat van 200 vaten, uit te rusten en in zee te sturen (41).

De doorsteek van de polder van het Zwarte Gat leverde, zoals sommige tijdgenoten verwacht hadden, niet de gewenste resultaten op, daar het water aldaar na elke vloed terugvloeide in de richting vanwaar het gekomen was (42). Het voortbestaan van het havenbedrijf te Sluis hing dan ook meer en meer van een goed georganiseerd loodswezen af. In de loop van het jaar 1480 diende de stad Brugge nogmaals op de bereidwilligheid van de stuurlui van de kust beroep te doen, toen op een bepaald ogenblik een aantal kraken op

ter Sluis in 't Zwin, up de boete van twintigh ponden grooten Vlaemsker munten telker ter verbuerne, daer of d'een helt te gheldene ons ende onsen naercommers ende d'ander helt onser stede van Brugghe». L. Gilliodts-Van Severen, *Contume de la ville de Bruges* (Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges), dl. II, Brussel, 1875, blz. 72-100. Zie blz. 85, art. 27. — Naar de kustplaatsen van het Brugse Vrije werd een plakkaat gestuurd met de aanmaning, dat men er «zoude puplieren ende uutroupen, dat neghene leedsmans ghenen Spansscep en zoude zeilen niewers dan ter Sluus». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.210, *rek. v. Blankenberge* (1477), rubriek «messagiers».

(40) De wethouders van Oostende stuurden naar hun collega's te Blankenberge hun bode om hen mede te delen, «dat zij (de Oostendenaars) verstaen hadden van der vlote van den Spangaerden, die ter Sluus ghecommen was met al ducht» en om hen te vragen, dat zij (de Blankenbergenaars) «wel toe zien wilden ende goede wake houden». Ibidem.

(41) L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire*, a.w., dl. VI, blz. 146, naar Brugge, Stadsarchief, *charter nr 1155*. — R. Degryse, *De admiraals*, a.w., blz. 172-173.

(42) M.K.E. Gottschalk, a.w., dl. II, blz. 74 en 100.

zee te wachten lagen om in het Zwin te worden binnengeloofd (43). De behoefte aan piloten, die steeds op tijd en stond beschikbaar moesten kunnen zijn, en de handelwijze van sommige stuurlieden om de vreemde schepen naar Zeeland in plaats van naar Sluis te leiden, brachten Brugge nog vóór nieuwjaar 1484 er toe het loodswezen van het Zwin opnieuw volledig te reglementeren en grondig te reorganiseren (44). Het reglement, dat kort daarop uitgevaardigd werd, namelijk de ordonnantie van hertog Filips de Schone van 4 februari van genoemd jaar, legde de basis voor de standvastige werking van een loodsdienst van het Zwin onder de leiding van de stad Brugge.

2. — *De organisatie van het Brugs loodswezen in 1484 en volgende jaren.*

De hertogelijke ordonnantie van 1484 nopens de organisatie van het loodswezen van het Zwin bestaat uit een inleiding, waarin de redenen voor haar uitvaardiging verduidelijkt worden, en een veertiental artikelen, die het eigenlijk reglement vormen. Het stuk begint in zijn inleiding met te wijzen op de betekenis van Sluis als een van de drie voornaamste zeehavens van de toenmalige christen wereld en op de rol van de handel in Vlaanderen, de rijkste landstreek onder al de gebieden van de hertog. Vervolgens stelt het de weerslag van de geruchten over de verzanding en de vernauwing van het Zwin aan de kaak, namelijk de handelwijze van zekere stuurlieden van de kust om, zonder de nodige

(43) De wet van Brugge stuurde naar Blankenberge een plakkaat om erop aan te dringen, «dat de scippers ende stierlieden diligencie doen zouden omme de craken in 't Zwin van der Sluis te bringhene, die up 't zee waren». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.213, *rek. v. Blankenberge (1480)*, f° 13.

(44) Reeds op 21 december 1483 dienden de Brugse schepenen te Gent bij de «heeren van den edelen bloede» en van de hertogelijke raad het verzoek in tot het verkrijgen van «de commissie angaende den piloten, die ghestelt zijn ter bewaernesse van den coopman ende van zinen goede, willende verzouken 't Zwin ende havene ter Sluus». Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening (1483-1484)*, f° 131 r°.

kennis en dus roekeloos, de vreemde koopvaarders Sluis binnen te loodsen, met als gevolg zeer dikwijls schipbreuk, de gewoonte van andere piloten om, uitsluitend in eigen voordeel, zulke schepen in de Wielinge(n) te brengen en de schrik van sommige uitheemse kooplui om nog verder de Vlaamse havens aan te doen. Dan volgt het reglement, bedoeld om aan deze toestand het hoofd te bieden. Van de dertien artikelen of punten, waaruit het samengesteld is, zijn er sommige nieuw en andere blijkbaar eerder herhalingen of bevestigingen van vroegere Brugse verordeningen. De inhoud van deze punten is als volgt (45) :

- 1) De stuurloi, wonende te Oostende, Wenduine, Blankenberge, Heist, Sluis en Slepeldamme, die als loodsen verkozen worden, zullen voor de wethouders van Brugge en in het bijzijn van de baljuw of de schout van die stad zich door eed verbinden de vreemde koopvaarders trouwelijk in het Zwin binnen te brengen en nergens anders.
- 2) Voortaan is het alleen aan beëdigde piloten geoorloofd schepen in het Zwin binnen te loodsen en dus aan niemand anders en dit op straf van 300 pond parisis boete en verbanning, met uitzondering nochtans voor de vreemde loodsen, die zich aan boord van de aankomende vaartuigen bevinden en waarop kan vertrouwd worden als op waarachtige Vlaamse of uitheemse leedsloi met plaatselijke ervaring.
- 3) De stuurloi, die als loodsen aangesteld en beëdigd worden, zullen voortaan op de linker mouw van hun bovenkleed een kenteken in zilver in de vorm van een roer in miniatuur dragen, ten einde aldus hun ambt kenbaar te maken, en wie het niet zou doen, zal met een boete van 50 pond parisis bestraft worden.
- 4) Het is voortaan aan de stuurloi, die als piloten verkozen en beëdigd worden, verboden drinkgelagen met wedenschappen op het eerst inleiden van vreemde koopvaarders in te richten en dit op straf van 100 pond parisis boete per deelnemer, bij iedere overtreding, en van verdere gerechtelijke vervolging.

(45) Bijlage II.

- 5) Mocht, als gevolg van de nalatigheid van een loods of van verschillende loodsen, een koopvaarder of enige koopvaarders schipbreuk lijden en dit bij de gerechtelijke instanties of de wethouders van het land aangeklaagd worden, dan moeten de officiers van justitie van de plaats, waar dit gebeurd is, tot de arrestatie van de betrokken piloot of piloten overgaan en die gevangen houden, tenzij de wet van Brugge er anders over beslist, maar in geval van niet naleving zullen ze zelf gerechtelijk vervolgd worden.
- 6) Mocht een koopvaardischip vóór de kust van Vlaanderen of in het Zwin vergaan, dan mogen degenen die het ongeval bijwonen, als schippers, piloten of anderen, zonder zich aan verwijt bloot te stellen, terstond in het wrak gaan om de goederen, die erin zijn, te bergen, mits ze daarna de geredde voorwerpen naar de dichtstbij gelegen plaats brengen om aldaar bij de gerechtelijke instanties aangifte ervan te doen, zoniet zullen ze wegens diefstal vervolgd en bestraft worden, maar voor de door hen bij het bergingswerk gepresteerde arbeid moeten ze door de koopman, aan wie het goed toebehoort, betaald worden en mocht het dienaangaande niet tot een overeenkomst komen, dan moeten de wethouders van de gemeente, waar de geborgen waren gebracht werden, het loon, dat aan de redders verschuldigd is, naar de gepresteerde inspanning schatten en doen uitkeren en eerst daarna mag het opgevisste bezit aan de eigenaar afgeleverd worden.
- 7) De beëdigde piloten, die hun woonplaats in Vlaanderen hebben, mogen geen enkel schip elders dan in het Zwin brengen, op straf van verbanning en andere gerechtelijke vervolging, indien ze het toch zouden doen, maar indien, in geval van zware storm en onweder, de schipper van zulk een te loodsen vaartuig het niet waagt de Zwinhaven aan te doen, dan heeft de piloot, die aan boord gekomen is, de toelating voor die ene huurtijd de koopvaarder daarheen te voeren, waar hij denkt dit het best en zonder vrees voor schipbreuk te kunnen doen.

- 8) Dat voortaan niemand zich veroorloofd aan de tonnenbakens, die in het Zwin gelegd zijn, te raken, ten einde die te verplaatsen of te beschadigen en dit op straf van verbeurte van lijf en goed, behoudens eenieders recht.
- 9) Dat elkeen, die weet dat enige schade aan de tonnenbakens en tekens, die in het Zwin liggen, aangericht zal worden of personen kent, die het inzicht hebben zulke beschadiging toe te brengen, dit bij de wethouders van Brugge of hun vertegenwoordigers te Sluis moet aangeven, op verbeurte van 30 pond parisis in geval van niet naleving.
- 10) Ten einde de vreemde koopvaarders, die uit zee komen, van een loods belast met het binnenvaren te voorzien, zo zullen de gezworen piloten tijdens de visvangst zich op zulk een manier groeperen en tevens ook verdelen, dat er in elke vissersboot een van hen is, zodat de grote schepen zich terstond naar hen kunnen begeven om in het Zwin binnengeloodst te worden.
- 11) Indien een gezworen piloot overlijdt, dan moet hij door een nieuwe loods uit dezelfde gemeente of parochie, waar hij woonde, vervangen worden. Van dit afsterven zullen de wethouders of de notabelen van deze plaats binnen drie dagen daarna de wet van Brugge verwittigen. Tevens zullen ze daarheen de meest geschikte persoon sturen om er tot leedsman aangesteld en beëdigd te worden, aanstelling en beëdiging, die, zoals gezegd, door de schepenen van Brugge, in tegenwoordigheid van de baljuw of de schout aldaar, dienen gedaan te worden.
- 12) Opdat de verschillende punten en artikels van onderhavig reglement des te beter onderhouden en nageleefd zouden kunnen worden en niemand, onder voorwendsel van onwetenheid, er tegen in zou gaan, zo zal men elke plaats, hierboven vernoemd, waar de loodsen wonen, een kopie van de tekst, die er woordelijk mede overeenstemt, overhandigen. Ook zal elke waard te Sluis, die aan vreemde kooplui of aan schippers van uitheemse schepen logies verschaft, op straf van 50 pond parisis boete, gehouden zijn zulk een kopie te bezitten en die moet, gehecht aan een bord, vooraan in zijn her-

berg te zien zijn, zodat de meesters van de buitenlandse vaartuigen en andere vreemdelingen, wie het aangaat, weten mogen wat hen te doen staat.

- 13) De gezworen piloten zullen voortaan door de meesters van de koopvaardij-schepen, die hen te werk stellen, voor hun diensten bij het binnenloodsen in het Zwin tijdens normale weersomstandigheden aldus bezoldigd worden : voor een vaartuig van vijftig vaten acht schellingen groten, voor een van honderd vaten, twintig schellingen groten, d.i. een pond, voor een van tweehonderd vaten twee pond groten en voor een van driehonderd vaten of meer drie pond en twaalf schellingen groten. In geval van onweder of nachtelijke getijden zullen de betrokken loodsen boven dit tarief vergoed worden op basis van de schattingen en verordeningen gemaakt door de wet van de gemeente aan het Zwin, die het dichtst gelegen is bij de plaats, waar de door hen binnengebracht schepen zullen aankomen.

Na deze dertien punten van het reglement volgt de slot-formule :

- a) De hertog, ingaande op de voorstellen en wensen van de Drie Leden van Vlaanderen en na dienaangaande het advies van de waterbaljuw van Sluis en van de president en de leden van de kamer van de Raad van Vlaanderen te hebben ingewonnen en met de heren van den bloede en van de Grote Raad te hebben beraadslaagd, hecht zijn goedkeuring aan deze ordonnantie en wil dat de verschillende artikelen ervan naar de vorm en naar de inhoud stipt nageliefd worden.
- b) Hij behoudt voor zich de twee derden van de boeten uitgesproken tegen degenen, die als overtreders van dit reglement bestraft zullen worden. Van dit aandeel in de opbrengst van de beboetingen dient elke officier van justitie voor de plaats, waar hij in functie is, jaarlijks in de door hem ingediende rekeningen rekenschap af te leggen. Het overige derde deel van de betrokken boeten wordt aan de aanbrengrers of aanklagers toegekend.

- c) Hij gelast daarom, na ontbieding, de genoemde president en leden van de kamer van de Raad van Vlaanderen, de souverain-baljuw van Vlaanderen, de baljuws van Gent, Brugge en Ieper, de water- en de poortbaljuw van Sluis en alle andere officieren van justitie, ambtenaren en onderzaten, wie het aangaat, toe te laten dat de Drie Leden de punten van deze ordonnantie naar de vorm en de inhoud naleven en doen naleven en ter zake alle beletselen nalaten, behoudens de vorstelijke rechten en soevereinitiet.
- d) Hij beveelt de overhandiging aan de verschillende plaatsen, die met deze ordonnantie te maken hebben, van een gecollationeerde kopie of vidimus, die, zoals het origineel, van zijn zegel en van de handtekening van een van zijn secretarissen voorzien moet zijn.

Uit de inhoud van dit vernieuwd reglement blijkt impliciet dat er in het toenmalig loodswezen nog steeds misbruiken bestonden, als het geven van drinkgelagen op het eerste inleiden van vreemde schepen (46), de onbekwaamheid of de roekeloosheid van sommige stuurliu bij dit binnenloodsen, het doen afwijken van koopvaarders langs de Wielinge(n) naar Zeeland en de te hoge lonen, die door de piloten van de schippers, die hen in dienst namen, gevraagd werden, allemaal gedragingen, die bij de Vlaamse leedslui op een geest van winstbejag wezen. Nieuw in de hertogelijke ordonnantie waren ongetwijfeld de verplichtingen opgelegd aan de beëdigde loodsen een insigne te dragen, het tarief van de lonen voor het binnenbrengen van de vaartuigen berekend naar rato van de tonnenmaten, de regeling van de vervanging of opvolging van de gestorven leedslui, de politiemaatregelen betreffende de tonnenbakens liggende in het Zwin en de bekendmaking van het ganse reglement door de waarden door middel van de tekst ervan in hun herbergen. In haar geheel genomen bekrachtigde de

(46) De boete op het inrichten van drinkgelagen door de loodsen werd van 10 pond parisis op 100 pond parisis gebracht. Vergelijkt art. 1 van het reglement van 1449 (bijlage I) met art. 2 van het nieuw reglement (bijlage II).

ordonnantie de bevoegdheden van de Brugse wethouders inzake de organisatie van het loodswezen van het Zwin met het oog op het behoud van de vreemde koopvaardij op Sluis.

In overeenstemming met het vernieuwd reglement ging de stad Brugge dan ook tot de aanduiding en de beëdiging van niet minder dan zestig piloten over, namelijk eenentwintig uit Wenduine, twaalf uit Blankenberge, twaalf uit Heist, acht uit Oostende, zes uit Sluis en één uit Slepeldamme, die we allen met hun naam kennen. Elk van deze pas aangestelde loodsen ontving van de Brugse magistraat een exemplaar van het reglementair kenteken in zilver (47). De uitgaven in verband met de vervaardiging van deze insignes vinden we in de stadsrekening van Brugge over de betrokken ambtsperiode opgesomd (48). De stad zorgde er bovendien ook voor dat elk van de plaatsen, vanwaar de nieuwe piloten herkomstig waren, in het bezit van een kopie van de ordonnantie gesteld werd (49).

(47) Bijlage III, lijst van de piloten, aangesteld in 1484 en elk in het bezit gesteld van «een zelveren woghen roer». — Vooraleer de insignes te laten maken, hadden de Brugse wethouders hun Blankenbergse collega's ontboden «omme avijs te hebben up 't fatsoen van de zelveren roeren te doene makene omme de piloten». Eenmaal de kentekens klaar waren, werden de Blankenbergse schepenen nogmaals geroepen om ze te komen afhalen. Brussel, Agl. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.217, *rek. v. Blankenberge (1484)*, f° 8 r°.

(48) «Betaelt by ordonnancie van der camere Ryquaert Volbert, den goudsmet, van ghemaect t'hebbene 24 zelverin roeren van scepen, weghende 21 oncen, te 5 s.gr. de once. Comt, mids 16 gr. van fantsoene van den sticke, 6 lb. 17 s.gr. Item, Gheeraerd Inghergraven, den goudsmet, van ghemaect t'hebbene 20 zelverin roeren van scepen, weghende 18 oncen ende een fierlinc, ten pryse als vooren, comt 5 lb. 16 s. 8 d.gr. Ende den zelven Gheeraerd van noch ghemaect t'hebbene 16 roeren, weghende in zelvele 14 oncene 11 1/2 Inghelschen, ten pryse als voren, 4 lb. 14 s. 2 d.gr. Alle welke voorseide roeren ghemaect zyn gheweist omme die ghedreghen te werdene by den 60 pyloten, die ghecoren ende ghenomen zijn ter bewaernesse van den vreimden coopman ende van zinen goede, willende verzouken 't Zwin ende havene ter Sluus, ten hende, dat by hemlieden de scepen zonder dangier, te zekerder, metter gracie gods, zouden moghen ingebrocht worden, comt 17 lb. 7 s. 10 d.». Brugge, Stadsarchief, *rekening van 1483-1484*, f° 174 v°, alwaar wel degelijk sprake is van «LX pyloten», daar waar L. Gilliodts-Van Severen het getal XL las. Zie *Inventaire*, a.w., dl. VI, blz. 237, en *Table Anal.*, verbo «pilotage».

De wethouders van gemeenten als Blankenberge en Oostende traden, na de uitvaardiging van de ordonnantie, reeds in het begin van april 1484 met elkaar in contact om opnieuw de problemen in verband met de loodsdienst te bespreken (50). Daar was ongetwijfeld reden toe. Het blijkt inderdaad dat het vernieuwd reglement niet onmiddellijk de resultaten opleverde, die men ervan verwachtte. Zo horen we op een bepaald ogenblik gewag maken van klachten vanwege vreemde schippers over het gebrek aan piloten, nodig om hen assistentie te verlenen bij het binnenvaren van het Zwin, zodat hun schepen vóór de Vlaamse kust op de «stroom» voor anker moesten gaan en blijven liggen. De wethouders van Brugge zagen zich dan ook genoodzaakt hun Blankenbergse collega's daarop attent te maken (51). Op een ander ogenblik verzochten ze, langs de wet van Blankenberge om, de loodsen aldaar spoed te maken, ten einde een groot aantal Spaanse koopvaarders, die toen uit zee aankwamen, in de haven van Sluis te leiden (52). Sommige Blankenbergse piloten blijken evenwel zich om de Brugse reglementen niet bekreund te hebben, aangezien ze er niet voor teruggedeinsd waren zekere vreemde vaartuigen naar Zeeland te loodsen (53). De magistraat van Brugge verloor al deze zaken niet uit het oog. In de loop

(49) De Brugse schepenen stuurden op een bepaald ogenblik hun bode naar Blankenberge met een aanmaning tot publicatie van «de ordonancie ghemaect hoe de pyloten van Vlaenderen de coopliden in Zwyn ter Sluus brynghen zouden». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.217, *rek. v. Blankenberge (1484)*, f° 11 r°. — Zie verder bijlage III.

(50) «Den bruchmeester ... van Blanckenberghe quam t'Oosthende den 9en in april spreken metter wet angaende den piloten». Ibidem, nr 37.311, *rek. v. Oostende (1484)*, f° 6 v°.

(51) De Brugse schepenen riepen de Blankenbergse wethouders om met hen te spreken «up stic van den piloten, mids dat zekere nacen van den coopliden hemlieden geclaecht hadden, dat, als zij hier up den stroom laghen, ghebrec hadden van pijloten omme in 't Zwin ter Sluus te comene». Ibidem, nr 32.217, *rek. v. Blankenberge (1484)*, f° 8 v°.

(52) «dat one pijloten dyligencie doen zouden omme zeker menichte van Spaenschen scepen, die doe up t'zee waeren, binden Zwene van der Sluus te bringhene». Ibidem, f° 11 r°.

(53) De Blankenbergse schepenen werden door hun Brugse collega's ontboden om er te spreken «angaende dat eenighe piloten van Blanckenberghē zekere coopliden ghevoert hadden in Zeelandt». Ibidem, f° 9 r°.

van de maand november moesten de wethouders van Oostende dat ondervinden, vermits deze hen opriep ten einde nogmaals de modaliteiten van de ordonnantie nopens het loodswezen te bespreken (54). Het volgend jaar verlieten veel vreemde kooplui, onder de druk van het geschil tussen Brugge en Maximiliaan van Oostenrijk, die, sinds de dood van Maria van Bourgondië in 1482, als regent optrad, Vlaanderen tijdelijk voor Antwerpen, wat onvermijdelijk de koopvaardij op Sluis in het gedrang bracht (55). Het heeft er dan ook alle schijn van dat het reglement van 1484, vooral wat de dienstverlening door het korps van de beëdigde Zwinloodsen aanging, toen niet behoorlijk kon worden toegepast. Hoe anders te verklaren dat de stad Brugge het nuttig oordeelde bijkomende maatregelen te treffen, na in november 1486 opnieuw op de piloten van de kust beroep gedaan te hebben (56). De eerste van deze nieuwe maatregelen was het uitsturen in zee van enkele loodsen met de opdracht de mogelijk op komst zijnde Spaanse en Bretoense vloten van koopvaarders op te sporen of op te wachten en tegemoet te varen, voorbeeld dat door de gemeente Middelburg zou worden nagevolgd (57). De tweede maatregel, door de Brugse schepenen in het begin van 1487 getroffen,

(54) Op 12 nov. trokken een burgemeester en een schepene van Oostende «in de camere van Brugghe t'haren scrivene angaende de ordonnantie van den piloten van der zeecost in Vlaenderen». Ibidem, nr 37.311, *rek. v. Oostende (1484)*, f° 10 v°.

(55) *J.H.A. Beuken, a.w.*, blz. 156.

(56) Op 13 nov. werden brieven gestuurd «t'Heys an de pyloten aldaer». Ibidem, nr 32.537, *rek. v. Brugge (1486-1487)*, f° 128 v°. — De redenaars van de Brugse proostdij Sint-Donaas hadden, wellicht op verzoek van de stad Brugge, dat jaar een onderhoud «metten stiermannen van Wendunen, die daer ontboden waren, up stic van der pilotaige». L. Gilliodts-Van Severen, *Coutume de la prévôté de Bruges* (Coutumes des Pays et Comté de Flandre), Brussel, 1887, dl. I, blz. 228, noot 4, naar Brugge, Rijksarchief.

(57) Aldus ontvingen in dec. 1486 twee piloten «voor hun zestre, van dat zy uut ghesyn hadden jeghen de vlote van Spaengen ende Berthoenen ... 2 lb.» Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer nr 32.538, *rek. v. Brugge (1486-1487)* f° 157 v°. — Dr W.S. Unger, *Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in de landsheerlijke tijd* (Rijks Geschiedk. Publ., 54 en 61), dl. II, 's-Gravenhage, 1926, blz. 386 en 397, nrs 272 en 278, uittreksels uit de kwartiermeestersrekeningen over de jaren 1487 en 1493.

bestond in de toekenning van gratuiteiten aan de Vlaamse stuurlui, die vreemde vaartuigen te Sluis binnengebracht hadden. Eigenaardig is wel, dat van de zowat vijftienzeventig zeelui, die dat jaar aldus drinkgeld ontvingen, er slechts een viertal in 1484 als «leedsman» aangesteld en beëdigd geworden was (58).

Wat de werken tot de instandhouding van de bevaarbaarheid van het Zwin betroffen, schenen de Brugse wethouders evenmin de hoop opgegeven te hebben. Nog vóór ze in april 1486 van aartshertog Maximiliaan daartoe de vergunning verkregen hadden, waren ze overgegaan tot de eerste werken om de polder van het Zwarte Gat opnieuw in te dijken. Het dicht maken van de opening aldaar zou evenwel, niettegenstaande kolossale inspanningen en grote geldelijke uitgaven, die de stad Brugge zich vooral in 1487 getroostte, niet tot een goed einde kunnen worden gebracht. In de afsluiting bleef er inderdaad nog vele jaren een vloedgat, dat, wegens de kracht aldaar van de getijden, maar niet gedicht kon worden (59). Op te merken is dat bij het onderzoek tot de mogelijkheid om het Zwarte Gat te bedijken en bij de pogingen om dit te doen ook de piloten en schippers van Sluis betrokken werden (60).

3. — *Het premiestelsel van 1487 en zijn resultaten.*

Een belangrijke stap in de richting van een betere werking van het loodswezen was ongetwijfeld de invoering in het begin van 1487 door de stad Brugge van een stelsel van «liefgeld» of fooien ten voordele van de loodsen of stuurlui, die vreemde koopvaarders te Sluis binnenbrachten. Reeds op 18 januari werd door de Brugse wethouders aan een piloot, die

(58) Bijlagen III en IV. — Het waren Hans of Jan Aelbrechts en Adriaen Boudsin van Oostende, Jacop (Aernould f.) Victoors van Wenduine en Michiel Boone van Blankenberge. Voor Wenduine komen we aldus tot een totaal van 41 stuurlui, cijfer dat ongeveer overeenstemt met een gegeven uit 1497, vermeld door E. Vanden Bussche in *La Flandre*, dl 9 (1878), blz. 251 (42 «scepen»).

(59) L. Gilliodts-Van Severen, *Bruges port de mer*, a.w., blz. 45-48. — M.K.E. Gottschalk, a.w., dl. II, blz. 101-102.

(60) Brugge, stadsarchief, *rek. v. Brugge (1486-1487)*, f° 181 r° en v^o (mei 1487).

een Portugees vaartuig in het Zwin binnengeloodst had, een gift ten bedrage van twintig schellingen groten toegekend (61). Deze vorm van tegemoetkoming, die ongetwijfeld door de hoop op de snelle terugkeer van de vreemde kooplui ingegeven geworden was, werd nadien herhaald. Op een bepaald ogenblik betaalden de schepenen van Brugge in het totaal vier pond groten aan de bewaker van de tonnenbakens, die tevens loods was, en zestien andere piloten, nadat ze een vloot, bestaande uit Spaanse en Bretoense schepenen, binnengebracht hadden (62). Het aldus ingezette experiment werd voortgezet en weldra door de vaststelling van de «tax» of voet, waarop de gratuïteiten verleend zouden worden, tot een vast premiestelsel uitgebouwd. Dit vormde dan ook het onderwerp van een ordonnantie, die omstreeks maart 1487 door het college van de Brugse schepenen uitgevaardigd werd. Krachtens deze verordening zou dat jaar, en dat was dan wellicht vanaf Pasen, op basis van twee schellingen groten per vijftig vaten aan tonnenmaat, aan de piloten, die koopvaardijsschepen in het Zwin binnenloodsten, een gratuïteit worden toegekend, waarvan het juiste bedrag van de beslissing daaromtrent van de wethouders afhing (63). In de Brugse stadsrekeningen respectievelijk eindigend op 31 augustus 1487 en 31 augustus 1488 treft men inderdaad de opsommingen aan van de uitgaven voor dit drinkgeld, die in het totaal 98 posten bedragen,

(61) «Item, betaelt by laste van der camere Willem Terlinc, pylote, voor zyn moyte ende aerbeyt van dat hy 18 in lauwe inbrochte een scip uut Poortegale in 't Zwin ter Sluus, 20 s.» Ibidem, f° 156 v°.

(62) «Item, betaelt by ordonnantie van der camere Jacop Pauwels, gheseit Loocheter, van dat hy ende andere toot 16 personen in brochten zekere menichte van scepen, beede Spaengiaerde ende Bortoenen, in 't Zwin ende havene ter Sluus, 4 lb.» Ibidem, f° 147 v°. Dit binnenloodsen kan in dec. 1486 of jan. 1487 gebeurd zijn. Zie voetnoot 57. — Jacop Pauwels, gheseit Loocheter, was toen «bewarer» van de tonnenbakens.

(63) De titel van de rubriek betreffende deze uitgaven in de Brugse stadsrekening van 1486-1487 luidt: «Ander betalinghe gedaen by Adriaen van Theimseke ... Ter causen van den liefghelde van den pyloten. Te wetene van elken scepe van vichtich vaten of daer omtrent twee scellinghen, ende van den honderd vaten 4 s.gr. ende alzo voort, naar advenante, ende dat by ordonnancien van den ghemeen college van scepenen van der stede van Brugge». Ibidem, f° 169 r°. — De rekening van 1488 (1 maart - 31 aug.) voegt daarbij «ende dit binden jare 87». Brugge, stadsarchief, genoemde rekening, f° 143 v°, zelfde rubriek. — Zie bijlage IV.

inbegrepen een achtstal betreffende uitbetalingen op grond van terugwerkende kracht van de ordonnantie dienaangaande met een week (64). Deze 98 posten slaan op evenveel koopvaarders, die door 75 stuurliu, als piloten optredende, te Sluis binnengebracht werden. Van deze piloten waren er 26 herkomstig van Oostende, 21 van Wenduine, 17 van Blankenberge, 5 van Heist, 2 van Sluis, 2 van Lombardsijde en één respectievelijk van Duinkerke en Zierikzee. Zowat zestig onder hen hadden elk maar één schip binnengeloost en de overige vijftien elk twee of vijf vaartuigen. In een paar gevallen waren het twee loodsen, die samen voor het binnenleiden van één grote koopvaarder ingestaan hadden (65).

De beide lijsten met de opsomming van de uitgaven voor fooien aan de stuurliu, die als Zwinloodsen opgetreden waren, bevatten nog heel wat andere bijzonderheden, maar dan over de binnengebrachte koopvaarders zelf. Zo vinden we er per binnengeloost schip, benevens de naam van de piloot en diens woonplaats, ook de vermelding van het land van herkomst van het vaartuig, diens tonnenmaat en de aard van de getransporteerde goederen en somtijds eveneens de naam van de schipper, de eigenlijke thuishaven, waaronder voor Spanje vooral Bilbao, en zelfs de scheepsnaam opgesomd. De ladingen bestonden hoofdzakelijk uit Spaanse wol, ijzer en wijn, Franse wijn, Engels graan en voor het overige uit zuidvruchten, specerijen, siroop, kanefas, garen, olie, zout en Hamburgs bier. Van de 98 schepen, die tijdens de periode, ongeveer met het jaar 1487 samenvallende, te Sluis binnengeleid werden, kwamen er 39 uit Spanje, 33 uit Bretagne, 11 uit Engeland, 8 uit Portugal, één uit Frankrijk en één uit Hamburg, terwijl de drie galeien met grote tonnenmaat waarschijnlijk tot de Venetiaanse of Genuese vloot behoorden en één enkel vaartuig als thuishaven

(64) «ende dat 8 daghen eer den tax van dien gheordonneirt was». Ibidem, *rek. v. Brugge (1486-1487)*, f° 169 r° en v^o, acht eerste items. — Zie bijlage IV.

(65) Bijlage IV. — Voor de dienst van twee loodsen op één schip, zie nrs 40 en 63.

(66) Ibidem. — Voor de drie galeien, waaronder een «capyteyns galey», zie de nrs 63-65; voor het schip van een poorter van Brugge, nr 67. Ook

Brugge had (66). Niet minder dan 56 van deze koopvaarders, met inbegrip van de drie galeien, hadden elk een draagvermogen van 100 tot 200 vaten of in het totaal zowat 7.500 vaten en 42 andere elk een tonnenmaat van 40 tot 90 vaten of samen 2.678 vaten (67). Voor de 98 vaartuigen kwam dit neer op een gezamenlijk draagvermogen van minstens 10.200 vaten of, per eenheid, op een gemiddelde tonnenmaat van 104 vaten. De schepen met een capaciteit van ongeveer 100 vaten waren inderdaad het talrijkst, namelijk 33. Onder de overige grote vaartuigen bevonden er zich 17 met een draagvermogen van elk omtrent 150 vaten en 8, waaronder de drie galeien, met een tonnenmaat van 200 of meer vaten. Onder deze grote schepen was er ook een Hamburgse «kraaier», met een draagvermogen van 130 vaten, het enige vaartuig onder de 98, waarvan we het scheepstype vermeld vinden (68), met uitzondering nochtans van de drie galeien. Voegen we bij de genoemde 98 koopvaarders met een gezamenlijke tonnenmaat van 10.200 vaten, de schepen, die vóór de opstelling van de lijsten inzake de uitbetaling van drinkgeld aan de piloten door 17 loodsen te Sluis binnengebracht werden (69), dan komen we tot een totaal van 115 of meer eenheden met een draagvermogen van in het geheel zowat 12.200 vaten en dit steeds voor het jaar 1487.

Aan het premiestelsel, dat voor de instandhouding van de vreemde koopvaardij op Sluis zulke gunstige vooruitzichten geopend had, kwam er reeds in het begin van 1488 een einde. Dit was het gevolg van de politieke moeilijkheden, waarin de stad Brugge verwickeld geraakte, nadat de magistraat en de ambachten er op 2 februari Maximiliaan van Oostenrijk, Rooms koning en nog steeds regent van Vlaan-

het vaartuig vermeld onder nr 75 kan Brugs geweest zijn. — Een paar Bretoense schepen worden blijkbaar elk tweemaal vernoemd; zie de nummers 9 en 22, evenals de nummers 42 en 68.

(67) De meeste schepen met een kleine tonnenmaat waren Bretoens, zoals omstreeks nieuwjaar 1464 de Bretoense karvelen, die toen te Sluis voor anker lagen. De drie galeien hadden ongetwijfeld elk een tonnenmaat van 200 tot 500 vaten, maar de roeiers namen er zeer veel plaats in.

(68) Bijlage IV, nr 77.

(69) Zie noten 61 en 62.

deren, ten huize Craenenburg geïnterneerd hadden. Weldra lieten de vreemde koopvaarders, waarvan de schippers en eigenaars verkozen in dergelijk gevaarlijk conflict niet betrokken te worden, op hun vaart naar de Nederlanden, Sluis links liggen om het Zwin voorbij te zeilen. De Brugse wethouders haastten zich weliswaar, zodra dit gebeurde, om met hun collega's te Heist, Blankenberge, Wenduine en Oostende in contact te treden, ten einde met hun hulp de aldaar wonende piloten ertoe te brengen, bij het binnenloodsen van zulke uitheemse vaartuigen, hun plicht te doen, maar blijkbaar zonder veel resultaat (70). Een van de eisen van de opstandige Bruggelingen was dan ook dat hun wethouders er dienden voor te zorgen, dat de stuurliu en piloten, beëdigd of niet, die zich tot het inbrengen van vreemde schepen elders dan in het Zwin geleend hadden, ter verantwoording geroepen zouden worden (71). Een andere eis was het vrijhouden door de meester van de Brugse tol van de Vlaamse «stroom» door er op te treden tegen de rovers en kapers (72). Naderhand, op 1 juni 1488, in een opsomming van desiderata, die zij aan de jonge Filips de Schone zouden voorleggen, eisten de Bruggelingen voor de

(70) Adriaen van Theimseke, de klerk van de Brugse stapel te Sluis, werd toen meermaals gestuurd naar de «heeren van der wet te Heys, Blanckenberghe, Wendune ende Oosthende omme aldaer te communicierne metten piloten ... up 't inbrengen van de scepen daghelicx voorby zeilende den Zwene ter Sluus ...». Brugge, stadsarchief, *rek. maart-aug. 1488*, f° 144 v°.

(71) «Voort, dat alle stiermannen ende bezwooren pyloten van desen lande commen ten zekeren daghe ende in zeker hand omme te verandwoordene ende te doen blijkene waer omme dat zy groote menichte van schepen ghevoert hebben buter heerlicheyt ende vrydomme van onsen Zwene». O. Delepierre, *Analectes brugeoises* (Ann. Soc. d'Emulation de Bruges, 1ste serie, dl. IV, 1842, blz. 209-249), drie documenten in verband met de troebelen te Brugge onder het regentschap van Maximiliaan. Zie blz. 230 en vlg.: «De doleanchen ende begheerten, die de ghecommitteerde van de neghen leden van der stede van Brugghe in 't generale overbrocht hebben der wet», art. 24 (blz. 234). Niet gedateerd. Omstreeks maart 1488.

(72) «Voort, dat zo wie den thol van Brugghe toebehoort, sculdich es den Vlaemsche stroom vry te houdene van alle roove ofte men zoudene zynen thol neme ende legghen tsheeren tafle ende zelve de zee vry t'houdene t'synen coste». Ibidem, art. 62 (blz. 240).

toekomst de stipte naleving van de ordonnantie van 1484 betreffende het loodswezen (73).

Onder de belofte afstand te doen van het regentschap, politieke amnestie aan de opstandelingen te verlenen en zijn troepen uit het land terug te trekken, was Maximiliaan op 16 mei in vrijheid gesteld geworden, maar reeds acht dagen nadien verbrak de aartshertog zijn eed. De breuk tussen hem en het opstandige Vlaanderen en Brabant was nu nagenoeg volledig. Brugge, Gent en andere steden hielden het met hun «natuurlijke» vorst, Filips de Goede, en schaarden zich achter Filips van Kleef, neef van de overleden hertogin, Maria van Bourgondië, en dus prins van «den bloede». Deze riep de hulp van de Franse koning in en maakte van het goed versterkte Sluis zijn voornaamste basis en van Brussel, waar hij de macht in handen nam, zijn standplaats. In Zeeland en Holland kon hij bovendien rekenen op de steun van de partij van de Hoeks, die sterk waren op zee. Maximiliaan, geholpen door zijn vader, Keizer Frederik III, concentreerde dan ook Duitse troepen aan de Vlaamse kust, waar weldra Nieuwpoort en Duinkerke zijn partij kozen (74). Hij slaagde er evenwel niet in het Zwin te blokkeren, niettegenstaande hij ditmaal al de koopliedenkolonies ertoe gebracht had Brugge en Sluis voor Antwerpen te verlaten (75). De strijd, die aldus op zee ingezet geworden was, ont-aardde vrij vlug in kapersoorlog, waarvan de vreemde koopvaarders de zware gevolgen moesten ondergaan. Sluis en Oostende werden geduchte kapersnesten in dienst van

(73) «Eerst, dat de privilegen ende ordonnancien, die de stede van Brugghe heeft angaende de pyloten ende stiermannen van Vlaendren, onderhouden werden up de constrainten ende peynen in de zelve privilegen ende ordonnancie, al in 't langhe verclaerst ende dat men die scerpellicke ter executie legghen zonder dissimulacie». Brugge, stadsarch., *cartularium Groenenbouc B.*, f° 52 v°, lijst van de voorrechten en vrijheden, die de stad Brugge graag door hertog Filips de Schone bevestigd zag worden, zodra die meerderjarig werd, art. 1.

(74) Dr Johanna K. Oudendijk, *Een Bourgondisch ridder over den oorlog ter zee, Philips van Kleef, als leermeester van Karel V* (Ned. Akad. v. Wetenschappen, Commissie voor zeegeschiedenis), Amsterdam, 1941, blz. 11-19. — M.K.E. Gottschalk, *a.w.*, blz. 102-103.

(75) H. Van Werveke, *Brugge en Antwerpen*, *a.w.*, blz. 102. — J.H.A. Beuken, *a.w.*, blz. 156.

Filips van Kleef. Nieuwpoort en Duinkerke integendeel deden aan kaapvaart ten voordele van Maximiliaan, die hen daartoe toelating verleend had (76). Dat in dergelijke omstandigheden van een normale werking van het Brugs loodswezen op het Zwin geen sprake meer kon zijn, ligt voor de hand.

Ook in 1489 bleef de toestand op zee verward. De Fransen, die einde juni tevergeefs Nieuwpoort belegerd hadden, sloten de maand nadien een wapenstilstand met Maximiliaan. Oostende, dat door de Franse troepen ont-ruimd geworden was, werd omstreeks het midden van juli door het Nieuwpoorts garnizoen ingenomen en in brand gestoken, met als gevolg dat een groot gedeelte van de bevolking, waaronder de zeelui, naar Sluis uitweek (77). Filips van Kleef zelf gaf de strijd in Brabant op en trok zich einde augustus te Sluis terug, wat het begin zou betekenen van een langdurig verzet. Maximiliaan sloot inderdaad Sluis meer en meer in. In januari 1490 viel Damme in de handen van zijn troepen. Daardoor werd Filips van Kleef van Brugge afgesneden. De Bruggelingen, die reeds op 30 oktober 1489 de bemiddeling van de Franse koning aanvaard hadden, maar daarna terug in opstand gekomen waren, zagen dan ook geen andere uitweg, dan zich op 29 november 1490 aan Engelbrecht van Nassau, stadhouder van Maximiliaan, te onderwerpen. Filips van Kleef zette evenwel onverminderd de kaapvaart voort en verplichtte aldus veel schepen Sluis aan te doen om er hun goederen te lossen. Zo hield hij het nog twee jaar vol, weliswaar met nog steeds het opstandige Gent achter zich. Deze stad kapituleerde evenwel in juli 1492 en sloot met Albrecht van Saksen, de bevelhebber in dienst van Maximiliaan, de vrede van Kadzand. Dit eiland en de havenstad Zierikzee waren inderdaad toen, als laatste

(76) De aartshertog verleende de lieden van Nieuwpoort het recht om te «ontfanghene de goedinghen ... toebehoorende de rebelle van Vlaendren ende hueren adherenten binnen den voorseiden lande ende graefscpe». Brugge, Rijksarch., *fonds Oud archief Nieuwpoort, charter nr 189* (inv. L. Van Werveke, nr 202), akte van 16 sept. / 6 nov. 1488.

(77) Edw. Vlietinck, *Eene bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort*, Oostende, 1889, blz. 54-65, 73-74. — Id., *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604)*, Oostende, 1897, blz. 77-81.

steunpunten buiten Sluis, voor Filips van Kleef verloren gegaan. In het belegerde Sluis was intussen de pest uitgebroken en begon er gebrek te heersen. Filips van Kleef ging dan ook spoedig in op de voorstellen tot onderhandeling en kapitulatie vanwege Engelbrecht van Nassau. Sluis kapituleerde en de Bourgondische prins onderwierp zich, na voor hem gunstige voorwaarden bedongen te hebben, op 12 oktober 1492 (78). Daarmee eindigde tevens ook de periode van nagenoeg vier jaar, tijdens dewelke Brugge zogoed als van de zee afgesneden was geweest en het bezoek van de vreemde kooplui had moeten derven. Gedurende gans deze tijdsruimte is er dan ook geen sprake van de voortzetting van het Brugs loodswezen en van het premiestelsel ten voordele van de Zwinpiloten.

Na de overgave van Sluis ging de stad Brugge onmiddellijk over tot het terugplaatsen in het Zwin van de tonnenbakens, die door de vreemde soldaten ontvreemd en tegen betaling teruggegeven geworden waren en tot het onderhoud ervan (79). Ze deed ook haar best om de vreemde koopliedennaties te Antwerpen, die vroeger binnen haar muren gevestigd waren, te overtuigen terug te keren. Daarbij spande ze zich vooral in om de Spaanse vloot, geladen met wol, die in de loop van november 1492 in Zeeland aangekomen was, voor ontlading naar het Zwin te laten overkomen (80). Daarvan kwam blijkbaar niets in huis, aangezien eerst volgend jaar, in de loop van de maand maart, onderhandelingen over een mogelijke terugkeer met de gevaardigden van de naties van Biskaje, Italië, Genua,

(78) Dr Johanna K. Oudendijk, *a.w.*, blz. 20-29, vooral naar A. De Fouw, *Philips van Kleef, een bijdrage tot de kennis van zijn leven en karakter*, Groningen, 1937, blz. 217-273. — Vrede van Kadzand : 29 juli 1492.

(79) Zie hoofdstuk 4.

(80) De stadspencionaris, de tesorier en een schepene werden naar Antwerpen gestuurd «an de nacie van den Spaengaerden ... omme den zelven te persuadeirne, dat zy de vlote van huerlieder wulle, aldoe ghearriveirt in Zeeland, zouden willen ontladen binnen der stede van Brugghe ende alhier houden huerlieder residencie naer de houde costume». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.546, *rek. v. Brugge (1492-1493)*, f° 142 v° en 143 r°, nov. 1492.

Venetië en Aragon (81) konden worden ingezet. De vreemde koopliedenkolonies kwamen inderdaad terug, na van de Brugse magistraat de toezegging verkregen te hebben, dat hun voorrechten zouden worden erkend en uitgebreid. Aldus ging de stad Brugge, door een oorkonde van 1 september 1493, nagenoeg volledig in op de eisen gesteld door de consuls van de natie van Biskaje, ook inzake het loodswezen. Het duurde nochtans nog zowat een jaar vooraleer de meeste vreemde naties, waaronder ook de hanzeaten, zich opnieuw te Brugge kwam vestigen (82).

De toezeggingen, die door de Brugse wethouders aan de natie van Biskaje, in verband met het loodswezen gedaan werden, leren ons waarin, op dat stuk, de toenmalige problemen of moeilijkheden bestonden. De consuls van deze kooplieden-natie eisten en verkregen niet alleen de bijeenroeping van alle piloten wonende te Sluis, Heist, Blankenberge, Wenduine en Oostende, maar ook inspraak bij de verkiezing en aanstelling van de bekwaamsten onder hen tot Zwinloodsen, belast met het binnenbrengen in het Zwin van de Biskajische schepen. Ze eisten en verkregen eveneens dat er een einde zou worden gesteld aan de ovedreven salarissen, die ze bij storm of zwaar onweder aan de Zwinpiloten te betalen hadden en dit zowel door middel van inspraak, als door de stipte toepassing van de ordonnantie van 1484 op dat punt. Tenslotte eisten en verkregen ze dat, in

(81) Op 20 maart 1493 greep in de «tresorye» te Brugge een vergadering met «eene heerlycke maelydt» plaats, waaraan de kapitein, de baljuw, de schout, de burgemeesters, de schepenen en andere notabelen deelnamen «omme communicacie te houdene metten ghedeputeirden van der nacie van den Bisscayenen». Ibidem, f° 180 v°. — Voor soortgelijke samenkomst «omme te communicierne metten Ytalianen, Genevoizen, Venecianen ende Aragonnoisen», zie ibidem, f° 180 v°, eveneens in maart 1493, maar zonder aanduiding van dag. — J. Marechal, *Le départ de Bruges des marchands étrangers* (Hand. Soc. d'Em. te Brugge, dl. LXXXVIII, 1951, blz. 5-66), blz. 37-39.

(82) L. Gilliodts-Van Severen, *Cart. de l'ancienne consulat d'Espagne à Bruges*, a.w., blz. 151-162. — Voor de toezeggingen aan de naties van Aragon, Katalonië en Spanje, zie ibidem, blz. 163-167 (1 sept. 1493) en 170-183 (1/12 sept. 1494). — Aldus werd in 1494 de stapel van de Spaanse wol opnieuw te Brugge gevestigd. H. Van Werveke, *Brugge en Antwerpen*, a.w., blz. 106-107.

geval van schipbreuk of gevaar ervoor, de loodsen ertoe gehouden zouden zijn alle hulp te bieden, teneinde het vaartuig, zijn bemanning en zijn lading te redden en daarbij genoeg zouden moeten nemen met de vergoeding die hen door de wet van Brugge, in gemeen overleg met de natie van Biskaje, zou worden toegekend. Daarbij kwam nog de verzekering dat zo, in geval van schipbreuk, enige piloot zich aan vervreemding van een gedeelte van de lading schuldig zou maken, hij als dief en rover zou vervolgd en bestraft worden (83). Omstreeks het midden van oktober 1493 greep inderdaad te Brugge de vergadering van de stuurliu van de kust van het Brugse Vrije plaats, waar tot de aanstelling van de Zwinloodsen werd overgegaan (84).

Het volgend jaar moeten zich opnieuw enkele moeilijkheden voorgedaan hebben. Hoe anders te verklaren dat op 25 april 1494 de Brugse wethouders besloten enkele premies voor het binnenloodsen van Spaanse koopvaarders toe te kennen. Ze bekostigden inderdaad een uitgave ten bedrage van drie pond groten onder de vorm van gratuiteiten, verleend aan verschillende stuurliu uit Wenduine, die schepen van de Spaanse vloot te Sluis binnengeloodst hadden (85).

(83) Bijlage V, artikels 13-15 van de oorkonde van 1 sept. 1493.

(84) De Brugse magistraat stuurde op 9 okt. de stadsbode «met letteren van placate an de wetten van Oosthende, Wendune, Blankenberghe, Heys ende de pyloten aldaer» met verzoek «dat men de stiermans zenden zoude te Brugghe nopende den pyloscepe». De stad Oostende zond inderdaad op 14 okt. twee man naar Brugge «ten beschrevene van der wet aldaer nopende stellen van den pyloten». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.547, *rek. v. Brugge (1493-1494)*, f° 142 r°, en nr 37.316, *rek. v. Oostende (1493)*, f° 8 v° en 12 r°.

(85) «Item, betaelt diversche stierlieden van Wendunen de somme van 3 lb. gr., ter cause van huerliedder cost, moeyte ende aerbeyt, van dat zy zo vele ghedaen hebben datter zekere scepen van der vlote van Spaengen ghecommen ende gevoerd zyn in 't Zwin ende have ter Sluus ende dit by ordonnancie van myne heeren van der wet van der voorseide stede, als 't blyct per acte in date 25 april anno 94». Ibidem, nr 32.547, *rek. v. Brugge (1493-1494)*, f° 154 r°. Het is niet duidelijk of dit binnenloodsen op genoemde datum of naderhand plaatsvond. In dezelfde rekening lezen we immers dat de Spaanse vloot in Zeeland aangekomen was en dat «de meesters van de voorseide scepen niet ghedooghen en wilden, dat de cooplieden hier wulle binder stede (van Brugge) brochten». Ibidem, f° 151 r° en 170 r°, onder de data 5 en 14 mei 1494.

De hulp van deze zeelui had men blijkbaar moeten inroepen door van rechtswege op hen beroep te doen (86). De occasionele verlening van premies voor het binnenleiden van koopvaarders, in vlootverband varende, zou in 1495 worden voortgezet. Aldus ontvingen acht piloten twee ponden groten, omdat ze op 28 januari van dat jaar een zeker aantal galeien te Sluis binnengeleid hadden (87). Dit doet veronderstellen, dat de stad Brugge toen het initiatief genomen had groepen piloten uit te sturen om de Spaanse of andere vloten, die op komst waren of verwacht werden, tegemoet te varen, wat we inderdaad dat jaar en ook nadien nog zien gebeuren (88). Overigens konden haar wethouders toen rekenen op een loods, die — wat uitzonderlijk was — tot hun gemeente behoorde (89). In de loop van 1496 verleenden ze bovendien gratuïteiten aan enkele stuurliu uit Wenduine en Oostende, die koopvaarders uit Ierland, Bretagne en Portugal in het Zwin ter bestemming gebracht hadden (90). Dat jaar, in juli, riepen ze opnieuw, door

(86) De Brugse schepenen stuurden op 13 aug. de stadsbode «met brieven te Wendunen an den bailliu aldaer, ten fyne, dat hy zekere scepen, doe daer an 't land zynde, dade hebbe pyloten omme ter Sluis te commen». Ibidem, f° 154 r°.

(87) «Betaelt Cornelis Thys, poorter van Brugghe ende pylote van den bancken van Vlaendren, de somme van 2 lb. gr., ter causen van dat hy 29 laumaend anno 94 trac met zeven pyloten, zyne medeghezellen, naer de ghaleyen, die men zeyde in zee zynde voor 't land, omme die te conduyserne in de havene ende Zwene van der Sluus». Ibidem, nr 32.548, *rek. v. Brugge (1494-1495)*, f° 178 v°, jan. 1495 (n.s.).

(88) «Item, noch betaelt Cornelis Thys, pylote, voor hem ende zinen medeghesellen pyloten, de somme van 3 lb. gr., ter causen van ghelycker somme hemlieden toegheleyt, van dat zy met hueren scepen voeren in zee omme zekere coopliden ende hueren scepen te conduyserene ende brynghen in 't Zwin ende havene van der Sluus». — «Item, betaelt Andries Hendricx, pylote van Oosthende, over hem ende zes zijne medeghesellen pyloten, ter causen van dat zy zevens Spaensche scepen commende van Billebau uut Spangen, gheladen met yzere ende wulle, ghebrocht hebben by den hulpen gods in 't Zwin ende havene van der Sluus, elcken van hemlieden te dryncghelde 4 s.gr., comt 28 s.». Ibidem, f° 179 v° en 181 r°.

(89) Zie voetnoten 87 en 88.

(90) «Item, betaelt by ordonnancie van der wet Cornelis f. Adriaens, stierman van Wendunen, ter causen van een scip commende uut Yerlandt,

middel van plakkaten, de piloten van de kust op (91). In september stuurden ze de stadstresorier naar Heist om er te informeren naar de komst van een Spaanse vloot, geladen met aluin (92). De Spaanse schepen deden evenwel Zeeland aan, wat de Bruge magistraat niet verhinderde stappen te doen, ten einde te bekomen dat de lading aluin toch naar hun stad zou worden overgebracht (93). De aluin stapel was inderdaad sinds 1491 te Antwerpen gevestigd (94).

Geleidelijk, maar zeker, nam de stad Brugge de organisatie van het loodswezen terug in handen. Op 16 februari 1497 gelastten haar schepenen twee stuurliu uit Heist naar Schotland te reizen, ten einde, als piloten, de Schotse vloot, waarvan men vernomen had, dat ze naar Vlaanderen wou varen, te leiden en de haven van Sluis binnen te loodsen

gheladen met huden ende vachten, bij hem ghebracht, mids der hulpe van gode, in 't Zwin ende havene van der Sluus, voor zyn dringhelt 3 s. 4 d.» — «Item, betaelt Jacop f. Adriaens Woutermans, ooc stierman van Wendune, ter cause van dat hij in de voorseide havene van der Sluus ghebrocht heeft eenen hulf met spechoute ende rugghe, hoofschede 3 s. 4 d.» — «Item, betaelt Jan f. Adriaen Willems ende Vincent Beernaerts, stiermannen van Wendunen, ter causen van twee Bartoensche scepen by hemlieden ghebrocht ter Sluus in 't Zwin, in 't gratuitheit 5 s. 6 d.» — «Item, noch betaelt by ordonnancie van mynen voorseide heeren van der wet, twee pyloten van Oostende voor huerlieder dryncghelt, van dat zy een scip van Lixboene ghebrocht hadden in 't Zwyn ter Sluus, te wetene d'een een gouden croone ende d'ander een gouden andries, comt 10 s. 4 d.» — «Item, betaelt Gheleyn Loys, stierman van Wendunen, ter causen van eenen scepe commende uut Portingale, gheladen met wyne ende suckere, by hem ghebrocht in 't Zwyn ter Sluus etc. 3 s. 4d.» Ibidem, nr 32.549, *rek. v. Brugge (1495-1496)*, f° 246 r°, 254 v° en 255 v°, zonder data.

(91) Op 16 en 31 juli bracht de Brugse stadsbode te Oostende telkens «een plaacet nopende den pyloten». Ibidem, nr 37.319, *rek. v. Oostende (1496)*, f° 9 v°, en nr 32.549, *rek. v. Brugge (1495-1496)*, f° 215 r°, onder de datum 15 juli 1496.

(92) Ibidem, nr 32.550, *rek. v. Brugge (1496-1497)*, f° 100 v° (9 sept. 1496).

(93) Betaelt meester Adriaen van den Berghe, pensionnaris der stede van Brugghe, de somme van 7 lb. 10 s. gr., ter cause van dat hy van der voorseide stede weghe ghezonden was den 25en dach van septembre 96 in de steden van Brusselle, Mechelen ende Andworpen omme provisie te vercrijghene ende consent van zekere menichte van allune, metter vlote van Spaengnen ghecommen zynde in Zeelandt, te moghen ghebrocht ende vercocht te wordenen binnen deser stede van Brugghe Ibidem, f° 101 r°.

(94) H. Van Werveke, *a.w.*, blz. 103.

(95). Dat jaar verleenden ze nogmaals aan enkele stuurliu uit Wenduine, die in het Zwin koopvaarders binnengebracht hadden, een premie. Onder deze schepen was er een vaartuig, komende van de Madeira-eilanden en geladen met suiker en specerijen (96). In november 1498 verzochten ze hun collega's te Sluis er voor te zorgen, dat de loodsen, na het binnenleiden van schepen, zonder verwijl voor hun diensten door de schippers vergoed zouden worden en dat de waarden de kooplieden en zeelui in hun herbergen goed zouden ontvangen en behandelen. Tevens vroegen ze hen genoemde schippers voor hun komst in de haven te willen bedanken (97). Eerst in december 1499 nochtans gingen de

(95) «Betaelt bij laste ende ordonnancie van den ghemeenen college van scepen van der voorseide stede van Brugge Franssoys f. Cornelis Brants ende Vincent f. Clais Hughemans, stierlieden ende piloten van Heist, de somme van 8 lb. 6 s. gr., ter cause van dat zij by den zelve college de 16en dach van sporcle 96 laestleden ghezonden waren in Scodlant omme te bringhene de Scotsche vlote in 't Zwyn ende havene ter Sluus, overmids dat Jan Dhamere ende meester Boudin Haghebaert zeyden advertisement hebbende van zekere coopliden uut Scodlant, indien men daer zonde, de voorseide vlote in 't Zwin ende havene ter Sluus commen zoude». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenekamer, nr 32.550, *rek. v. Brugge (1496-1497)*, f° 127 v°, onder de datum 16 febr. 1497 (n.s.).

(96) «Cornelis Willaert, stierman van Wendunen, voor zynen wijn, van dat hij by der gracie gods in ghebrocht heift een scip, gheladen met sukere, ende andere specerye, commende uut Yle de Madero, in 't Zwyn ende havene ter Sluus, 22 septembre 1497, 5 s.» — Verder nog twee schepen, geladen met wijn, op 28 en 29 oktober binnengebracht, telkens door een stuurman uit Wenduine. Ibidem, nr 32.551, *rek. v. Brugge (1497-1498)*, f° 88 r° en v^o. — Voor de invoer van suiker uit Madeira (tevens de Azoren), zie O. Mus, *De Brugse compagnie Despars op het einde van de 15e eeuw* (Hand. Soc. d'Emul. te Brugge, dl. II, 1964), blz. 19-22.

(97) Drie vertegenwoordigers van de Brugse wet werden gestuurd «ter Sluus an de wet aldaer omme hemlieden te vertooghene, dat zij wilden voortan regart nemen up de piloten, die aldaer eeneghe schepen in bringhen zouden, ten fyne dat zij van hueren loone betaelt mochten wesen zonder eenich delay, ende dat zij den eerbergiers ende andere huerlieden ondersaten, zo in dien hebben wilden, dat zy den meesters van den scepen, mateloten ende coopliden zo tracteren wilden, dat zy cause mochten hebben weder te commene ende ooc omme den meesters van den scepen te bedanckene, die aldaer ghearriveert waren ...». Ibidem, nr 32.552, *rek. v. Brugge (1498-1499)*, f° 53 r°, zonder datum, maar waarschijnlijk te dateren van nov. 1498.

Brugse wethouders, met de steun van de Vier Leden van Vlaanderen en krachtens een commissiebrief verkregen van hertog Filips de Schone, opnieuw over tot de geregelde aanstelling van beëdigde piloten, zoals ze dat vroeger deden (98). Wat het welslagen van hun maatregelen vooral zou waarborgen, was het definieef in zwang brengen van een premiestelsel, dat gedurende gans de 16de eeuw gehandhaafd zou blijven. Alhoewel het aantal koopvaarders, dat toen jaarlijks in het Zwin binnengeloodst werd, voortdurend verminderde, toch bleef Sluis aldus tot omstreeks 1600 de voorhaven van Brugge (99).

(98) Op 3 dec. 1499 werden Jan de Hont en Adriaen Drabbe tot commissarissen voor de aanstelling van de Zwinloodsen benoemd: «dat ghy terstond ende zonder delay trect ende u transporteert in de steden ende plecken van der Sluus, Ostende, Blanckeberghe, Walravenside, Wendunen ende Heyst ende aldaer, met u geroepen ende genomen onse baillius oft andere officiers van den selven plecken of huere stedehouderen, u informeert wel ende duechdelyck van den persoonen van den sciplieden van den selven steden ende plecken, kyesende ende stellende van ons weghe in elke van den voirseide steden ende plecken de ghene van den voirseiden sciplieden, die ghy bevinden zult hemlieden best verstaende ende expertst zynde omme de voirseide scepen als pilote te gheleedene, hemlieden lastende ende bevelende oick van onsen wegen de voirseide scepen te gheleedene in 't voirseide Zwin ter Sluus zo verre als 't hemlieden mogelijk wesen sal, mids redelycken loon ende sallarys, die zy van den cooplieden, danof nemen sullen. Nemende ende ontfangende van den selven sciplieden, die by u also hiertoe gecoren ende gestelt zullen wesen, den behoerlycken eedt, dat zy hen, elck in 't zijne, in 't gene des voirseid es met datter ancleeft, wel ende getrouwelyck quijten zullen». Brugge, stadsarch., *charter nr 1.293*. Ontleding in L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire*, a.w., dl. VI, blz. 448-449. Voor het overige verbood de commissiebrief aan de stierlui, die niet tot loods aangesteld geworden waren en er het insigne niet van droegen, «eennege gheleetscepe te doene van den voirseide scepen» op straf van zes jaar verbanning uit het graafschap. De redenen opgegeven voor al deze maatregelen waren steeds de verzanding van het Zwin, de noodzakelijkheid van een «goede ordonnancie ende pollicie up 't fait van den pyloten», de bescherming van de handel en het behoud van het rendement van de vorstelijke tofheffing. — De beide commissarissen bevonden zich in verband met hun opdracht «nopende den pyloten» op 7 en 17 dec. te Oostende. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 37.322, *rek. v. Oostende (1499)*, f° 6 r° en 10 v°, waar we in de plaats van Jan de Hont de naam Jan de Boot aantreffen.

(99) Ibidem, nrs 32.553 - 32.645, *rekeningen van Brugge (1500-1599)*, rubriek «huutgheven ende betalinghe ghedaen van piloten ... ter Sluus scepen in ghebrocht hebbende» of «uutgheven van pyloteghelt». In deze

4. — *Het stelsel van de tonnenbakens aan de inkom van het Zwin.*

Ongetwijfeld was het eerst in het begin van de 15de eeuw, dat de zeelui zich zorgen begonnen te maken over de vorming aan de inkom van het Zwin van een grote zandbank, de «Loopinghe», die als een «zille» of drempel, de toegang tot de haven van Sluis kon bemoeilijken. Naderhand moeten ze ook opgemerkt hebben, dat sommige zandbanken langs de kust, tussen Blankenberge en Heist, waaronder het «Wynland» en het «Roodezandt», in vorming waren of in omvang aan het toenemen (100). Reeds in 1425 wonnen de wethouders van Brugge en Damme bij enkele schippers raad in nopens het plaatsen van tekens stroomafwaarts van Sluis, meer bepaald op de «Muelnaersbank» en nog op een andere plaats tot aanwijzing van de diepte en de ondiepte nabij de «Loopinghe» (101). In 1430 deden ze een onderzoek instellen naar de plaatsen in de Zwinhaven, waar de balast van de schepen gelost kon worden zonder gevaar voor aantasting van de vaargeul. Tevens bekommerden ze zich nogmaals om de «Loopinghe» (102). Het duurde even-

rubriek vinden we telkens met hun naam de loodsen opgesomd, die grote schepen binnengeleid hadden, met de aanduiding van de tonnenmaat van die vaartuigen en van het bedrag van de uitgereikte gratuiteit.

(100) De stad Brugge bekostigde in 1495 de uitgaven voor het leggen aldaar van twee bakentonnen, wat de oudste en enige vermelding is, die we in de 15de eeuw over de beide zandbanken aantreffen. In de desbetreffende tekst staat evenwel niet «t Winland» geschreven, maar wel «Tuyndland». Ibidem, nr 32.548, *rek. v. Brugge (1494-1495)*, f° 178 v°, z. d.

(101) «Item, den derden dach van wedemaendt, Jacop Reyngoot ghesonden met Pieteren Blaeuvoet, clerck van den Damme, ter Sluis an de wet ende was bi hemlieden ghehoort eenighe meesters van scepen zeker adviis omme conde ende merke ghemaect te zine te incommene van de Loopinghe van den Zwene waert, van 4 daghen ...». — «Item, den derden dach van wedemaendt, van costen ghedaen ter Screihenoord ende an Muelnaersbanke, daer de ghedeputeirde van Brucghe ende van den Damme waren met eeneghe meesters van scepen, omme conde ende merke ghemaect te zine up 't incommen ten Zwene waert ...». Ibidem, nr 32.479, *rek. v. Brugge (1424-1425)*, f° 74 v° en 87 v°, telkens onder de datum 3 juni. De Molenaersbank, reeds vernoemd in het toltarief van het Zwin van omstreeks 1378, lag in het oudere Zwin, Screihenoord, waarvan de lezing onzeker is, blijft te identificeren.

(102) Op 2 nov. werd Jacop Reyngoot gestuurd naar Sluis «omme, bi

wel nog vele jaren vooraleer de Vier Leden van Vlaanderen zich met het probleem begonnen in te laten. Eerst in mei 1455 inderdaad kwamen ze er toe bij de Blankenbergse vissers inlichtingen in te winnen over de diepten en de ondiepten langs de kust tussen Blankenberge en het Zwin en in het Zwin zelf (103). In maart 1456, nadat verschillende vaartuigen op hun vaart naar Sluis schipbreuk geleden hadden, deden de wethouders van Brugge en het Brugse Vrije nagaan waar men in het Zwin stroomafwaarts van die haven het best tonnenbakens zou leggen (104). Op kosten van de stad Brugge werden inderdaad aldaar algauw een drietal zulke boeien geankerd, die weldra door twee kleinere vervangen dienden te worden (105). Pas op het einde van volgend jaar kwamen de Vier Leden van Vlaan-

avise van den bailliu van den watre ende anderen, te visiterene ende t'overziens te wat placen men 't balast, dat men lost, ute voeren zoude, onghequets den Zwene ende de vaerd, ende omme eenighe saken aengaende der diepte licghende bi der Loopinghe ende daer omtrent». Ibidem, nr 32.485, *rek. v. Brugge (1430-1431)*, f° 56 r°, onder de datum 2 nov. 1430. — Zie ook f° 71 bis v°, onder de datum 29 nov. 1430.

(103) De gemeente Blankenberge stuurde op 15 mei 1455 een viertal vissers naar Brugge bij de Vier Leden, «de welke begheerden te wetene, waer de diepen ende ondiepen laghen in de zee tusschen Blankenberghe ende den Zwinne van den Sluus». Ibidem, nr 32.188, *rek. v. Blankenberge (1455-1456)*, f° 5 v° en 7 v°.

(104) Op 11 maart kwamen te Blankenberge «de ghedeputeirde van der wet van Brugghe ende van den Vryen ende spraken metter wet ende stierman van hier weder men de baketonnen best legghen zoude zo in de diepte zo ondiepte voor 't Zwin van der Sluus». De Blankenbergse wethouders stuurden dan ook een drietal man naar hun collega's van Brugge en het Brugse Vrije «ter Sluus omme met hemlieden de baken tonnen in 't Zwin te ordinaire». Ibidem, nr 32.189, *rek. v. Blankenberge (1456-1457)*, f° 10 r° en v° en 12 r° en v°. — Eigenlijk hadden Brugge en het Brugse Vrije hun vertegenwoordigers gestuurd «t'Oostende, te Wendune, te Blankenberghe, te Heys, ter Sluus, te Coxide ende te Slepeldamme ... omme te spreken metten stiermans ende visschers van den vorseide plaetsen up 't stic anghaende den piloten ... ende omme te wetene, waer men best de teekenen ende baken lecghen zoude in 't incommen van den Zwene ter Sluus». Ibidem, nr 42.567, *rek. v. het Brugse Vrije (1456)*, f° 23 v°, zonder de datum 7 maart. — Zie ook voetnoot 4.

(105) «Item, betaelt Pieteren de Drayere, van 16 ghesellen, die de vorseide baken hilpen zynken in 't Zwin omme te prouvene ... Item, betaelt van twee booten, daer mede dat de vorseide baken ende datter toe behoorde ghevoert waren ende weder te lande ghedaen ... Item, betaelt den

deren ertoe een ordonnantie aangaande het opnieuw leggen van de bakens uit te vaardigen (106).

Na 1457 horen we geruimte tijd van de tonnenbakens in het Zwin geen gewag meer maken. In 1475 en 1476 stuurde de gemeente Brugge haar «stapelare» of klerk van de Zwinstapel verschillende malen naar Heist en omgeving om daar te informeren of de bakentonnen nog altijd lagen, daar waar ze behoorden te liggen om de diepte van het Zwin aan te duiden (107). Dit zou er kunnen op wijzen, dat de Brugse schepenen zich aanvankelijk niet direct met het beheer en het onderhoud van deze tekens hadden ingelaten, maar dit

voorseiden Pieter de Drayere ende zyn gheselschip, van de voorseide drie bakens te pekene ende die te legghene met haren toebehoorten in 't incommene van den Zwene ... Item, betaelt den voorseiden Pieter de Drayere, van twee nieuwe cleene bakens te makene, mids dat de andere by der zee of gheworpen waren ... Item, betaelt den voorseiden Pieter, van diverschen costen bij hem ghedaen omme de voorseide bakens te legghene in de stede, daer de oude bakens laghen, die de zee of gheworpen hadde ...». Ibidem, nr 32.508, *rek. van Brugge (1455-1456)*, f° 35 v°, uitgebreide lijst van uitgaven in verband met de vervaardiging van de tonnen, de aankoop van de ketenen en ankers en het leggen van de aldus uitgeruste bakens. — Op te merken is, dat Pieter de Drayere in 1456 een van de twee burgemeesters van Blankenberge was. In de rekening van deze gemeente wordt hij dan ook vernoemd als deel uitmakend van de afvaardiging van drie man, die in maart te Sluis met de vertegenwoordigers van Brugge en het Brugse Vrije over de kwestie van het leggen van de bakentonnen waren gaan spreken. Ibidem, nr 32.189, f° 10 v°. Zie voetnoot 104.

(106) Oostende stuurde op 5 dec. twee vertegenwoordigers naar Brugge «ten scrivene van den Vier Leden van Vlaendren, die daer verghadert waren omme zekere ordonnance te makene van bakene ende teekenen te leegghene ter Sluis in 't Zwin, als waerby men de diepte van den zelve Zwene vinden zouden moghen ...». Ibidem, nr 37.284, *rek. v. Oostende (1457)*, f° 12 v°. — Ook Blankenberge stuurde twee afvaardigden, waaronder Pieter de Drayere, die toen geen burgemeester meer was, naar deze vergadering «omme oordinancie ende sprake te houdene up de ondiepen van den Zwinne ter Sluis ende omme de bakentonnen weder te legghene». Ibidem, nr 32.190 (1457-1458), f° 9 v°, zonder datum. — In de rekening van het Brugse Vrije staat deze bijeenkomst van de Vier Leden vermeld onder de datum 18 nov. 1457. Zie voetnoot 18.

(107) De Brugse schepenen betaalden de onkosten gedaan door Joos van der Eeke, genoemde klerk, «omme te visenteirne ende hem te doen informeirne te Heys ende daer omtrent of de tonnenbakens, liggende in 't Zwin van der Sluis, laghen in de diepte ende zo zy behoorden te liggene». Ibidem, nr. 32.527, *rek. v. Brugge (1474-1475)*, f° 142 v°. Dezelfde post in nr 32.528, *rek. v. Brugge (1475-1476)*, f° 144 r°, z.d.

misschien aan sommige vissers of loodsen, waarvan er een als «bakenare» optrad, overgelaten hadden (108).

Op het einde van 1476 of in het begin van 1477 nam de gemeente Brugge de zorg over de tonnenbakens en andere tekens aan de inkom van het Zwin volledig op zich. Ze stelde een «bewarer» van de bakentonnen aan, die voor zijn diensten met een jaarwedde van acht pond groten vergoed werd, en deed die tonnen opnieuw leggen (109). Voortaan vinden we dan ook in de Brugse stadsrekeningen de uitgaven, voor het onderhoud van de verschillende bakens of voor herstellingen allerhande, gedaan hetzij door de «bewarer», hetzij door een smid, opgetekend. Daardoor kennen we ook de problemen, die, inzake dat onderhoud, gesteld werden. Zo dienden de tonnen regelmatig te

(108) Van een «Bave de Bakenare ende zyn medegheselle» wordt in 1472 melding gemaakt in verband met uitgaven «voor haerlieder cost ende moyte van dat zy ghyngghen visenteren den Vloer ende Navele, liggghende by den Zwene van der Sluus ende over brochten de diepten, die daer ghecommen waren». Ibidem, nr 32.524, *rek. v. Brugge (1471-1472)*, f° 124 r°. — Deze persoon, Bavo van Massenhove, aangesteld door het ambacht van de binnenschippers in 1465, had de zorg over de boeien liggende ten oosten van het Zwin.

(109) De Brugse wethouders zien we 8 lb. 5 s. 9 d. gr. betalen aan Thyman van Holst, «commende ter causen, te wetene 8 lb. gr., die hem gheconsenteirt zijn t'hebbene jaerlicx van der voorseide stede drie jaeren lanc gheduerende voor zine moyte, sallaris ende aerbeyt, die hy heift in 't bewaren van den thonnebaken, liggghende in 't incommen van den Zwene, ende dit van 't eerste darde jaer, ghefallen in ougst 77, ende de 5 s. 9 d. grooten ter causen van den thonnebaken, onlanx gheleyt by den voorseiden Thyman, te doen verpekene, te versmeerne ende van twee groote steenen ghedaen an de ketenen van den twee uterste thonnebaken ...». Ibidem, nr 32.529, *rek. v. Brugge (1476-1477)*, f° 141 v°. — Ook het jaar nadien ontving genoemde «bewarer» dezelfde wedde. Ibidem, nr 32.530, *rek. v. Brugge (1477-1478)*, f° 147 v°. — Hij bleef evenwel slechts twee jaar in dienst, daar hij overleed. Ibidem, nr 32.531, *rek. v. Brugge (1478-1479)*, f° 158 r°. — Hij werd opgevolgd door Jacop Pauwels Janshuus. Ibidem, nr 32.531, f° 174 r°. Het jaar nadien vinden we als bewaker van de tonnenbakens dezelfde Jacop Pauwels of dien zoon, daar dit niet duidelijk is. Ibidem, nr. 32.532, *rek. v. Brugge (1479-1480)*, f° 169 r° en 170 r°. Daarna kwam inderdaad in dezelfde hoedanigheid Jacop Pauwelszuene, «gheseit de Looceter». Ibidem, nr 32.533, *rek. v. Brugge (1480-1481)*, f° 181 v°, nr 32.534, *rek. v. Brugge (1481-1482)*, f° 175 r°, en nr 32.535 (1482-1483), f° 172 v°. Steeds bedroeg het salaris jaarlijks 8 lb. groten, om daarna te worden verhoogd tot één lb. gr. per maand.

worden geteerd of met pek ingesmeerd en dus uit het water gehaald en door reservelakens te worden vervangen, om daarna opnieuw op hun plaats te worden gelegd. Ook de ketens en de zware zinkstenen, waarmede ze vastgeankernd werden, moesten geregeld nagezien, vernieuwd of hersteld worden (110). Het kon ook gebeuren, zoals tijdens de strenge winters van nieuwjaar 1481 en 1482, dat de tonnen uit het pakijns moesten worden gehaald en na de vorst teruggelegd (111). Nu en dan kregen sommige bakentonnen een andere plaats of werd een bollebaken of een andere baken, bestaande uit een mast of een staak met een teken of een ton erboven, opgericht (112). Dit gebeurde zodra nieuwe dieptes in het Zwin gesignaleerd geworden waren of de dieptes zich verplaatst hadden. Aldus werd in 1482 of in 1483 een bollebaken nabij de diepte, genaamd «de Slake», aangebracht, steeds met de bedoeling op die manier aan de binnenvarende zeelui de juiste toegangsweg of geul te wijzen (113). Door de ordonnantie

(110) Ibidem, nr 32.520 en volgende, of Brugge, Stadsarch., stadsrekeningen vanaf het boekjaar 1476-1477, rubriek, «huutgheven van ghe-meenen zaken». Te Brussel zijn evenwel de rekeningen genummerd 32.540 (maart-aug. 1488) en 32.542 (1489-1490) zoek en is de rekening nr 32.537 (1485-1486) onvolledig.

(111) «Item, van den thonnen te haelne, mids dat die van den yse ver-dreven waren, 16 s.» — «Item, als de vorst anquam, van de voorseide thonnen uten hyse te haelne, 7 s. gr. Item, van den thonnen weder te legghene, als de vorst ghedaen was, 4 s.» — Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkammer, nr 32.533, *rek. v. Brugge (1480-1481)*, f° 181 v°, en nr 32.534, *rek. v. Brugge (1481-1482)*, f° 175 r°. De toenmalige «bewarer» van de bakens was Jacop Pauwelszuene, «gheseit de Looceter».

(112) «Item, van den twee thonnen, die up de staken gheleyt waren by den bevele van den voorseide ghecommiterde (Jacop Pauwelszuene, «gheseit de Looceter»), van pekene ende van smeeren, 2 s. 10 d. Item, om een eeken mast over hende ghestelt comme eene bake te makene omme de thonnen te stellene, 9 s. gr. Item, den aerbeyders van te helpen rechtene ende stellene, 5 s. 6 d.» — Ibidem, nr 32.534, *rek. v. Brugge (1481-1482)*, f° 175 r° en v°. Of de aldus geteerde en gesmeerde tonnen, die op staken gelegd werden, daar hingen als teken, dan wel om te drogen, in afwachting om in het zeewater te worden gelegd, is niet steeds duidelijk.

(113) «Item, betaelt van twee thonnen te verlegghene, die up de nieuwe diepte liggen, gheheeten, Slake, 10 s.» — «Item, van eenen mast ende van eenen bollebakene, die up de Slake ghestelt es omme dat de sciplieden merc daer an nemen zouden, 9 s. gr.» — Ibidem, nr 32.535, *rek. v. Brugge (1482-1483)*, f° 172 v°.

van 7 februari 1484 werden overigens zware straffen en boeten voorzien, waaronder zelfs de doodstraf, voor het geval iemand het zou aandurven de bakentonnen ongewettigd te verleggen of aan de tonnen en tekens enige schade toe te brengen (114). Dat zulke beschadigingen ook ongewild konden aangebracht worden, onder meer door galeien of grote schepen, bij het binnenvaren in het Zwin, ligt voor de hand en moest men soms ervaren. Aldus zocht de «bewarer» van de tonnenbakens op een bepaald ogenblik in 1484, gedurende drie dagen, in gezelschap van twaalf mannen in twee boten, naar twee ketens, die door binnenkomende galeien stuk gevaren waren (115). Deze bewaker was overigens meestal zelf van beroep een stuurman of gezworen piloot. Ongetwijfeld werd hij op dezelfde wijze als de eigenlijke loodsen door de Brugse magistraat gekozen en beëdigd (116).

We kennen de op elkaar volgende bewaarders van de tonnenbakens en andere tekens van het Zwin vanaf 1476 met hun naam. De meesten onder hen bleven verschillende jaren hun functie uitoefenen (117). De wedde van de «bakenare» of «bewarer» van de Zwinbakkens was in 1483 tot een pond groten per maand verhoogd geworden en dit zou zo blijven tot 1490 (118). Als gevolg van de politieke omstandigheden

(114) Zie hoofdstuk 2 en bijlage II, art. 8 en 9.

(115) «Item, hem (Court Zwarte, bewarer), noch ghevaciert drie daghen met 2 booten ende 12 mannen der mede, omme te zoukene de twee kethenen, die de galeyeres of zeylden, als zy inquamen, 22 s. gr.». Brugge, Stadsarch., *stadsrek. (1483-1484)*, f° 175 r°.

(116) «Item, betaelt Jacop Pauwels, gheseyt de Loocheter, als ghestelt zynde ter provisie ende bewaernesse van den thonnebaken, liggghende in 't incommen van den Zwene ter Sluus ... Eerst voor zyn salaris, moyte ende aerbeyt bij hem ghehad ende ghedaen dit jaer lanc gheduerende in 't bewaren van den zelve thonnebaken, 8 lb. gr.». Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.535, *rek. v. Brugge (1482-1483)*, f° 172 v°. Voordien vinden we de aanduiding «als ghestelt zynde» niet. In 1487 wordt de uitdrukking «als ghecoren zynde» gebruikt. Brugge, Stadsarch., *stadsrek. 1486-1487*, f° 174 v°. — Voor dezelfde «bewarer» als loods, zie voetnoot 62.

(117) Het waren Thyman van Holst (1476-1478), Jacop Pauwels Janshuus (1478-1479 of -1480), Jacop Pauwels zuene, «gheseit de Looceter» (1479- of 1480-1483 en 1486-1487) en Court Zwarte (1483-1485 en 1487-1490). Zie de voetnoten 109 en 111.

(118) Court Zwarte ontving als salaris voor de periode okt. 1483 - aug.

blijkt de stad Brugge van september 1490 tot augustus 1492 geen bewaker van de Zwinbakens in dienst genomen te hebben. De tonnen waren overigens toen in vreemde handen, namelijk van krijgslieden, terechtgekomen (119). In september 1492 of daaromtrent engageerden de Brugse wethouders Clays Crans als «bewarer» van de tonnenbakens (120) en lieten ze het nodige doen tot het in orde brengen en het terugleggen van de bakentonnen nabij de «Loopinghe», wat met de hulp van een Hollandse deskundige gebeurde (121). Gedurende een paar jaar ontving de

1484 elf pond groten, voor de periode aug. 1484 - mei 1485 tien pond gr. en voor de periode juni - dec. 1485 zeven pond gr. of «voor elke maend 20 s.», wat niet volledig klopt, aangezien hij aldus tweemaal voor de maand aug. 1484 zou betaald geworden zijn. Altezamen moet hij dan ook 28 maanden en niet 27 in dienst geweest zijn, namelijk van sept. 1483 tot dec. 1485. Zijn opvolger, Jacop Pauwels, «gheseit de Looceter», ontving als wedde voor de periodes jan.-aug. 1486 en sept. 1486 - febr. 1487, eveneens een pond groten per maand. Court Zwart, als «bewarer» van de tonnenbakens teruggekeerd zijnde, werd verder op deze voet bezoldigd van maart 1487 tot aug. 1490. Brugge, Stadsarch., *stadsrekeningen*: rek. 1483-1484, f° 180 v°; rek. 1494-1485, f° 165 r°; rek. 1485-1486, f° 180 v°; rek. 1486-1487, f° 174 v°; rek. maart-aug. 1488, f° 142 v°; rek. 1488-1489, f° 163 v° en rek. 1489-1490, f° 170 r°. — Court Zwart werd in 1485 niet «bewarer», maar wel «bakenare», genoemd. Ibidem, rek. 1485-1486 (te Brussel nr 32.537), f° 169 r°. Zie ook voetnoot 108.

(119) De Brugse schepenen betaalden «Ledenaerd Urbaens, over mer Joos de Baenst, rudder, 6 lb. gr., ter causen van ghelycker somme by den zelve[n] mer Joos verleyt over dese stede over 't wederkeeren ende onderhout van den thonnen liggende voor de Sluus, welke tonnen by eenighen ruuters van oorloghe ontvreemdt waren». Brussel, Alg. Rijsarch., nr 32.546, *stadsrek. v. Brugge (1492-1493)*, f° 170 r°.

(120) De stad Brugge betaalde «Clays Crans, gheseit Myn Jonckere, bewarere van den thonnen ende baken liggende buten der Sluus, de somme van 7 lb. 12 s. gr., ter cause van ghelycker somme by hem verleyt uuter name van der voornoemde stede an de voorseide thonnen ende baken, sichtent den eersten in septembre anno 92 tot middewintre, daer naer, anno voorseid» en daarna nog 16 lb. 16 s. 8 d. gr. voor de periode «middewintre» of kerstdag 1492 - 31 aug. 1493. Ibidem, nr 32.546, f° 180 r° en 174 r° en v°.

(121) Brugge betaalde «Pieter Daemssone uut Hollandt de somme van 24 lb. 15 s. 10 d. grooten, ter cause van ghelycker somme by hem verleyt ende uuter name van deser stede, voor vele diversche partijen, ghelyc twee booten, eenen grooten ende eenen cleenen, met datter toebehoort, (ende andere) manieren van zaken, dienende an de tonnen ende baken, liggende buten der stede van der Sluus up de Lopynghe ...». Ibidem, f° 175 r°.

nieuwe bewaker voor zijn diensten en die van zijn vennoten een vergoeding, berekend op de gemaakte onkosten, wat blijkbaar misbruik in de hand werkte (122). Omstreeks 22 november 1494 werd hij immers, wegens verzuim van zijn taak, afgezet (123) en tijdelijk door Jan de Smed, een zeeman, vervangen (124). Eigenlijk was het de klerk van de Brugse stapel te Sluis, die van maart tot september 1495 voor de zorg over de bakentonnen instond (125). De Brugse schepenen zelf stuurden in juni een delegatie naar Sluis ten einde aldaar na te gaan in welke toestand de bakens zich bevonden (126). In oktober van het-

(122) De Brugse schepenen betaalden Clays Crans voor de periode 1 sept. 1493 - 31 aug. 1494 8 lb. 13 s. 10 d., «ter cause, van dat hy dit jehgewoordich jaer lanc gheduerende ghevaeren heift over ende weder t allen tyden, als t van nood ghezyn heift, an de vorseide tonnen ende ooc metsgaders andere onkosten by hem ter zelve causen ghedaen ...». Ibidem, nr 32.547, *rek. v. Brugge (1493-1494)*, f° 165 r°. — Voor het voorgaande boekjaar, zie voetnoot 120.

(123) Clays Crans ontving voor zijn dienst en die van zijn gezellen «van dat hij ... ghevaeren heift met zinen boote an de tonnen liggende buuten der Sluus omme die te legghene ... ende dit zichtent den anderen daghe van septembre toot 22 in novembre anno 94 ..., 38 s.» en dit voor de laatste maal. Ibidem, nr 32.548, *rek. v. Brugge (1494-1495)*, f° 175 r°. — Voor zijn «absencie ende destitucie», zie ibidem, f° 189 r°.

(124) De Brugse schepenen betaalden «den anderen dach van decembre anno 94 ... Jan de Smed ter Sluus ende andere sciplieden, zynen medeghezellen, over 't verlegghen van den tonnen ende andere costen daer an clevende, 13 s. 10 d.». Ibidem, nr 32.548, f° 176 v°. — Als «bewarer van de tonnen ende baken» ontving dezelfde Jan de Smed «over hem ende zyne ghesellen, de somme van 5 lb. 2 s. gr., ter cause van dat hy ... den tyt van acht maenden gheduerende ghevaren heeft metten boote over ende weder an de voornoemde tonnen ende die telkent gheleyt ende verleyt, alzo der toe diende ... te wetene zichtent eerst laumaent tot laetsten ougst incluz anno 1495 ...». Ibidem, f° 183 r°.

(125) Adriaen van Theimseke, klerk van de Brugse stapel te Sluis, ontving «de somme van 2 lb. gr., ter cause van dat hij zichtene maerte letsleden toot septembre 95 bewaert heift den tonnebaken ...». Ibidem, f° 189 r°.

(126) «Item, 9e in wedemaent (1495), zo trocken Jan de Decker, buerchmeester van scepenen, Jan de Boot, Jacop Metten Eye, scepenen, ende Jacop van den Beckene, pencionnaris, ghedeputeirt ter Sluus omme aldaer ... te besoignierne ende te wetene in wat state de tonnebaken gheleyt waeren ter bewaernesse van den coopman frequenterende dit land van Vlaendren ...». Ibidem, f° 158 r°.

zelfde jaar werden de bakentonnen door Jan de Smet verlegd (127), waarna een nieuwe «bewarer» aangesteld werd, namelijk Adriaen van Hille. Deze werd, na eerst voor zijn diensten en uitgaven vergoed te zijn geworden (128), vanaf het boekjaar 1496-1497 met een jaarwedde ten bedrage van 6 lb. groten bezoldigd (129). Voortaan zou de stad Brugge, zoals vóór de opstand, zich opnieuw bestendig met de goede werking van de Zwinbakens inlaten.

De uitgaven voor het onderhoud van de tonnenbakens, opgetekend in de Brugse stadsrekeningen, leveren ons ook enkele bijzonderheden over de ligging zelf van die boeien, waarvan de vorm konisch of kegelvormig moet geweest zijn. Oorspronkelijk, van 1456 tot omstreeks 1482, waren er maar drie, met, op het droge, evenveel reserve- of vervangingstonnen (130). In 1482 of 1483 werden er twee aan toegevoegd om de «Slake», de nieuwe diepte in de vaargeul,

(127) De Brugse schepenen betaalden 6 s. aan «Jan de Smet van der Sluus, van dat hij in octobere letstleden (1495), met 4 ghesellen ghevaeren heeft metten grooten boodt an de voorseide tonnen, omme die te visiteerne ende verlegghene ...». Ibidem, nr 32.549, *rek. v. Brugge (1495-1496)*, f° 244 r°.

(128) De stad Brugge betaalde «Adriaen van Hille, als gecommittert by der wet ... ter bewaernesse van den thonnebakens ..., de somme van 7 lb. 4 s. 2 d. gr. Vlaemscher munte, ter cause van ghelycker somme, die hy verschoten ende verleyt hadde voor deser stede omme de zelve tonnen te ghereicx te houdene ende die ten diverschen stonden te doen verlegghene ende repairerne ...». Ibidem, f° 244 r°.

(129) Ibidem, nr 32.550, *rek. v. Brugge (1496-1497)*, f° 132 v°. Ook de volgende boekjaren trok hij dezelfde bezoldiging. Ibidem, nr 32.551, *rek. v. Brugge (1497-1498)*, f° 95 r°, en nr 32.552, *rek. v. Brugge (1498-1499)*, f° 83 r°.

(130) «Item, van drie thonnen ten twee stonden t smeits te voerne ende weder te water te doene, 8 s.». Ibidem, nr 32.533, *rek. v. Brugge (1480-1481)*, f° 182 r°. — «Eerst van een alve thonne pecx omme de drie thonnen te pekene. Item, van smeeren ende van stroo, 12 gr. Item, van den thonnen in 't water te doene, 2 s. gr. Item van den anderen drie thonnen in de stede te doene, 12 gr. Item, omme die thonnen te smeerne met peke, 2 s. 6 d.», enz. Ibidem, nr 32.534, *rek. v. Brugge (1481-1482)*, f° 175 r° en v^o. — «Item, noch van drie thonnen, die gheleyt waren in ougst (14)82». Ibidem, f° 175 v°. — Betreffende de drie tonnenbakens, die omstreeks maart 1456 voor het eerst in het Zwin gelegd werden, zie voetnoot 105. — In 1477 is er sprake van «den twee uterste thonnebakens», wat eveneens op niet meer dan drie zulke boeien zou kunnen wijzen, tenzij daarmee eerder de twee buitenste bakentonnen bedoeld werd. Zie voetnoot 109.

aan te duiden, zodat er voortaan vijf tonnenbakens aan weerskanten van de «Loopinghe» de weg aanwezen en aan wal minstens evenveel vervangingstonnen, die klaar lagen of op palen te drogen hingen (131). In het begin van 1495 werden er nog twee bakentonnen in het vaarwater geankerd, ditmaal vóór de kust nabij Heist tussen de zandbanken «t Wynland» en het «Roodezandt» (132). In de duinen, nabij Knokke, stond bovendien nog de bollebaken of het vast teken, dat de «Slake» tegenover de polder van het Hazegras aanwees (133). Dit alles is goed merkbaar op een kaart, voorstellend de monding van het Zwin, uit het begin van de 16de eeuw, ten minste wat betreft de vijf tonnenbakens gelegd omheen de «Loopinghe» (134). Ten slotte was daar, aan de Vlaamse kust, nog de keten van vuurtorens en andere vuurbakens en staande tekens, waaronder de

(131) «Item, van vyf nieuwe baecthonnen, 5 lb. gr.». Brugge, Stadsarch., *stadsrek.* 1483-1484, f° 175 r°. — Voor de twee nieuwe tonnen, die nabij de «Slake» gelegd werden, zie voetnoot 13. — In de stadsrekening van Brugge over het boekjaar 1485-1486 werd nog onderscheid gemaakt tussen de drie tonnenbakens, die aan de inkom van het Zwin lagen, en de twee andere, liggende «up de Slake». Ibidem, stadsrek. 1485-1486, f° 174 v° en 180 v°, alwaar van Court Zwarte voor het eerst sprake is als van «ghestelt gheweist hebbende ter provisie ende bewaernesse van alden thonnebaken liggende in t incommen van den Zwene ter Sluus», wat eveneens op dat onderscheid wijst. — In 1485 werd door de genoemde «bakenare» op de bakentonnen een «stherre» aangebracht. Ibidem, f° 169 r° (te Brussel, nr 32.537).

(132) «omme twee tonnen te legghene tussen Tuynland ende t Roodezandt voor Heys ...». Brussel, Rijksarch., Rekenkamer, nr 32.548, *rek. v. Brugge (1494-1495)*, f° 178 v°. Het waren Cornelis Thys, Brugs piloot, en zijn gezellen, die deze boeien gingen leggen.

(133) «Item, van een bollebaken, dat stond te Hazegarze voor 't Slake ende onsticx ghewaeyt, coste een mast ende weder upgherecht, voor al 3 s. 7 d. gr.». Brugge, Stadsarch., *stadsrek.* 1486-1487, f° 175 r°. — Zie betreffende deze bollebaken, opgericht in 1482 of 1483, ook de voetnoten 112 en 113.

(134) A. Schouteet, *Catalogus van kaarten en plannen bewaard op het Stadsarchief van Brugge*, Brugge, 1972, blz. 15-18, nr 25 en plaat V. — A.W. Lang, *Geschichte des Seezeichenwesens, Entwicklung, Aufbau und Verwaltung des Seezeichenwesens an der deutschen Nordseeküste bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, Bonn 1965, blz. 39 en vlg. — Volgens M.K.E. Gottschalk, in *Tijdschrift v.b. Kon. Ned. Aardr. Genootschap*, dl. LXXIII (1956), dateert de kaart van 1505-1516. Zie de tekening in onze tekst: detail uit genoemde kaart.

«vierboetes» van Duinkerke, Nieuwpoort, Oostende en Blankenberge (135), de bakens van Wenduine (136) en Heist (137) en de toren van Westkapelle, die, na in 1405 door de Engelsen te zijn verbrand, omstreeks 1410 en volgende jaren, wederopgebouwd geworden was (138). Voortaan vormden al deze bakens, samen met de boeien in het Zwin en het Brugs loodswezen, een permanent systeem, dat de veiligheid van de koopvaardij en de andere scheepvaart op Vlaanderen en in het bijzonder op Sluis op de best mogelijke wijze moest verzekeren (139).

R. DEGRYSE

(135) Toezegging tot vernieuwing of terug in orde brengen van deze vier vuurtorens werd in 1367 en 1411 gedaan, respectievelijk aan de kooplui van Kastilië en aan die van Portugal in nagenoeg dezelfde bewoordingen: «Item, que pour le sauvement des diz marchands, leurs biens et neifs, ils soient ordonnees encontre les costieres de Flandre sur le mer a Dunkerke, Neufport, Ostende, Blankenberghe nouvelles lumieres et vierbotes, si comme souloient estre en vieulx temps». L. Gilliodts-Van Severen, *Inv. des chartes ... de Bruges*, a.w., dl. II, blz. 138, nr 564, oorkonde van 15 april 1367 (n.s.), art. 38. — Id., *Cartulaire de l'ancien estaple de Bruges*, a.w., dl. I, nr 589, oorkonde van 26 dec. 1411, art. 40. In beide gevallen gold het de bevestiging van vrijheden en de uitbreiding ervan door de graaf van Vlaanderen. Waarschijnlijk ontstond deze keten van «vierboetes» omstreeks 1300. — K. Loppens, *De oude vuurtorens van Nieuwpoort* (Biekorf, 43ste jaar, 1937, nr 7-8, blz. 169-175).

(136) Pr. Verduyn, *Geschiedenis van Wenduine*, Wenduine 1938, blz. 94 (in de 2de uitgave, 1960, blz. 98).

(137) «Item, als ghi wilt seilen in dat Heysdiep, soe sult ghi die vierboten van Heys, die bi den molen staen, bringen over dat choer van Heys, soe seilt ghi dat beste van den diep in ... soe moghen ghi over gaen na der Wye-linghe oestnoertoest». Zeeboek van 1475, uitgave Koppmann, *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*, Jahrgang 1876, blz. 81.

(138) H.Q. Janssen, *De herbouw van den toren te Westkapelle in den aanvang der vijftiende eeuw* (Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen, verzameld door H.Q. Janssen en J.H. Van Dale, 4e deel, Middelburg 1859, blz. 306-329), blz. 310 en vlg.

(139) Op deze bekommernis wordt in de stadsrekeningen bij de verantwoording van de uitgaven, gedaan voor de dienst van de piloten of het onderhoud van de tonnenbakens, steeds de nadruk gelegd. Zie voetnoten 48 en 126.

BIJLAGEN

I

Niet gedateerd. Waarschijnlijk van 1448 of van eind juli - begin augustus 1449.

Ordonnantie betreffende het loodswezen van het Zwin, uitgevaardigd door de Vier Leden van Vlaanderen, vermoedelijk in het kader van een reeks verordeningen.

- Keulen, Historisches Archiv der Stadt Köln, Hanserecesse Handschrift zu Köln, f° 154 r°, kopie in gemengd Middelnederlands-Nederduitse spelling.
- Uitgegeven, maar met enkele fouten en vergetelheden, in K. Koppmann e.a., *Hanserecesse*, Leipzig 1870-1913, 2e Abt., deel VII, blz. 822, nr 509, onder het jaar 1448, als bijvoegsel, op een plaats, waar men het stuk niet zou zoeken.
- De nummering van de artikels staat niet in de tekst.

De ordinancie ghemaect by den Vier Leden tslands van Vlanderen. Ende erst uppe de piloten, de men heet ledesmannen.

- (1) Erst, dat van nu voort an nyment hem bewinden sal enighe schepen in to leyden, hy en zy by der wet, dar hy of vart, dar ghekorn und geordinirt, bekent suffisant ende orborlick wel wetende de deepthen, ondeepthen der ghelike, war de bancken liggen, upten ban van 10 jaren uten lande van Vlanderen, die der contrarie dade ende diere bevonden worde.
- (2) Item, dat niemant van nu vort an ghelagen drinken noch utleggen up 't inleeden van enighen schepen, up de boete van 10 pont parisise, de derde den heren, t'ander der wet, dart onder gescheen soude, ende terde den ghonnen diet ter kennessen bringhen sal.
- (3) Item, dat elck leedesman, als hij myt synen boete sal ancommen om te gheleden enich schip, als craken, hulken of andere schepen, sal met enen of myt twe van synen besten veynoets overghaen int schip, dat van buten inkomen sal. Ende d'andere syne veynoets zullen metten selven boete vor dat vorseid schip bliven varende, die diepe tastende, tot dattet bynnen den Zwene bracht wert, up dat de mesters van den schepe ghelieft. Ende ghelift of behoeft hem niet so vele helpen, so

sal he moghen nemen van den leedesman ende syne veynoets also vele helpen, als he wille, of niet alle ghene, dinckt hem gued, dat hy diere nijt behoeft. Ende van den arbeyde, de de inleedere, ter gheleyften van den mestere van den schepe van buten incommende, in der manieren vorseid doen sal, zal hij hebben, naer ghelegentheynt zyns arbeyts, alzo vele als myt partijen eens werden sal.

- (4) Ende worde enich schep gheschent oft verdorven by verzuumtheyde of toedoene van den inleeders ende dat bekent waere der wet, dar he onder behort ende in synen persoene justiciabel es, de inleeder sal de schade betalen ende vergelden myt synen gude, in alzo verren als dat verdraghet. Ende conste hyt myt al synen gude nyt betalen ende restitueren, zo sal men dien selven vort bannen uten lande van Vlaenderen vichtich jaer.

II

7 februari 1484 (n.s.)

Ordonnantie met het reglement betreffende het loodswezen van het Zwin, opgesteld door de Drie Leden van Vlaenderen en, op hun verzoek, uitgevaardigd door Filips de Schone, hertog van Bourgondië.

Brugge, Stadsarchief, oorkonde nr 1197, op perkament, met zegel in rood was aan perkamenten staart, maar gebroken. — Geregistreerd in het cartularium Groenenbouc B, f° 38 v° - 40 v°, met enkele kleine varianten in de tekst en de spelling. — Ontleding in L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges (1288-1497)*, Brugge, 1871-1878, 7 delen. Zie dl. VI, blz. 235-237.

De opeenvolgende artikelen hebben we van een nummering voorzien. In voetnoot plaatsen we de varianten voorkomende in de tekst van de geregistreerde kopie.

Phelips van Oosteryck, by der gracie Gods hertoghe van Bourgoingnen, van Lothr(ycke), van Brabant, van Lemburg ende van Lucemburg, grave van Vlaendren, van Henegauwe, van Holland, van Zeeland ende van Namen, maercgrave des Helichs Rycx, heere van Vriesland ende van Mechelen. Allen den ghuenen, die dese onse jeghewoordeghe lettren zullen zien of hooren lezen, saluut.

De drie Leden van onsen lande van Vlaendren hebben ons vertoocht ende te kennen ghegheven hoe dat Zwin ende de havene van der Sluus es een van den drie principaelste havenen van kerstenrycke, t' welke bezocht ende gheantiert heift (a) gheweist toten daghe van hedent meest alle de naciën van der werelt, die daer huere goeden ende coopmanscepen daghelix

doen bringhen in grooter menichte, in zulker wys, dat t fait van der coopmanscepe meerdere ende grootere es binnen onsen lande ende graefscupe van Vlaendren, dan in eenich van onsen anderen landen, maer mids dien dat eeneghe vois ende fame hebben ghedaen gaen, dat t voorseid Zwin van der Sluus gheondiept ende ghenauwet es ende ooc dat eeneghe als stiermans, bootsmans ende andere, wonende up de cost van der zee van onsen voorseiden lande van Vlaendren, hemlieden vervoordert hebben te willen inbringhene in t voorseid Zwin van der Sluus schepen, die daer begheerden te wesene, des zy niet wel en hebben connen doen, zonder in grooter vreesen te stellene de voorseide schepen van verdervene, mids dat zy oncondich waren van den gate van den voorseiden Zwene, ende andere; om haer singulier proffyt, hebben hemlieden vervoordert te voerene ende te leedene groote menichte van schepen in de Wielinghe, omme alzo te vervremdene de coopmanscepe van onsen voorseiden lande van Vlaendren, ter grooter scade ende achterdeele, alzo wel van ons, als van onsen ondersaten van dien. Omme in t welke te voorsiene ende te dien hende dat de coopman gheen cause en hebbe, onder t dexele van des voorseid es, te schuwene t voorseid Zwin van der Sluus, noch d andere havenen binnen onsen voorseiden lande van Vlaendren, de voorseide van den drie Leden hebben t samen gheraemt ende gheadviseert de punten ende articlen hier naer volghende :

- (1) Eerst, dat de piloten, die ghenomen ende ghecooren zullen worden, te wetene van Oosthende, Wendunen, Blanckeberghe, Heys, Sluus ende Slependamme, ende elc zonderlinghe, solempnellen eed doen zullen in handen van die van der wet van Brugghe de uutlandsche schepen wel ende ghetrauwelyke in t Zwin van Vlaendren te bringhene ende nyeuwens el, den bailliu oft scouteten der voorseide stede van Brugghe gheroupen omme den voorseiden eed te zien doene.
- (2) Item, dat niement, wie hy zy, voordan en gheorlooft zy eeneghe schepen in t Zwin van Vlaendren te bringhene, dan alleenlicke, die daartoe den eed ghedaen zullen hebben, up de peyne, elken ter contraire doende, te verbuere drie hondert ponden parisise ende tote dien by banne ghecorrigeert te werdene, ten ware dat de scepen in hadden pyloten van buuten s lands medegebrocht, daerup dat zy gherust waren, als waren zy van binnen s lands ghebooren of der buuten. Dewelke pyloten gheene boete verbueren en zullen.
- (3) Item, dat deghone, die alzo ghecooren ende gheheedt zullen wesen pyloten te zijne, zullen voortan daghelix draghen elc up de luchter mauwe van zijnen uppersten cleede een zelveren roer, ten fijne dat men die daer by bekennen zal moghen, up daerof ghecorrigeert te zijne, die t niet en dade, ende tot dien elk t elker waerfften, te verbuere vichtich pond parisise.
- (4) Item, dat de zelve ghecoorne ende gheheede pyloten voortan niet en zullen moghen doen of voordeel gheven van ghelaghen, noch anders

- van den voorseide uutlandsche schepen eerst in te bringhene, up de verbuerte van hondert pond parisis, elken te verbuerene, alzo menich waerven, als t bevonden zoude worden ende voort ghecorrigeert te zijne, zoo t behooren zoude.
- (5) Item, daer t zo ghebuerde, dat by der negligencie van den voorseide pyloten hier namaels, dat God ver(hoed)e, eenich schip of schepen bedorven worden of scade namen ende daerof clachte quame voor eneghe officiers of wetten van desen lande, dat de officiers van der plecke ghehouden zyn zullen die pylote te vanghene, zonder die t ontslane (b), ten ware by wetene ende expresse consente van der wet van Brugghe up daerof de voornoemde officiers ghecorrigeert te zyne, naer de ghelegghede van den sticke, zoo t behooren zal.
- (6) Item, daer t ooc ghebuerde, dat God verhoede, dat eenich schip bedorve up de cost van Vlaendren ofte voor t voorseid Zwin, elc schippere, pylot of andere zal moghen, zonder eenich begryp, stappans gaen in t voorseid verloorne schip omme te helpen behouden coopmans goed in t voorseid schip wesende, behouden dat zy ghehouden zullen zijn te bringhene de voorseide ghevischte goede ende coopmanscepen ter naester justicie van der naester stede, daer die alzo ghevischt zullen werden, up de peyne, daer zy ter contrarien daden, gheachterhaelt (c) ende ghepugniert te zyne van dieften ende, als van hueren aerbeyde, die zy hier inne ghedaen zullen hebben, zullen daerof vernoucht ende betaelt zijn by den coopman, dien t goed toebehooren zal, ende indien dat zy met hem niet verlyken noch overcommen en connen, zo zal de wet van der plecke, daer t voorseid goed angebrocht werd, taxeren ende arbitreren den aerbeyt ende sallaris van den ghuenen, die t ghevischt zullen hebben, al eer men t voorseid goed delivrereren zal.
- (7) Item, dat gheen van den voorseide ghezwooren pyloten, die binnen den lande van Vlaendren huere woenste zullen houden, niet en zullen moghen eeneghe schepen voeren elders dan in t Zwin, up daerof, zo wie ter contrarie dade, by banne ende andersins, ghepugniert te zijne, ten ware in groote merkelyke tempeste ende onghewederte, dat de schippere van den schepe hem niet ghetrooten zoude zijn schip innen ghebrocht te wordene binnen den voorseide Zwene van Vlaendren, in t welke gheval de voorseide pyloten zullen moghen voeren de voorseide scepen te diere huere ende anders niet, daer se zekerlicst ende zonder vreesse die hoopen ende meenen in te bringhene.
- (8) Item, dat voortan niemant, wie hy zy, en gheorlove an de thonnebaken, bin den Zwene van Vlaendren gheleit zynde, te commene, omme die te verlegghene ofte eeneghe aerchede daeran te doene, up de verbuerte van live ende van goede, behouden elcx recht.
- (9) Item, dat elc dat weten zal, dat eeneghe quets of scade warachtelycke ghedaen zal wesen an de voornoemde thonnebaken ende teekene bin-

- nen den Zwene liggende, ofte meenynghe hebben dat te doene, zal ghehouden zyn dat ter kennesse te bringhene der wet van der stede van Brugghe of hueren ghecommiteerden bin der stede van der Sluus, up de verbuerte van drie hondert ponden parisis.
- (10) Item, ende omme de voorseide uitlandsche schepen by der zee commende van eenen pylote versekert te zyne, omme die binnen den Zwene te commene, zo zullen de voorseide pyloten, te vissche varende, hemlieden verselscepen ende deelen in zulker wys, dat in elken boot eene pylote zy ten fijne dat de voorseide groote schepen, als de pyloten die zyn zullen, daeran ter stont varen moghen omme hemlieden in de voorseide havene te bringhene.
- (11) Item, zo wanneer eenich van de voorseide pyloten sterven zullen, zo zal men in de stede van den ghestoorven pylote eenen anderen stellen van der plecke zynde, daer die ghestoorven wert, by der wet van Brugghe, dies zo zal de wet van der stede, daer die ghestoorven wert, ofte de soffisantse persoonen van der prochyen, ghehouden zyn, up haerlieder eed ende trauwe, over te zenden in ghescrifte der wet van Brugghe voorseid binnen derden daghe naer t overlyden van den pylote, eenen persoon, te wetene de ydoinster persoon van der plecke, om dien pylote te makene ende te eedene by der voorseide wet van Brugghe, zo t behoort, ten welken eede te doene den bailliu oft scouteeten gheroupen zal worden, zo vooren ghezeit es.
- (12) Item, ende omme te bet de bovenghenoomde punten ende articlen te onderhoudene en dat hem nyement en excusere van eeneghe ignourancie van niet daerof te wetene ende ter contrarien doende, zo zal met t elker plecke van dies voorseid es, eene coppie van woorde te woorde gheven, ende ooc elc weert bin der Sluus, vreemde cooplieden oft meesters van vreemden schepen logierende, zullen ghehouden wesen, up de boete van vyftich pond parisis, te hebbene eene copie van desen ghehecht up een bart ende die hanghen vooren in huerlieder vloer, te dien hende, dat de meesters van den vreemden schepen ende andere dien t angaet, weten mueghen wat zy te doene hebben.
- (13) Item, de voorseide pyloten zullen voortdan hebben ende ontfanghen van den voorseide meesters van den grooten uitlandschen schepen, die hemlieden te wercke stellen zullen ende die zy in t Zwin van Vlaendren inbringhen zullen, te wetene in ghevoughelycke weere, van eenen schepe, voerende vichtich vaten zwaers 8 s. gr. Van eenen schepe van hondert vaten zwaers in ghelyke weere twintich scellinghen groten. Van eenen schepe van twee hondert vaten zwaers twee ponden groten. Van eenen schepe van drie hondert vaten zwaers ende der boven drie pond twaelf scellinghen groten. Maer in ongheweerte oft in ghetiden, die by nachte ligghen, dan zullen de pyloten danof gesallariseert worden, boven t guent dies voorseid es, ter taxa-

cie ende ordonnancie van der wet van der naester gheprivilegieerde stede van den Zwene in Vlaendren, daer de schepene te zulken tyde inne ghebrocht zullen werden.

- (14) Alle welke punten ende articlen, boven verhaelt, ter neerenstegher bede ende supplicacie van der voorseide Drie Leden ons voorseids lande van Vlaendren, alvooren hierop ghehadt t advis van onsen bailliu van den watere ter Sluus, meester Willem Hautain, ende daernaer van onse gheminde ende ghetrauwe, den president ende lieden van onser Camere van den Rade in Vlaendren, wy, by advise ende deliberacie van die van onsen bloede ende andere van onsen Grooten Rade, by ons wesende, hebben de voorseide punten ende articlen hier boven verhaelt ende elc sonderlinghe gheconfermeert, gheaggreert ende gheapprouveert, confermeren, ratiffieren ende approuveren by desen, willende dat de voorseide punten ende articlen ende elc sonderlinghe van nu voortan onderhouden ende vulkommen worden, naer huere voorme ende inhoudene, zonder eeneghe zwarietheit of difficulteit ter contrarie, behouden dat van alle de boeten hier vooren in de voorseide punten ende articlen ghespeciffiert ende verclaerst, die ghevallen, verschinen ende ghewyst zullen worden, de tweedeel van dien ons toebehooren zal, waerof onse officiers van der plecke, elc in t zijne, ons jaerlix rekenynghe ghehouden zullen zyn van poene ghelyc van den anderen exploiten van hueren officien. Ende t derdedeel vande voorseide boeten zal toebehooren den anbringers ofte wroughers van dien.

Ontbieden daeromme ende bevelen onse voorseide president ende lieden van onser Camere van den Rade in Vlaendren, onsen souverain bailliu van Vlaendren, onse baillius van Ghend, Brugghe, Ypre, van den lande ende van den watre ter Sluus ende alle andere onse officieren, justicieren ende ondersaten, wien t angaen mach, dat zy den voorseiden van den drien Leden doen, laten en ghedooghen van den voorseide punten ende articlen ende van allen den inhoudene van desen paisivelic useren ende ghebruucken ende dat zy die wel duechdelic ende neerenstelic onderhouden en doen onderhouden, naer huere voorme ende inhoudene, ende afdoende alle beletten ter contrarien, behouden altyts in al onse rechten ende heerlicheit.

Ende omme dat men van desen onsen voorseide lettren te doene zal moghen hebben in diverschen plecken, wy willen dan an t vidimus van dien onder zeghel autentyck of coppie ghecollationneert ende ghetee kent by een van onse secretarissen gheloove gheadioustert zy, ghelyc te desen originale, want ons also ghelieft.

In kennessen van desen, so hebben wy onsen zeghele hieran doen hanghen. Ghegheven in onse stede van Ghend, den zevensten dach van spoorcle in t jaer ons Heeren duust CCCC drie ende tachtentich.

(*Op de plooi.*) Bij mynen heere den hertoghe in zynen Raed, daer myn heere van Ravestein, de heere van den Gruuthuuse, van Reesseghem ende andere waren.

(*Getekend .:*) Heyne

-
- (a) es
(b) ontlastene
(c) ghehaelt

III

1484

Lijst van de loodsen, die, in toepassing van de hertogelijke ordonnantie van 7 februari 1484, in tegenwoordigheid van de baljuw, de schout en enkele wethouders van de stad Brugge, na te zijn verkozen, tot piloten van het Zwin aangesteld en beëdigd werden en aan wie een kenteken in zilver in de vorm van een klein roer overhandigd werd, samen met een kopie van de ordonnantie, bestemd voor de plaats, waar ze metterwoon gevestigd waren.

- Brugge, Stadsarchief, Cartularium Groenenbouck B, f° 40 v° en 41 r°, volgend op de tekst van de ordonnantie van 1484.

Dit naervolghende zyn de namen ende toenamen van den pyloten, die, achtervolghende der ordenancie van onzen harden gheduchten heere ende prince hierboven ghescreven, ghecoren zyn gheweest ter presentie van Jan van Ryebeke, Casin Pyerins, Jan de Boot, Jan de Keyt, myn heeren den bailliu ende schoutheeten ende Adam van Ryebeke ende hebben alle den behoorlicken eed ghedaen ende was hemlieden elc een zelvren woghen roer ghegheven ende de copie van der voorseide ordenancie elken van de steden ooc hiernaer verclaerst. Te wetene :

- Piloten van der stede van Oosthende :
- Ricquaert Toers
 - Cornelis Samins alias de Muenic
 - Aernoud van Steenen alias de Grize
 - Hannekin Toers
 - Vincent van Diemen

Hans Aelbrechts
 Augustin van Wyc
 Adriaen Boudsin

— Pyloten van der stede van Wendunen :

Pauwels Huus
 Adriaen f. Jacops Willems
 Jacop Weyns
 Cornelis f. Cornelis Maes
 Cornelis zyn zone
 Jacop Rycs
 Jacop f. Gillis Logiers of Vallegoet
 Pieter f. Anthuenis Michiels
 Cornelis Bouds
 Anthuenis Busscop
 Jacop Leys
 Jacop Aernoud f. Victors
 Jacop f. Christiaen Aernouds

— Pyloten van der stede van Wendunen :

Jacop Toers
 Jacop f. Jacops Masins
 Boudin f. Jacops van den Houte
 Jooskin Meeuwe
 Michiel f. Pieters Willaerts
 Vincent Meeuwe
 Jan Rycx ghezeyt de Brandere
 Jacop f. Anthuenis Vrancke

— Pyloten van der stede van Blanckeberghe :

Mathys Lucx
 Jan Coels
 Pieter f. Lamsin Wouters
 Jan Sancke
 Anthuenis Loys
 Michiel Boone
 Willem f. Pieters Beydin
 Jan f. Gillis Michiels
 Christiaen Michiels
 Joos Loppe
 Lamsin Wauters
 Pieters Beydins f. Pieters

— Pilote van Slependamme :

Heyndric Domme ghezeyt Bazelare

- Pyloten van der stede van Heys :
 - Cornelis Duvele
 - Coppin Duvele
 - Coppin Biddaen
 - Adriaen Rycx
 - Jan f. Claeys
 - Cornelis Gillis
 - Daneel Boudaen
 - Pieter Man
 - Cornelis Sancke
 - Hugheman f. Jans
 - Jan Beele
 - Adriaen Ballinc
- Pyloten van der stede van der Sluus :
 - Gheleyn Beyngnaert
 - Pieter Huut de Duere
 - Cornelis Caye
 - Jan de Buzere
 - JAcop Lyebaert
 - Wouter f. Jans

IV

*Lijst van de schepen, die in 1487 door de piloten en stuur-
lui van de kust te Sluis binnengeloedst werden, naar de
Brugse stadsrekeningen van 1487 (1 sept. 1486 - 1 sept.
1487) en 1488 (1 maart - 31 aug. 1488), rubriek «van den
liefghelde van den piloten».*

- Brugge, Stadsarchief, rek. van 1487 (f° 169 r° - 172 v°) en rek. van 1488 (f° 143 v° - 144 v°). — Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 32.538 (onvolledig) en 32.540 (zoek).
- Ontleding, maar beperkt tot de eerste van de beide rekeningen, in L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des Archives de la Ville de Bruges*, Brugge, 1871-1878), dl. VI, blz. 275-276, in het totaal 75 items. De 23 items in de andere rekening slaan uitdrukkelijk eveneens op het jaar 1487.
- Achtereenvolgens sommen we per item op : de naam van de als piloot optredende stuurman met zijn woonplaats, het binnengeloedst vaartuig met diens land of plaats van herkomst, tonnenmaat en soms de scheepsnaam, de naam van de meester of schipper, de naam van de waard en de

aard van de lading. De datering in de rekeningen ontbreekt. De acht eerste items hebben betrekking op schepen door de loodsen binnengebracht vooraleer de «tax» of voet, waarop de toe te kennen premiën berekend moesten worden, vastgesteld werd. De aan de stuurliu en piloten uitgekeerde gratuïteiten staan in groten vermeld. De gebruikte afkortingen zijn *O* voor Oostende, *W* voor Wenduine, *Bl* voor Blankenberge en *H* voor Heist.

1

— Heyne Cornelissen (*Bl*), 5 s. — een schip uit Portugal, de «Sancta Maria», 100 vaten — Consalvo Vasque — fruit

2

— Cornelis Jacobs (*Bl*), 5 s. — een schip uit Portugal, de «Sint Jehan», 100 vaten — Jan Daetsero — fruit

3

— Jooris de B(l)aser (*Bl*), 6 s. 4 d. — een schip uit Spanje, de «Sint Nicolis», +/- 200 vaten — Pedro Dirachevel — wijn uit Gascogne («gassoenge»)

4

— Willem Lijndrayers (*W*), 4 s. — een schip uit Bretagne, «la Katheline», +/- 100 vaten — Ruebert Nezon — wijn uit Gascogne

5

— Jacop Aernoudts (*W*), 4 s. — een schip uit Bretagne, «la Christoffle», +/- 85 vaten — Lucas de Olin — wijn uit Poitou («poytauwe»)

6

— Victor Aernoudts (*W*), 4 s. — een schip van Le Conquet («Coneguet») in Bretagne, «la Katheline», +/- 80 vaten — Ruebert Fisseconte — wijn uit Poitou

7

— Jacop Victoors (*W*), 4 s. — een schip uit Spanje, «la Rysedade», 140 vaten — Pedro Vasque — fruit en Spaanse wijn («romenyen»)

8

— Pieter Hoorman (*Bl*), 5 s. — een schip uit Spanje, de «Sancte Maria», +/- 150 vaten — Pedro de Castres — wol en ijzer

9

— Pauwels Adriaenssen (Slepeldamme), 4 s. — een schip uit Bretagne, «la Jaquette», +/- 70 vaten — Jan Lanchy — zout en kurk

10

— Rijcke Bastaerds (W), 4 s. — een schip uit Spanje, de «Sint Andrieu», 100 vaten — Jhan Distibaris — Spaanse wijn («romenyen»)

11

— Cornelis Janssen Booms (O), 4 s. — een schip uit Bretagne, de «Sernona de Pomarc» (Penmarc'h), 100 vaten — Herve Leureyns — wijn uit Poitou

12

— Vincent Stasin (Bl), 6 s. — een schip uit Spanje, «la Fortade», 200 vaten — Andriez Munez — wol en ijzer

13

— Pieter Brant en Willems Boellinc (H), 8 s. — een schip van Morlaix in Bretagne, «le Franchoise», +/- 200 vaten — Alayn Bilsic — Franse wijn («wynen van azoyen»)

14

— Jan Boone (O), 4 s. — een schip uit Engeland, «la Christoffle», +/- 100 vaten — Willem Kinc van Calais — tarwe

15

— Jacop Vander (O), 4 s. — een schip uit Engeland, +/- 100 vaten — Pieter Everdey — koren

16

— Anthuenis Baffelaere (Bl), 6 s. — een schip uit Portugal, 200 vaten — Bertelmeeus Alfonc — vijgen

17

— Pieter Brauwer (W), 4 s. — een schip uit Bretagne, «le Mayo», 120 vaten — Jan Tutoer — vijgen

18

— Jacop Victoors Wouters (O), 4 s. — een schip uit Engeland, «le Barbele», 100 vaten — Inghel Hughez(eune) — koren

19

— Michiel Pietters Willaens (of Willemans) (O), 4 s. — een schip uit Engeland, «Johan van Clemude», 100 vaten — Jan Ridsaert — wijn uit Gascogne

20

— Pauwels Luucx (W), 3 s. — een schip uit Engeland, «la Julyane», 66 vaten — Ridsaert Chendael — wijn uit Gascogne

21

— Pieter Brauwer (W), 3 s. — een schip uit Bretagne, «la Trinite», 60 vaten — Jhan de la Hoye — kanefas en garen

22

— Cornelis Anthueniszone (Bl), 4 s. — een schip uit Bretagne, «la Jaquette», 70 vaten — Yvo la Men — wijn uit Gascogne

23

— Cornelis Janssen Rymaerts (Bl), 4 s. — een schip uit Spanje, de «Sancta Marie», 100 vaten — Jan Darana de Dena — wijn («bastaerden») en fruit

24

— Jan Aelbrechts (O), 4 s. — een schip uit Spanje, de «Saint Anthoine», 100 vaten — Frenande de Saciola — wijn («bastaerden»)

25

— Clement Willemssen (O), 6 s. — een schip uit Spanje, de «Sancta Maria», 150 vaten — Demyngo de Bayda — wijn («bastaerden»)

26

— Jan Boone (O), 3 s. — een schip, de «Sint Anthoine», 70 vaten — Christofle le Caris — wijn («bastaerden»)

27

— Jan Booms (O), 4 s. — een schip uit Spanje, «la Magdaleene», 120 vaten — Jhan de Libano — fruit

28

— Adriaen Boomssen Jacopssen (O), 3 s. — een schip uit Spanje, «la Lucy», 90 vaten — Jhan de Licena — wijn («rommenye»)

29

— Anthuenis Eermouts (O), 5 s. — een schip uit Spanje, de «Saint Andries», 140 vaten — Jhan Martinez — wijn («bastaerden»)

30

— Anthuenis Boonins (Bl), 4 s. — een schip uit Bretagne, de «Sancte Maria de Fernanda», 100 vaten — Jan Beverssen — huden («commende huut Hierland»).

31

— Jacop Vander (O), 2 s. — een schip uit Engeland, «la Katheline», 40 vaten — Jan Carpentier — koren

32

— Jacop Victoors (Sluis), 3 s. — een schip uit Bretagne, de «Sancta Maria», 80 vaten — Michiel Gabriel — zout

33

— Jan Pauwels (Sluis), 2 s. — een schip uit Bretagne, «la Margareta», 45 vaten — Jan Meinoot — koren en wijn uit Poitou

34

— Cornelis Michiels (Bl), 6 s. — een schip uit Spanje, 60 vaten — Maartin Deskyago — aluin, amandelwijn («amandelen garnaten») en rijst

35

— Jan Adriaenssen (Bl), 2 s. — een schip uit Bretagne, «la Marie», 50 vaten — Stievene Zovingaer — kanefas

36

— Victoor Aernouds (W), 2 s. — een schip uit Bretagne, «la Julyane», 40 vaten — Jhan Meergaert — garen en kanefas

37

— Cornelis Wouterssen Stasins (W), 2 s. — een schip uit Bretagne, «la Magarete», 55 vaten — Jhan Mazijn — garen en kanefas

38

— Clements f. Willems (O), 2 s. — een schip uit Bretagne, «la Jaquette», 40 vaten — Guillaume Quaret — koren

39

— Pieter Woutersen (Lombardsijde), 2 s. — een schip uit Bretagne, «la Magdaleene», 55 vaten — Jan Solon — koren

40

— Anthuenis Baffelaere (Bl) en Clement f. Willems (O), 7 s. — een schip uit Spanje, de «Jhesus», 170 vaten — Anthoine Pinto — zout en Spaanse wijn («alicanten»)

41

— Jacop Victoors (W), 3 s. — een schip uit Bretagne, de «Sancta Maria», 80 vaten — Pierre de Prez — zout

42

— Adriaen Boutssen Jacopssen (O), 2 s. — een schip uit Bretagne, «le Bonaventure de Morles» (Morlaix), 40 vaten — Nicolas le Cuisonier (vergelijk met nr 68) — wijn uit Gascogne

43

— Jan Aelbrechts (O), 2 s. — een schip van Morlaix («Morles»), in Bretagne, 52 vaten — — wijn uit Poitou

44

— Vincent Hebbes (O), 4 s. — een schip uit Portugal, 100 vaten — Ytingo de Vasilie — wol en ijzer

45

— Cornelis Busscop (O), 4 s. — een schip van Bilbao («Billebau») in Spanje, 110 vaten — Jhan de Lazaria — wol en ijzer

46

— Maertin Thys (O), 3 s. — een schip uit Portugal, 80 vaten — Orsuwa de Salisaert — wol en ijzer

47

— Pieter Rycx (Bl), 3 s. — een schip van «Doudarna» in Spanje, 70 vaten — Jan Peres de Agry — wol en ijzer

48

— Jan Aelbrechts (O), 4 s. — een schip uit «Mondack» in Spanje, 100 vaten — Maertin Dereise — olie

49

— Christiaen Michiels (Bl), 4 s. — een schip van Bilbao, 100 vaten — Jan Derbelanse — wol en ijzer

50

— Matheus Hockman (Bl), 5 s. — een schip van Bilbao, 120 vaten — Petro Driongo — wol en ijzer

51

— Anthuenis Baffelaere (Bl), 7 s. — een schip van Bilbao, 180 vaten — Jhan de Basseval — wol en ijzer

51

— Anthuenis Baens (Bl), 4 s. — een schip van Bilbao, 90 vaten — Loppo de Birande — wol en ijzer

53

— Cornelis Mutse (Bl), 4 s. — een schip van Bilbao, 110 vaten — Maertin de Livorge — wol en ijzer

54

— Willem Lyndrayers (W) (zie nr 4), 8 s. — een schip van Bilbao, 200 vaten — Maertin de Lusaria — wol en ijzer

55

— Joos Loppe (Bl), 6 s. — een schip van Bilbao, 160 vaten — Jhan Delhope — wol en ijzer

56

— Willem Anthuenis (Bl), 3 s. — een schip van «Laredo», 80 vaten — Pedro de Castro — wol en ijzer

57

— Hannekin Maet (W), 6 s. — een schip van Bilbao, 150 vaten — Saint Jhan de Barande — wol en ijzer

58

— Gheeraerdt Baetselare (Bl), 5 s. — een schip uit Portugal, 125 vaten — Sencho Pis de Sanache — olie

59

— Vincent Stasin (Bl), 5 s. — een schip uit Portugal, 125 vaten — Ymygo de Fisto — wol en ijzer

60

— Jan Rys (W), 7 s. — een schip van Bilbao, 180 vaten — Loppis Datsa — aluin en zout

61

— Coppin Logiers (W), 4 s. — een schip van Bilbao, 100 vaten — Jhan de Martiette — wol en ijzer

62

— Coppin Luucx (Bl), 3 s. — een schip, de «Sint Paul de Lyon», 60 vaten — Morissis le Floor — wijn uit Gascogne

63

— Pieter Brand (H) en Cornelis Togheman (O), 8 s. — een galei, de «capiteyns galeye» (minstens 200 vaten) — — wol en andere goederen

64

— Aernoud Kale (O) en Ryquard van den Sours (?), 8 s. — een galei («de tweede galeye») (minstens 200 vaten) — — wol en andere goederen

65

— Andries Heynricx (O), 8 s. — een galei («de darde ghaleye») (minstens 200 vaten) — — wol en andere goederen

66

— Adriaen Kyen (O), 2 s. — een schip uit Bretagne, 60 vaten — Roland Ghygant — tarwe

67

— Jan Louis (Bl), 4 s. — een schip, toebehorend aan Jan Van den Velde, poorter van Brugge, 100 vaten — — zout

68

— Cornelis Mutse (Bl), 2 s. — een schip uit Bretagne, 43 vaten — Nicolas le Cuisonier (vergelijk met nr 42) — wijn

69

— Pieter Brand (H), 5 s. — een schip uit Spanje, 125 vaten — Orsua de Baria de Gatarxa, «thuis met Wouter Orlemans» (waard) — olie

70

— Anthuenis Baffelare (Bl), 2 s. — een schip uit Engeland, 40 vaten — Thomas Brom, «thuis met Paesscharis Snellaert» (waard) — 40 vaten

71

— Pieter Claissen (Duinkerke), 3 s. — een schip uit Bretagne, +/- 60 vaten
— Jan de la Laye, «thuis toot Jan Spaengen» (waard) — kanefas

72

— Ryquaerd Aernouds (H), 4 s. — een schip uit Spanje, 100 vaten — Maartin de Saint Pedre, «thuis met Pieter Mercolf» (waard) — zout

73

— Cornelis Hughemans (H), 6 s. — een schip uit spanje, 170 vaten — Pedris de Billebau de Portegalette, «thuis met Wouter Orleman» (waard) — olie

74

— Pieter Heys (H), 6 s. — een schip uit Spanje, 150 vaten — Maertin der Drigolo van Sibastiaen, «thuis met Wouter Orleman» (waard) — olie

75

— Cornelis Thys (O), 3 s. — een schip uit Spanje, toebehorend aan Lenter de Backere, 76 vaten — Fernande Vaesque (vergelijk met nr 98) — zout

76

— Jacop Wouters (O), 6 s. — een schip uit Spanje, «la Marye», +/- 150 vaten — Gabrieel Maes — met wijn (bastaardwijn, malvezij en muskaatwijn) («bastaerden, malaviseye ende muscandeele»)

77

— Cornelis Humans (H), 4 s. — een schip van Hamburg, een «crayer», +/- 130 vaten — Stevin Raes

78

— Adriaen Kien (O), 4 s. — een schip uit Spanje, de «Sainte Christoffle», +/- 150 vaten — Maertin de Saint Petro — koren en bastaardwijn

79

— Jacop Boedolf (Bl), 2 s. — een schip van Saint-Malo in Bretagne, de «Sainte Pumaerch», +/- 50 vaten — Jan Regadro — garen en kanefas

80

— Pieter Brauwer (W), 4 s. — een schip uit Bretagne, «la Madaleene», 70 vaten — Jhan Lisurmans — koren

81

— Jan Aelbrecht (O), 5 s. — een schip uit Spanje, de «Saint Maria», 140 vaten — Jan de Landa — fruit en wijn van Alicante («alyncanten»)

82

— Jan Ghoons (O), 3 s. — een schip uit Spanje, de «Sainte Marie», 80 vaten — Consalves de Laredo — wol en ijzer

83

— Cornelis Noordoost (O), 4 s. — een schip uit Spanje, de «Sinte Marya», 120 vaten — Jan Caesweils — wol en ijzer

84

— Adriaen Hontszuene (O), 5 s. — een schip uit Bretagne, «la Madaleene», 150 vaten — Pieter Cocket — zout en wijn uit Poitou

85

— Jan Loonis (Bl), 5 s. — een schip uit Spanje, de «Sainte Marya», 150 vaten — Fernande Samado — fruit en wijn van Alicante («alyncanten»)

86

— Wouter Loppe (Bl), 3 s. — een schip uit Bretagne, «le Petyt Dragon», 80 vaten — Jan Dartur — kanefas

87

— Michiel Boone (Bl), 4 s. — een schip uit Portugal, «la Christoffle», 100 vaten — Jan Alffonse — siroop en specerijen

88

— Pieter Brauwer (W), 4 s. — een schip uit Bretagne, «le Nicolais», 100 vaten — Jan Noel — wijn

89

— Adriaen Loos (Lombardsijde), 2 s. — een schip uit Bretagne, 70 vaten
— Jan Noiael — koren

90

— Cornelis Jacobs (Bl), 2 s. — een schip uit Bretagne, 50 vaten — Jan
Likeel — koren

91

— Cornelis Thijs (O), 2 s. — een schip uit Engeland, «la Katheline», 50
vaten — Jan Raes — tarwe

92

— Clement f. Willems (O), 3 s. — een schip uit Bretagne, de «Sainte
Marye», 80 vaten — Jan Soubly — koren

93

— Lauwers f. Janszuene (Zierikzee), 3 s. — een schip uit Engeland, de
«Sainte Maryea», 80 vaten — Jan Blac — koren

94

— Maertin Adriaenszuene (O), 2 s. — een schip uit Engeland, «la Vevele»,
50 vaten — Raef Peres — koren

95

— Jacop Vadele (O), 2 s. — een schip uit Engeland, de «Sainte Marie», 60
vaten — Robert Moors — koren

96

— Jan Aelbrecht (O), 2 s. — een schip uit Bretagne, 60 vaten — Yvon
Kiere — wijn

97

— Christiaan Waldac (O), 4 s. — een schip van Bretagne, «le Jacette», 100
vaten — Nicolais Keerlemes — zout

98

— Cornelis Thys (O), 3 s. — een schip uit Spanje, 76 vaten (vergelijk met
nr 75) — Fernande Vaesque — zout

V

Brugge, 1 september 1493.

Uttreksel uit de lijst van de privilegiën, die door de stad Brugge aan de natie van Biskaje, bij haar terugkeer aldaar, verleend werd. Het stuk zelf bestaat uit 51 artikels, waarvan hieronder er drie nopens het loodswezen volgen.

— Brugge, Stadsarchief, Cart. Groenebouc B, f° 145-150.

— Ontleding in L. Gilliodts-Van Severen, Cartulaire de l'ancien Consulat d'Espagne à Bruges, Brugge 1901-1902 (2 delen), dl. I, blz. 151-161. Zie de artikels 13 tot 15 op blz. 154.

- (13) Item. Pour ce que ceulx de ladite nacion ont fait aucunes doleances des pylotes et guydes des navires demourant a Blankeberghe, Wendune, Heyst, l'Escluse et a Oostende. Nous promettons a ceulx de ladite nacion de faire faire assembler de tous lesdits pylotes. En laquelle assemblee seront deputez aucuns de par ceste ville et de par ladite ville de l'Escluse et pareillement les consuls de ladite nation ou ceulx qui leur plaira a ce ordonner. Pour eslire et ordonner hors de tous les pylotes les plus habilles et souffissans pour faire l'entrer des navires de ladite nacion oudit port et havre de l'Escluse le plus au prouffit et a la plus grande seurte des maistres et marchans de ladite nacion qu'il sera possible.
- (14) Item. Et pour ce que aucune fois advient que quant aucuns maistres et maronniers de ladite nacion viennent a tout leurs navires pour entrer oudit port et havre del'Escluse, que il survient ung grant tempeste et orraige de la mer, par quoy lesdits pylotes et guydes, pour mener lesdits navires oudit port, demandent grandes et excessives sommes de deniers et plus que par raison ilz ne doivent demander. Lesquelles lesdits maistres de navires comme constrains leur promectent et promectroient beaucoup plus grande pour estre en sauvement, pour ce que eulx mesmes sceurement ne sevent faire ladite entrer. Ce qui est contre raison et toute equite. Nous leur promettons moderer et tauxer le sallaire desdits pylotes par l'avis des consuls de ladite nacion et a cause de ce entretenir l'ordonnance sur ce autrefois faite.
- (15) Item. Ou cas que par fortune et tempeste de la mer aucunes navires desdites nacion feussent en dangier ou necessite de avoir frappee sur les bancques de Blankeberghe, de Heys, de Wendune ou en le havre ou port de l'Escluse, que en tel cas les pylotes desdits lieux seront tenus de secourir et aider a sauver telles navires, les gens et marchandises d'icelles. Et que de leur sallaire ilz seront payez ou dit et ordon-

nance de nous ou de noz commis ensemble des consulz de ladite nacion. Et ou cas qu'il fut trouve que aucuns desdits pylotes ou autres, quelz qu'ils feussent, en aidant a sauver lesdits navires, prenisent ou detenissent aucuns biens de celz navires sans en faire restitution. Ils en serront pugniz comme larons et derrobeurs publiques.

Vinkem

De evolutie van een dorp volgen gedurende de tweede helft van de XVIe eeuw en de eerste helft van de XVIIe eeuw, is geen gemakkelijke taak. Plattelandsdorpen beschikken nu eenmaal niet altijd over goed bewaard archief voor die periode, zoals dit het geval is voor de meeste steden (1). Voor het dorp Vinkem (prov. West-Vlaanderen, arr. Veurne, kanton Veurne) in de Kasselrij Veurne beschikken wij wel over enkele bronnen die ons toelaten de evolutie van dit dorp te benaderen. Vinkem, dat momenteel samen met de aanpalende gemeente Wulveringem de huidige gemeente Beauvoorde uitmaakt, was nooit een grote parochie: haar grootte bedroeg in 1592 532 ha (2), in 1631 werd haar uitgestrektheid berekend op 529 ha (3). De oppervlakte bedroeg, voor de fusie met Wilveringem, 527 ha (4). Deze «houtlandsche prochie» zoals P. Heinderycx haar noemde (5), is volledig in het zandleemgebied gelegen (6).

De oudste gegevens, die wij over de bewoning en bewoners van Vinkem bezitten, konden wij afleiden uit het kohier van de 100e penning van 1569 (7). Deze fiscale bron bevat voor Vinkem een opsomming van alle onroerende goederen waarop de 100e penning betaald moest worden.

(1) Er zijn gelukkige uitzonderingen: zie o.a. Oostkerke in de Kasselrij Veurne, inventaris opgemaakt door L. Danhieux.

(2) RAB, Kerkfabriek Vinkem, voorlopig nummer 1: *Terrier van Vinkem van 1592*, laatste folio v^o. Voor de omrekening van gemeten in ha.: P. Vandewalle, *Oude Maten in de Kasselrij Veurne*, in *Handelingen van de «Société d'Emulation» te Brugge*, CX (1973), pp. 102-103.

(3) SAV, 909, f° 3.

(4) E. De Seyn, *Geschied- en Aardrijkskundig Woordenboek der Belgische Gemeenten*, 2 dln. Turnhout, s.d., p. 1437.

(5) Pauwel Heinderycx, *Annalen van Veurne. Beschrijving der Prochien en Leenhoven of Beschryvinghe van de Prochien binnen de Casselrye van Veurne*, uitgave Heemkring Bachten de Kupe, Nieuwpoort 1964, p. 61.

(6) Zie de kaart der landbouwgebieden van België.

(7) SAV, 920 B, kohier Vinkem.

Om fiscale redenen werd in de bron duidelijk het onderscheid gemaakt tussen de landerijen en hoeven die «winnende» landen waren en de huizen zonder «winnend» land. Voor alle gronden, hoeven en huizen werd vermeld wie de eigenaar was, wie het goed of huis eventueel in pacht hield, welke de pachtprijs was en, voor een eigendom door de eigenaar zelf gebruikt, de eventuele pachtwaarde van het goed. Het kohier werd opgesteld door vier taxateurs, van wie de bezittingen niet in het kohier van Vinkem maar in een afzonderlijk, maar verdwenen, kohier werden opgetekend; uit andere bronnen konden drie van de vier taxateurs en hun goederen teruggevonden worden, hun namen waren : Lioen Baroudt, Marcx Liebaert en Pauwels Schipman (8).

Aan de hand van het 100e penningkohier konden wij een lijst opstellen van de belastingbetalers die hoogstwaarschijnlijk ook gezinshoofden waren, waardoor wij aldus een haardentelling kunnen uitvoeren. In tabel I brengen wij een aantal gegevens betreffende de huizen samen (9).

Tabel 1.

- kolom A : de aard van het huis : H : huis zonder meer; H + b : huis met boomgaard; H + h : huis met hof; H + (getal) : huis met grond in ha.
- kolom B : namen van de bewoners;
- kolom C : toestand van de bewoner : E : eigenaar; P : pachter;
- kolom D : pachtprijs of pachtwaarde in lb. gr. VI.

A	B	C	D
H + h	Pieter Schipman fs Antheunis (10)	P	1,50
H + 0,6	Adriaen de Pol	P	2,33
H + 0,4	Jan vander Eeke	P	2,33
H	Claeys de Man	P	0,75
H	Abacuck de Baers	P	0,75
H + 0,06	Jan Hannes	P	0,75

(8) SAV, 920 B, Vinkem : kohier van Redresse.

(9) SAV, 920 B, kohier Vinkem, f° 7-9 en 2 v° - 3.

(10) Gebruikte afkortingen : fs., fa. : filius, filia; Jo. : Jonkheer, Jonk-vrouw; Mr. : Meester; rla. : relicta, weduwe.

H + 0,3	Jan de Poortere	P	1,50
H	Karel Voeghelaere	P	0,66
H	Joos Perdu	P	0,66
H + b	Omaer vander Eke	P	1,25
H + 0,1	Bouden vander Leye	P	1,33
H	Mayeken rla. Ricke de Wese	P	0,83
H	Claeis de Pape	P	0,66
H	Ydonie Pauwelens	P	0,58
H	Jan Coppen fs Antheunis	P	0,54
H + 0,2	Noweel Moerdach	P	1,08
H	Victoor vanden Male	P	0,58
H + b	Jacob van Male	P	1,83
H + h	rla Pieter de Vos	P	1,25
H	Charels Marisaël	P	1,00
H	Pieter Wayetghane	P	1,50
H	Adriaen de Boeye	P	0,66
H	Lauwers vanden Walle	P	0,66
H + 0,1	Leynaert Christiaen	P	0,83
H	Jan van Hove	P	0,66
H + h	Ygnaes van Elstlande	P	0,83
H	Pieter Rytckewaert	P	0,66
H + h	Pieter Scheynaert	P	1,00
H	Jan Meynghere	P	1,16
H + 0,03	Adriaen Pyc	P	1,00
H	Maerten Haghedoren	E	0,83
H	Willem Bouden	E	0,66
H	rla. Malen Sarazyn	E	0,66
H	Christoffel Schipman	E	0,58
H	Anthonis Ghys	E	0,66
H + 0,7	rla. Maerten van Damme	E	1,25
H	Jan Colenbuen	E	1,16
H	Adriaen vanden Clinghe	P	1,00

Volgende personen bewonen eveneens een huis maar gebruiken daarbij een vrij groot stuk grond, waardoor zij bij de hoeven genoteerd worden : Marcx Rape — Lioen Adaem — rla. Christiaen vander Gheynst.

In het kohier werd de pastoor niet expliciet opgenomen, toch kennen wij zijn naam : Heer Jan Russault. In het totaal kennen wij 39 bewoners van huizen, 7 personen, of 17% van het totaal, zijn eigenaar van de woning die zij betrekken. De gemiddelde geschatte waarde van deze woningen

bedraagt 0,82 lb. gr. VI., de gemiddelde pacht prijs van de verpachte huizen belooft 1,03 lb. gr. VI. Uit het kohier zelf konden wij niet vaststellen waar juist in de parochie deze huizen gelegen waren, maar naar analogie met Wulveringem (11), Proven (12) en Roesbrugge-Haringe (13) denken wij dat ook te Vinkem een dorpsplaats zou bestaan hebben, waar de meeste van bovenvermelde huizen gelegen waren.

Tegenover de huizen zonder of met weinig bijgaande grond stond de groep van de landbouwuittelingen. Vooraf dient vermeld dat wij uit het kohier 503 ha. landbouwgrond konden afleiden. Deze gronden werden door 63 pachters en eigenaars gebruikt; 394 ha. of 78,44 % van de grond werd verpacht, 109 ha. of 21,56 % werd door de eigenaar zelf gebruikt.

In tabel II geven wij de lijst der landbouwers, daarbij wordt het aantal ha. van hun bedrijf in Vinkem vermeld.

Tabel 2

Jan Hausoene	0,8	Alaert vanden Camere	8,6
rla. Jacob de Zack	1,3	Michiel van Dale	8,7
Marcx Rape	1,3	Jan Luwetter	8,8
Mahieu de Visch	1,3	Jan Schipman fs Jacob	8,8
Charels vander Steene	2,6	Valentyn Blondeel	9,0
Antheunis Lammen	2,6	Andries de Vos	9,0
Pieter de Bul	3,3	Lioen Schipman	9,0
Roeland Bluffier	4,0	Maerten Janssuene	9,7
rla. Christiaan vander Gheinste	4,2	Jan Troeye	10,2
rla. Claeys Meeuwe	4,7	rla. Gawein de Hollandere	10,2
Donaes van Elstlande	5,4	Pieter Balie	10,4
Maerten van Oultre	5,6	rla. Jan de Coninck	10,6
Ryckewaert de Cool	6,0	Christoffel vander Eecke	11,4
rla. Jacop Mispelbolle	6,1	Gillis Schipman	11,9
Antheunis vander Eecke	6,6	Omaer de Cock	13,0
Carel Ryckewaert	6,8	Zeghers de Gast	14,9
Germanyn van Moerkerke	6,8	Adriaen Basyn	15,0
Pauwels Schipman	6,9	Jacob Zoete	15,3

(11) SAV, 920 B, kohier Wulveringem, f° 18 v° 19.

(12) SAV, 920 B, kohier Proven, f° 39 v°.

(13) SAV, 919 A, kohier Haringe.

Lioen Adaem	7,9	Jo. rla. Cornelis Malegheer	15,4
rla. Gillis van Nieukerke	7,9	Jan de Cool	16,4
Jacob de Nayere	8,0	Jan Blondeel	16,7
Maerten Pieren	8,0	Lioen Baroudt	19,6
Maerten Meeuwe	8,4	Oultre vanden Bussche	20,3
Joos Heyndericx	8,4	rla. Lioen de Buck	22,1
Heynderik Schillewaert	8,5	Zeghers Basyn junior	24,4

Te samen hebben deze bedrijven een oppervlakte van 465 ha. of 87,90 % van de totale omvang van het dorp. Wanneer wij deze gegevens indelen naar orde van grootte bekomen wij :

— dwergbedrijven (minder dan 1 ha.) :	1
— kleine bedrijven (van 1 tot 5 ha.) :	9
— middelmatige bedrijven (van 5 tot 15 ha.) :	30
— grote bedrijven (van 15 tot 30 ha) (14) :	9

totaal : 49

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat de middelmatige bedrijven te Vinkem overheersen : zij vormen 61,22 % van het totaal.

Op het ogenblik dat de taxateurs van de 100e penning rondgaan om alle goederen in het dorp te taxeren, is een betrekkelijke rust al enkele jaren verbroken. In 1566 immers had de beeldenstorm gewoed (15) en daarmee brak een periode van onrust aan. Pauwel Heinderycx, de blijkbaar goed geïnformeerde Veurnse geschiedschrijver, stipt aan dat 400 gezinnen in 1567 de Kasselrij Veurne verlieten o.a. om godsdienstredenen (16). Vanaf 1571 worden meer en meer meldingen gemaakt van invallen en plunderingen door de geuzen (17). Tijdens de winter van 1574-75 veroorzaakten de voortdurende troepenverplaatsingen een zware last voor de inwoners van de Kasselrij, deze troepen hadden immers de gewoonte op het land te gaan leven, waarbij plundering,

(14) Voor de verantwoording van deze indeling verwijzen wij naar onze doctorale verhandeling in voorbereiding.

(15) *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. IV, pp. 340-345.

(16) P. Heinderycx, *Jaerboeken van Veurne en Veurneambacht*, uitg. Ronse, Veurne, s.d., dl. III, p. 55.

(17) *Ibidem*, p. 84 en 94.

verkrachting en moord de inwoners niet bespaard bleven (18). In maart 1576 slaan de Spaanse troepen aan het muiten met opnieuw een aantal plunderingen en brandstichtingen als gevolg (19). In december 1578 begonnen de Malcontenten van de Baron van Montigny de houtlandse dorpen te plunderen, waarop de inwoners van deze dorpen zich terugtrokken in de parochies van het Bloote (19bis): door het opbreken van de bruggen over de vele diepe kanalen en grachten kon men de dorpen afzonderen en ze aldus beschermen tegen de plunderende soldaten (20). Eind september 1579 werden de houtlandse dorpen opnieuw zwaar geplunderd wat weer een algemene vlucht naar het Bloote teweeg bracht, om de situatie nog te verergeren braken nog een aantal ziekten onder de bevolking uit (21). Ondertussen had Veurne een calvinistischgezind stadsbestuur gekregen en stond daarmee aan de kant van de Staten-Generaal. Vanaf 1580 volgen de plunderingen en verwoestingen zich in zulk tempo op, dat heel wat mensen alles in de steek laten en verderop in rustiger plaatsen hun heil zoeken. De toestand in de Kasselrij Veurne was zo dramatisch geworden dat de hooftmannen van alle parochies aan Alexander Farnese een vermindering met 2/3 van de belastingen vragen; als argumenten voeren zij het volgende aan: «... comme lesdictz villaiges depuis le commencement de ceste guerre seroient esté de jour à aultre du tout exposez et ouvertz à souffrir une oppression et necessité extreme de toutes charges, exactions et domaiges dont ces troubles sont esté continuellement accompaignez, aians en moins, de nœuf à dix mois encha esté travaillez par deux ou trois foiz en la presence et presse du camp des Estatz, et estans encoires journellement gastez par la multiplication des passaiges et repassaiges de toutes sortes de compaignies des garnisons, sans icy mectre en compte et consideration le larrecin public et violence barbare des voleurs et vrybuters avecq pluisieurs

(18) Ibidem, p. 99.

(19) Ibidem, p. 105.

(19bis) Het Bloote is het poldergebied in de Kasselrij Veurne.

(20) Ibidem, p. 142.

(21) Ibidem, p. 155-158, 163-179, 188-189.

autres inconveniens et calamitez dont le discours serait sans fin et nombre; ce que tellement auroit destruit et ruyné les supplians qu'ilz ne se resentent à maintenant d'autre chose que d'ung abisme et infinité de toute misère et desolacion ...» (22). Ook Pauwel Heinderycx geeft een weinig rooskleurig beeld van de toestand van de Kasselrij in 1582: «Desen jare waren meer als d'helft der landen van Veurnambacht ongebruyckt. Sulcx gebeurde ter oorsaecke der onophoudelicke roovingen die vande garnisoenen bedreven wierden, ten gevolge der legers dieder maenden op maenden lanch bleven liggen, als oock door den dagelicxschen doortocht van troepen, welcke hun meester maecten van alles dat in hun bereyck was. Bovendies, hadden de bewooners der Casselrie, de menichvuldige afpersingen die de Walen van Rousbrugghede bedreven ten laste van alle de gone die goederen welcke aen de geestelicken toebehoort hadden ofte aengeslegen wierden, te voldoen, als oock de sware costen die op de landen gestelt waren. De groote sterfte, die ontstont door de peste ende andere heerschende sieckten (ende daer van luttel beteringe te verwachten was) bracht er oock yets aen toe. Alles was soo ergh als het maer zijn conde. Het lantvolck, sach hunne goederen stelen ende hunne beesten geweldigerhandt wegh drijven, sonder te weten aen wie clagen om troost te becommen. De eygenaren van goederen, die van de opbrengste hunner incommen leefden, hadden oock wel mogen hunne ceele toecnoopen: want tot heden hadden sy som d'helft vande pachten hunner eygdommen ende som een vierde getrocken, naervolghens dat die wel ofte qualick gelegen waren; maer desen jaere moesten sy de volle pachten der gebruyckte landen selfs quijtschelden, noch blijde zijnde dat hunne hofsteden bewoont ende hunlieder goederen voor niet gebruyckt wierden» (23). Niet alleen de ziekten decimeerden de bevolking, ook de grote levensduurte zorgde voor hongersnood met alle gevolgen vandien (24). In 1583 gingen de plunderingen naar hun climax wanneer de

(22) *Fragmenta*, 1e reeks, jg. 3, 1889, pp. 245-246.

(23) P. Heinderycx, *Jaerboeken*, dl. III, p. 199.

(24) *Ibidem*, pp. 202-203.

Spaanse en de Staatse troepen om beurt de Kasselrij aflopen en leegplunderen (25). Ondertussen was Alexander Farnese met de onderwerping van de opstandige Nederlanden begonnen, de ene stad na de andere werd heroverd waarbij ook Veurne aan de beurt kwam: de Stad en de Kasselrij gaven zich zonder belegering over aan de landvoogd op 27 juli 1583 (26). Daarmee kwam er echter geen einde aan de ellende van de bevolking: tijdens de belegeringen van Nieuwpoort en Diksmuide trokken de Spaanse soldaten opnieuw door het land en plunderden het gebied leeg, wat nog van bevolking overgebleven was verliet de Kasselrij (27). Wanneer het bestuur van de Kasselrij Veurne de «landscost» wil laten innen, komt het tot de volgende vaststelling: «... en werd voor dit jaer hier ghenen ontfanck ghemaect overmids dat tplatte landt vander Casselrie, Vassalrien ende in-clavementen van diere, gheheel ghedesoleert, verlaten ende gheruineert zyn, ende d'jngheseten zoo uutgestorven vande onghewallen vander oorloghe aermoede ende pestilentie datter gheen persoonen overghebleven en zyn» (28). De verwoesting van de Kasselrij was het grootst in 1583 en 1584. Daarna komt langzaam verbetering in de toestand, ondanks het feit dat tot 1604 de belegerden uit de stad Oostende en hun belegeraars geregeld de Kasselrij trachten binnen te vallen om aan voedsel te geraken (29). Hoe evolueerde de toestand nu te Vinkem? Wij mogen gerust veronderstellen dat de situatie te Vinkem niet anders zal geweest zijn dan in de andere dorpen van de Kasselrij; over de toestand te Vinkem beschikken wij over een getuigenis van Jooris Bouckaert die van 1579 tot 1582 in Vinkem, nadien te Veurne woonde, hij verklaarde «... dat alle de parochianen van voornoemd Veinchem by de Franchoyzen verjaecht zyn gheweest ...» (29bis). Een bron die ons meer gegevens over de economische toestand van Vinkem kan inlichten is de

(25) Ibidem, pp. 211-214.

(26) Ibidem, p. 218.

(27) Ibidem, p. 226.

(28) RAB, KV, Kasselrijrekening 1583-84, f° 1.

(29) P. Heinderycx, *Jaerboeken*, dl. III, o.a. p. 312.

(29bis) RAB, KV, 2113, nr 1 f° 1.

Impost (30). De impost is een belasting die geïnd wordt op bier en wijn (zowel verbruikt in de openbare gelegenheden als in bezit gehouden door de andere personen) en op het slachten van dieren (31). De tarieven van de impost bleven vrij eenvormig: van 1552 tot 1577: enkelvoudige impost; 1577 tot 1587: dubbele impost; 1587-1588: enkele impost; 1588 tot 1614: dubbele impost (32). De impost werd aanvankelijk geïncasseerd, vanaf 1546 werd hij verpacht (33). Om de verschillende bedragen van de verpachtingen van de impost met elkaar te kunnen vergelijken, verdubbelen wij de enkelvoudige impost. De impost werd beïnvloed door twee elementen: enerzijds de algemene economische toestand, men mag aannemen dat het verbruik van bier, wijn en vlees in economisch gunstige perioden hoger zal liggen dan in perioden van economische depressies; anderzijds het bevolkingsaantal, meer mensen verbruiken gezamenlijk meer dan een klein aantal mensen. Wij veronderstellen dan ook dat de impost de trend van de economische evolutie en van het bevolkingsaantal weergeeft, daarbij rekening houdend dat politieke gebeurtenissen op de verpachtingen een voorbijgaande invloed kunnen uitoefenen. In tabel III willen wij per seizoen de bedragen van de verpachting van de impost opgeven.

Tabel 3.

Kolom A: de date (de «seizoenen» lopen van 1-5 tot 31-10 en van 1-11 tot 30-4; de rekeningen beginnen per 1-5); kolom B: bedrag per «seizoen»; kolom C: bedrag per jaar; kolom D: aangepast bedrag.

A	B	C	D
05-1552 tot 11-1552	125		
11-1552 tot 05-1553	98	223	446
05-1553 tot 11-1553	145		
11-1553 tot 05-1554	118	263	526

(30) ARA, RK, 29139 tot 29190.

(31) K. Maddens, *De Financiële Geschiedenis der Staten van Vlaanderen* (1588-1621), s.l., 1958, p. 83.

(32) K. Maddens, *Financiële Geschiedenis*, pp. 85, 99, 139.

(33) *Ibidem*, p. 98.

05-1554 tot 11-1554	112		
11-1554 tot 05-1555	114	226	452
05-1555 tot 11-1555	132		
11-1555 tot 05-1556	141	273	546
05-1556 tot 11-1556	131		
11-1556 tot 05-1557	108	239	478
05-1557 tot 11-1557	123		
11-1557 tot 05-1558	110	233	466
05-1558 tot 11-1558	115		
11-1558 tot 05-1559	90	205	410
05-1559 tot 11-1559	108		
11-1559 tot 05-1560	91	199	298
05-1560 tot 11-1560	82		
11-1560 tot 05-1561	52	134	268
05-1561 tot 11-1561	52		
11-1561 tot 05-1562	53	105	210
05-1562 tot 11-1562	78		
11-1562 tot 05-1563	62	140	280
05-1563 tot 11-1563	52		
11-1563 tot 05-1564	49	101	202
05-1564 tot 11-1564	42		
11-1564 tot 05-1565	47	89	178
05-1565 tot 11-1565	68		
11-1565 tot 05-1566	36	104	208
05-1566 tot 11-1566	61		
11-1566 tot 05-1567	66	127	254
05-1567 tot 11-1567	72		
11-1567 tot 05-1568	75	147	294
05-1568 tot 11-1568	60		
11-1568 tot 05-1569	58	118	236
05-1569 tot 11-1569	60		
11-1569 tot 05-1570	52	112	224
05-1570 tot 11-1570	69		
11-1570 tot 05-1571	78	147	294
05-1571 tot 11-1571	58		
11-1571 tot 05-1572	56	114	228
05-1572 tot 11-1572	48		
11-1572 tot 05-1573	89	137	274
05-1573 tot 11-1573	126		
11-1573 tot 05-1574	124	250	500
05-1574 tot 11-1574	106		106
11-1574 tot 05-1575	113	219	438
05-1575 tot 11-1576	137		
11-1575 tot 05-1576	108	245	490

05-1576 tot 11-1576	132		
11-1576 tot 05-1577	139	271	542
(lacune van 05-1577 tot 05-1578)			
05-1578 tot 11-1578	229		
11-1578 tot 05-1579	192	421	421
05-1579 tot 11-1579	134		
11-1579 tot 05-1580	148	282	282
05-1580 tot 11-1580	81		
(lacune van 11-580 tot 05-1581)			
05-1581 tot 11-1581	155		
11-1581 tot 05-1582	84	239	239
05-1582 tot 11-1582	68		
11-1582 tot 05-1583	0	68	68
05-1583 tot 11-1583	8		
11-1583 tot 05-1584	0,2	0,2	0,2
05-1584 tot 11-1584	37		
11-1584 tot 05-1585	126	163	163
05-1585 tot 11-1585	88		
11-1585 tot 05-1586	46	134	134
05-1586 tot 11-1586	37		
11-1586 tot 05-1587	28	65	65
05-1587 tot 11-1587	32		
11-1587 tot 05-1588	22	54	108
05-1588 tot 11-1588	33 (x 2)		
11-1588 tot 05-1589	32	98	98 (34)
05-1589 tot 11-1589	63		
11-1589 tot 05-1590	52	115	115
05-1590 tot 11-1590	69		
11-1590 tot 05-1591	58	127	127
05-1591 tot 11-1591	41		
11-1591 tot 05-1592	45	86	86
05-1592 tot 11-1592	41		
11-1592 tot 05-1593	65	106	106
05-1593 tot 11-1593	105		
11-1593 tot 05-1594	102	207	207
05-1594 tot 11-1594	91		
11-1594 tot 05-1595	113	204	204
05-1595 tot 11-1595	87		
11-1595 tot 05-1596	102	189	189
05-1596 tot 11-1596	87		
11-1596 tot 05-1597	103	190	190
05-1597 tot 11-1597	125		

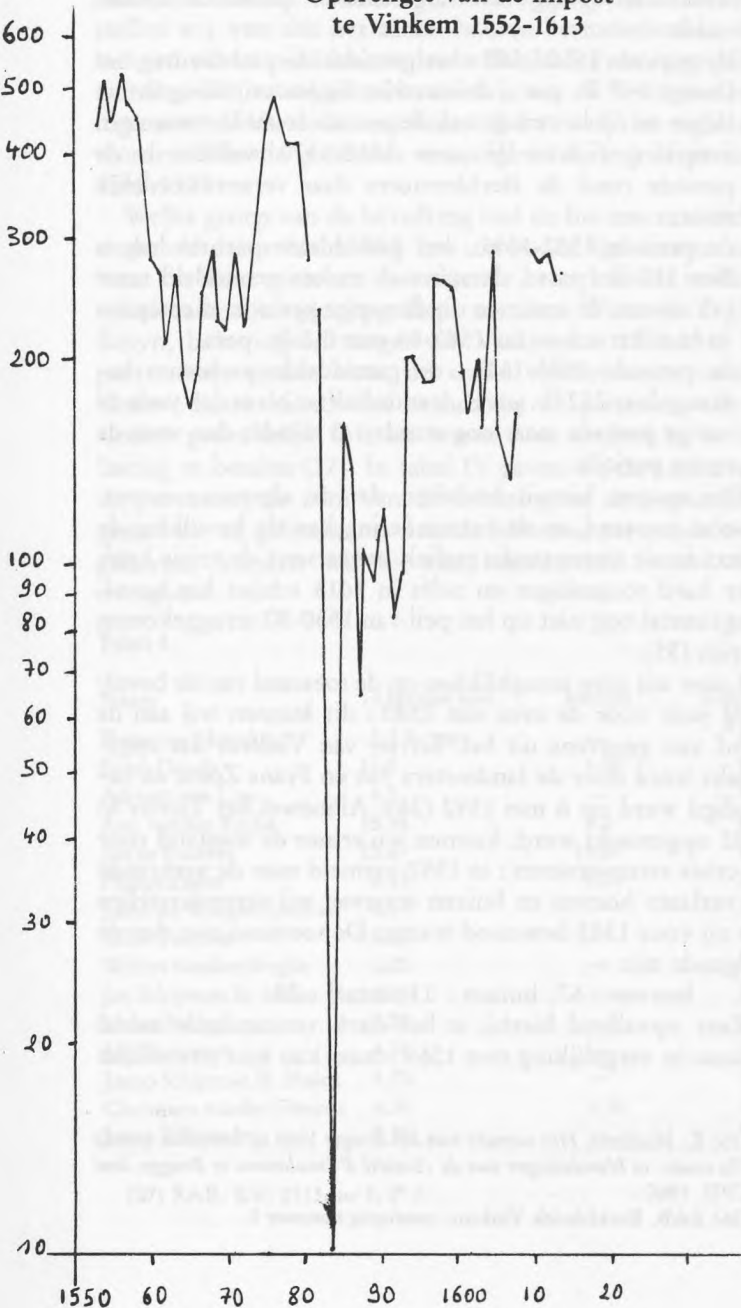
(34) Vanaf hier worden de bedragen aangepast.

11-1597 tot 05-1598	145	270	270
05-1598 tot 11-1598	134		
11-1598 tot 05-1599	132	266	266
05-1599 tot 11-1599	128		
11-1599 tot 05-1600	85	213	213
05-1600 tot 11-1600	103		
11-1600 tot 05-1601	93	196	196
05-1601 tot 11-1601	84		
11-1601 tot 05-1602	89	173	173
05-1602 tot 11-1602	100		
11-1602 tot 05-1603	101	201	201
05-1603 tot 11-1603	93		
11-1603 tot 05-1604	68	161	161
05-1604 tot 11-1604	160		
11-1604 tot 05-1605	132	291	291
05-1605 tot 11-1605	91		
11-1605 tot 05-1606	66	157	157
05-1606 tot 11-1606	71		
11-1606 tot 05-1607	66	137	137
05-1607 tot 11-1607	74		
11-1607 tot 05-1608	96	170	170
(lacune van 05-1608 tot 11-1608)			
11-1608 tot 05-1609	105		
05-1609 tot 11-1609	125		
11-1609 tot 05-1610	167	292	292
05-1610 tot 11-1610	149		
11-1610 tot 05-1611	135	284	284
05-1611 tot 11-1611	164		
11-1611 tot 05-1612	125	289	289
05-1612 tot 11-1612	137		
11-1612 tot 05-1613	126	263	263

De gegevens van tabel III worden tot een kurve verwerkt op bijgaande grafiek : op de millimetrische as komen de jaartallen a rato van een jaar per millimeter; op de logaritmische as komen de cijfers uit kolom D, hierbij merken wij op dat wij om technische redenen de waarde 8,2 van het jaar 1583-1584 herleiden tot 10.

Alhoewel wij bij de voorgaande tabel en grafiek duidelijk voorop willen stellen dat de opgenomen cijfers de pacht-prijzen van de impost zijn en niet de werkelijke bedragen, denken wij toch volgende conclusie te mogen maken : wij

LB. PARS.

Opbrengst van de impost
te Vinkem 1552-1613

kunnen hier goed drie afgetekende perioden onderscheiden :

1. de periode 1550-1580 : het gemiddelde pachtbedrag bedraagt 349 lb. par., de sommen liggen vrij hoog in het begin en op het einde van de periode maar vertonen een inzinking tijdens de jaren 1560-1570 wellicht is de periode rond de Beeldenstorm daar verantwoordelijk voor;
2. de periode 1582-1592 : het gemiddelde pachtbedrag is hier 110 lb. pars., de sommen maken gemiddeld maar $\frac{1}{3}$ uit van de sommen uit de vorige periode, dieptepunt is hier het rekenjaar 1583-84 met 8,2 lb. pars.;
3. de periode 1593-1613 : de gemiddelde pachtsom bedraagt hier 212 lb. pars., wat de helft meer is dan voor de vorige periode maar nog steeds $\frac{1}{3}$ minder dan voor de eerste periode.

Wij mogen hieruit besluiten dat de algemene economische toestand en de vermindering van de bevolking de cijfers in de voorgaande grafiek beheersen : de crisis heeft zeer hard toegeslagen en zelfs in 1613 schijnt het bevolkingsaantal nog niet op het peil van 1550-80 teruggekomen te zijn (35).

Laten wij even terugblikken op de toestand van de bevolking juist voor de crisi van 1583 : dit kunnen wij aan de hand van gegevens uit het Terrier van Vinkem dat opgemaakt werd door de landmeters Jan en Frans Zoete en beëindigd werd op 6 mei 1592 (36). Alhoewel het Terrier in 1592 opgemaakt werd, kunnen wij ermee de toestand voor de crisis reconstrueren : in 1592 vermeld men de verbrande en verlaten hoeven en huizen waarvan wij veronderstellen dat zij voor 1583 bewoond waren. De toestand zou dan de volgende zijn :

hoeven : 67; huizen : 11; totaal : 78.

Zeer opvallend hierbij is het sterk verminderde aantal huizen in vergelijking met 1569 : men kan hier nauwelijks

(35) K. Maddens, *Het uitzicht van het Brugse Vrije op het einde van de XVIe eeuw*, in *Handelingen van de «Société d'Emulation» te Brugge*, deel XCVII, 1960.

(36) RAB, Kerkfabriek Vinkem, voorlopig nummer 1.

nog spreken over een dorpsplaats, het aantal huizen van niet-landbouwers is met 74 % teruggelopen; anderzijds stellen wij vast dat het aantal hoeven vermeerderd is, wij kunnen echter niet vermoeden welke bedrijven opgesplitst werden. Het totaal aantal haarden is met 29 % verminderd tegenover 1569; deze vermindering kan wellicht verklaard worden door de groeiende onveiligheid tijdens de periode 1569-1583.

Welke groep van de bevolking had nu het meest te lijden onder de crisis van 1583? Een antwoord ligt zomaar niet voor de hand maar uit de volgende bron kunnen wellicht enkele aanwijzingen opgediept worden. Wanneer Zegher Basyn, belastingsontvanger van Vinkem, in 1586 1385 lb. pars. moet vinden voor de «rolle vanden coste vanden lande», komt hij tot het besluit dat 15 personen niet of slechts gedeeltelijk in staat waren hun aandeel in de belasting te betalen (37). In tabel IV geven wij de namen van de personen, de som van de belasting en de oppervlakte grond die zij gebruikten: daar de belasting per gemet werd geheven, konden wij tot een benaderende omrekening overgaan.

Tabel 4.

Naam	Te betalen som	Betaald	Opp. in ha.
Pieter van Houcke	5,2 lb. pars.	—	1,73
Frans Doude	14,3	5,05	4,8
Adriaen van Loo	4,1	—	1,3
Ant. vanden Eecke	25,56	9,0	8,52
Jan de Poorter	23,67	13,67	7,9
Philips Zoete	8,45	6,20	2,81
Jacob de Waeghemaecker	0,44	—	0,15
Gillis Tierman	0,20	—	0,07
Willem vanden Berghe	0,20	—	0,07
Jan Schipman fs. Malen	0,20	—	0,07
Malen Baelgie	0,20	—	0,07
Jan Blaeuvoet	4,31	—	1,4
Jacop Schipman fs. Malen	1,73	—	0,60
Christiaen vander Gheinst	6,50	4,05	2,1
Jacop Schipman	0,86	—	0,28

(37) RAB, KV, 2113, nr 1, f° 1.

Over deze 15 personen werden door de reeds vermelde Jooris Bouckaert en door Ryckewaert de Cool fs. Jan, 43 jaar oud en wonend te Vinkem, volgende getuigenissen afgelegd (38) :

- over van Houcke, Doude, van Loo en vanden Eecke weten beiden te vertellen dat zij tijdens de troebelen gestorven zijn «zo in Veurne zom elders onder de hagen» en dat zij geen goed nalieten;
- van de anderen weten zij te vermelden dat zij allen arm en zonder bezittingen na te laten gestorven zijn, uitgenomen Baelgie en Blaeuvoet, zij zijn «schamele aerbeyders die cost bejaghen met heurlieden daghelixen aerbeyt».

Uit de grootte van de bedrijven van bovenvermelde personen en uit de daarbij gevoegde getuigenissen kan men besluiten dat vooral de kleine landbouwers en het landbouwproletariaat het hardst door de crisis getroffen werd.

Na het dieptepunt van 1583 komt vrij vlug het herstel op gang. Uit een aantal bronnen konden wij dienaangaande enkele gegevens terugvinden. Jaarlijks werden door de Kasselrij de «landscoten», geïnd, daar deze per gemet werden omgerekend, is het vrij gemakkelijk aan de hand van de verschuldigde bedragen en de betaalde sommen een procent van de gebruikte gronden te berekenen (39). Zie tabel V.

Tabel 5.

Jaar	Procent gebruikte grond
1583-84	0
1584-85	14
1585-86	18
1586-87	37
1587-88	81
1588-89	95
1589-90	100 (40)

(38) Ibidem, f° 1-2.

(39) De «landscoten» zijn kasselrijbelastingen door alle parochies te betalen.

(40) RAB, KV, Kasselrijrekeningen 39-45.

Aan de hand van deze tabel kunnen wij de wederopbouw van Vinkem op een eerste manier volgen : in 7 jaar tijd werden alle gronden opnieuw in gebruik genomen waarbij de procenten van 1586-87 en 1587-88 vooral in het oog springen : de toename bedraagt ongeveer 50 %. Een tweede manier om de herleving van Vinkem te volgen wordt ons geboden door de gegevens van een belasting op de bezaaide landen en de veestapel. Zie tabel VI.

Tabel 6.

Jaar	Bedrag in lb. g. VI.
1584-85	5,15
1585-86	9,66
1586-87	23,50
1587-88	26,00
—	—
1589-90	39,16
1590-91	41,75 (41)

Ook met de cijfers van deze tabel is het mogelijk het herstel van de parochie Vinkem te volgen : zij geven dezelfde trend aan als de gegevens uit tabel V.

Het is uiteraard interessant te vernemen hoeveel hoeven en huizen in 1592 bewoond werden : de gegevens daaromtrent kunnen wij putten uit het Terrier van Vinkem van 1592. De toestand was de volgende :

hoeven 56; huizen 5; totaal 61.

In vergelijking met 1583 stellen wij vast dat er 11 afgebrande of vervallen hoeven zijn en 6 huizen die in dezelfde staat verkeren, het aantal haarden is met 21 % verminderd, voor de hoeven en de huizen afzonderlijk is dit respectievelijk 16 en 45 %. Uit het verdwijnen van de kleine bedrijfjes en huizen kan nogmaals verondersteld worden dat vooral het landbouwproletariaat en de kleine landbouwers het meest getroffen werden door de crisis.

Alhoewel het normale leven zich langzamerhand kon herstellen te Vinkem, was alle oorlogsdreiging zeker niet

(41) RAB, KV, Kasselrijrekeningen 39-45.

verdwenen : tijdens de periode van 20 december 1597 tot 12 april 1598 werden de «ceurlinghen» van Vinkem in de rekening van de parochie opgenomen «ter cause van vacac-tien ende dienst by hemlieden ghedaen als ten alarme ghe-weest hebbende te twee stonden te leighe watere ende eene tot Alveringhem zonder danof eenighe gaygen ontvanghen thebben» (42). Volgende personen worden dan ook in de rekening als «ceurlinghen» vermeld :

Jo. Jan de la Tour, kapitein	Ryckewaert de Cool jr.
Lyoen de Buck, luitenant	Pieter Angoen
Jan Schipman, korporaal	Jacques Marissael
Ryckewaert de Cool sr.	Franchoy de Zoomer
Guillelmus Valckier	Jan Blondeel
Marcx Pannecoucke	Antheunis Haelewycq
Jan Maryssael	Caerle Teeman
Andries Haelewycq	Jan Pamer
Christiaan Coppen	Mechiel Brouck
Jacques Outerssone	

Aan de reeds bovenvermelde terrier werd tussen 1605 en 1610 (43) een aanvulling aangebracht : in margine werden de namen van de gebruikers van de gronden vermeld; daardoor kunnen wij de toestand voor de periode omstreeks 1610 reconstrueren :

hoeven 49 (5 hoeven zijn in andere bedrijven opge-nomen); huizen 6; totaal 55.

Uit de bron kunnen wij afleiden dat de afgebrande en ver-nielde hoeven niet opnieuw werden herbouwd, de lande-rijen behorend tot die bedrijven werden wel door andere landbouwers in gebruik genomen.

In tabel VII geven wij de namen van de bewoners der huizen, en in tabel VIII worden de landbouwers opge-nomen.

(42) RAB, KV, 2113, f° 3.

(43) Een juiste datering van de aanvullingen is niet mogelijk; uit de Dis-rekeningen van Wulveringem, die in 1615 aanvangen, konden wij afleiden dat de aanvulling vóór 1615 moet gebeurd zijn.

Tabel 7.

- kolom A : aard van het huis : h + getal : huis met bijgaande grond in ha
 — kolom B : bewoner
 — kolom C : vermelding of het huis door de eigenaar (E) of door de pachter (P) bewoond wordt.

A	B	C
H + 0,05	Noel Vilein	E
H + 0,08	Maerten vanden Berghe	P
H + 0,11	Lammen Fossu	P
H + 0,56	Jan Vercamer	P
H + 0,61 Broucken	P
H + 0,62	Jacques Bredenne	P

Tabel 8.

Jan van Stavel	0,9 ha
Joos Heghere	1,1
Antheunis Gallo	1,4
Guillaume Roobant	1,5
Dieric Gauweloos	1,5
Pieter Vlieghe	1,6
Jan Valckgrave	2,2
Joos Thiereman	2,5
Jo. A. Sperinck	2,6
Pieter Tyteca	2,8
Germain van Moerkërke	2,9
Jan Goens	3,0
Jacques Bernaert	3,3
Philips du Wene	3,3
Guillelmus Platteel	3,4
Anthoine Thorreele	3,5
Cornelis Malegheer	3,5
Pastoor	4,1
Hendric de Man	4,5
Frans Boone	4,9
Rla. Jan Bruneel	6,0
Pieter Bollengier	6,2
Philips Houvenaghele	6,4
Hendric Leynaert	6,6
Passchier Tycque	6,7
Jo. Charles de Moucheron	7,3

Omaer Huussuene	7,3
Frans Basyn	7,6
Pieter de Witte	7,9
Jan Hedin	8,4
Jacques Hertoghe	8,6
Guillaume Bindt	9,7
Cornelis Wegghe	9,7
Pieter Hendricx	9,7
Rla. Jan Hertoghe	10,3
Jan van Hercke	11,0
Pieter Lowycq	11,1
Jan Sys	11,3
Adriaen Rycquewaert	12,0
Joos Brabander	12,8
Cornelis Thomaere	13,0
Antheunis de Scgyver	13,5
Jan de Clercq	15,1
..... Haelewyqc	15,2
Jacques Beusaert	17,6
Jan de Croocq	19,7
Pieter de Brune	21,6
Mr Pieter Pattheet	24,3
Hof ter Torelen	42,2

Hierbij dient opgemerkt dat volgende personen meer dan één bedrijf beheren : Anthoine Thorreele 2; Pieter de Brune 2; Mr Pieter Pattheet 4.

De totale oppervlakte door de bedrivers gebruikt bedraagt 413,3 ha. of 77,68 % van de totale oppervlakte van de parochie Vinkem; tegenover 1569 is dit een vermindering met 10,22 %. Indien wij de bedrijven indelen volgens de zelfde normen als in 1569 bekomen wij :

— dwergbedrijven	1
— kleine bedrijven	19
— middelmatige bedrijven	22
— grote bedrijven	6
— zeer grote bedrijven	1
totaal	49

Vergelijken wij deze resultaten met die van 1569 dan valt op dat :

— het totaal aantal bedrijven nagenoeg hetzelfde is

- het aantal kleine bedrijven verdubbeld is ten nadele van de middelmatige en grote bedrijven
- een bedrijf groter is dan 30 ha., wat niet voorkwam in 1569.

Waar wij over gegevens beschikken nopens de bedrijven en de bedrijfsoppervlakte, kunnen wij ook voor de aard van het bezit enkele cijfers naar voor brengen (44). Zie tabel IX.

Tabel 9.

- kolom A : aard van de eigenaar;
- kolom B : aantal eigenaars;
- kolom C : totale oppervlakte in ha.;
- kolom D : procentuele verhouding tegenover het totaal.

1569	A	B	C	D
	Kloosters	3	8,9	2,1
	Instellingen	9	21,4	4,4
	Adel	8	84,6	17,5
	Overigen	112	363,1	75,9
	Totalen	132	478,0	100 %

1592	A	B	C	D
	Kloosters	2	7,8	1,3
	Instellingen	9	18,8	3,5
	Adel	19	177,2	33,6
	Overigen	85	323,4	61,6
	Totalen	115	527,2	100 %

Tegenover de Kloosters en de Instellingen die samen 1,7 % verliezen staat de 16 % winst van de Adel, het grootste verlies wordt geleden door de «Overigen»: 14,9 %.

Een laatste vraag die in het kader van dit artikel kan gesteld worden is: hoe groot was het bevolkingsaantal van Vinkem? Op deze vraag kunnen wij niet rechtstreeks antwoorden bij gebrek aan zuiver demografische bronnen, wel kunnen wij met het aantal haarden een benaderend bevolkingscijfer vooropstellen. Vertrekkend uit de veronderstel-

(44) De gegevens werden eveneens geput uit het Terrier van 1592.

ling dat één haard ongeveer 5 mensen vertegenwoordigt (45) zouden wij volgende cijfers kunnen weerhouden :

1569 (46)	51 (47)	39	90
1583	67	11	78
1592	56	5	61
1605-10	49	6	55

Uitgaande van voorgaande veronderstelling zou het benaderend bevolkingscijfer van Vinkem kunnen worden

1569	450 inwoners	100 %
1583	390	86 %
1592	305	67 %
1605-10	275	61 %

BESLUIT

Uit deze kleine studie over een parochie uit het zandleemgebied van de Kasselrij Veurne tijdens de crisisperiode 1580-1610 kunnen enkele beperkte besluiten getrokken worden. Een welvarende landbouwgemeenschap wordt zeer zwaar getroffen door de vele oorlogen tijdens de vermelde periode, in 1584-84 was de bevolking van Vinkem zelfs volledig verdwenen, vrij spoedig wordt het dorp weer bevolkt zodanig dat in 1590 alle landbouwgronden opnieuw in cultuur gebracht zijn. Daarentegen bleven de kleine boeren en het landbouwproletariaat, die het ergst te verduren hadden tijdens de crisis, het langst achterwege. Zowel uit de cijfers van de Impost als uit de benaderende bevolkingscijfers mogen wij vaststellen dat het bevolkingscijfer van 1610 nog steeds een 35 % lager ligt dan in 1569.

P. VANDEWALLE

(45) Dr. C. Vandenbroeke wijst erop dat voor de periode 16e - eerste helft 17e eeuw het coëfficiënt 5 voor de grootte van een gezin aannemelijk is; zie C. Vandenbroeke, *Historische Demografie*, vrije cursus RUG, p. 12.

(46) In de volgende kolommen : aantal landbouwers, aantal niet-landbouwers, totaal.

(47) Het aantal landbouwers bedraagt 50 + 1 taxateur waarvan wij de bedrijfsgrootte niet kennen.

Oorkonden en Mededelingen

EEN VERGETEN DRUK VAN HUBERTUS GOLTZIUS

Er zijn reeds enige publicaties over de figuur van Hubertus Goltzius als humanist, numismaat en geschiedschrijver verschenen, maar slechts weinigen behandelden het probleem van H. Goltzius als Brugs drukker (1). Tijdens onze opzoekingen omtrent de drukactiviteiten van de *Officina Goltziana* konden we enige interessante aspecten verduidelijken, en ondermeer een vergeten druk terugvinden (2).

Hubertus Goltzius (1526-1583) verbleef na zijn opleiding bij Lambert Lombard te Luik, van 1546 tot 1558 te Antwerpen. In deze drukkerstad bij uitstek liet hij in 1557 bij Gillis Coppens van Diest de *Vivae Omnium Fere Imperatorum Imagines* verschijnen. Gezien de ruime interesse werd het werk eveneens in het Duits, het Frans, het Italiaans en het Spaans uitgegeven. Marcus Laurinus uit Brugge, die

(1) De belangrijkste verschenen publicaties zijn: A. Dewitte, *Het humanisme te Brugge. 1515-1570*, Leuven, 1956, H. de la Fontaine Verwey, *Marcus Laurinus en Hubertus Goltzius*, in *Handelingen van het XXVIe Vlaams filologencongres*, Gent, 1967, p. 525-536. W.Th. M. Hendriks, *Hubertus Goltzius van Venlo. Schilder, graveur, geschiedschrijver, drukker en numismaticus, 1526-1583*, in *Spiegel der Historie*, 9, 1968, p. 320-326. M. Hoc, *Hubertus Goltzius. Editeur et imprimeur*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LXVIII, 1925, p. 21-34. A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers van de 16e eeuw. VI: Hubrecht Goltzius*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*, LXXXIV, 1957, p. 114-161. A. Viaene, *Twee zeldzame Brugse drukken van Hubrecht Goltzius*, in *Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation» te Brugge*, XC, 1953, p. 43-57. A. Visart de Bocarmé, *Recherches sur les imprimeurs brugeois*, Brugge, 1928. J. Weale, *Hubert Goltz dit Goltzius*, in *Le Belfroi*, III, 1866-1870, p. 246-277.

(2) W. Le Loup, *Hubertus Goltzius (1526-1583). Drukker-graveur*, onuitgegeven lic. verhand., Leuven, 1973.

van plan was een geschiedkundig werk over de oudheid te schrijven, waarin hij de munten en epigrafische teksten als historisch bewijsmateriaal zou verwerken, zag in de persoon van H. Goltzius een bekwaam medewerker. Op 21 juli 1558 kwamen Goltzius en M. Laurinus tot een akkoord. Om hun publicaties in de beste omstandigheden te laten verschijnen werd er op kosten van Marcus Laurinus een drukkerij opgericht waarvan Goltzius de leiding zou nemen. In september 1563 verscheen het eerste, in 1576 het laatste werk van deze «*private press*» (3). In die tijdsspanne, met een inactiviteit tussen 1566 en 1574, werden er vier in-folio boeken, twee volledige en een onvolledig in-4° boeken en twaalf in-8° boeken gedrukt. Het best gekend zijn de in-folio werken, samengesteld door M. Laurinus en Goltzius, die met tientallen gravures met muntvoorstellingen zijn verrijkt. De in-4° en in-8° boeken verschenen allen tussen 1563 en 1565 en zijn door verscheidene humanisten, waaronder heel wat Bruggelingen (Raevardus, Meetkercke, Pelsers, Otho en Cruquius) samengesteld.

Eén van de in-4° werken, die in geen enkele studie omtrent H. Goltzius vermeld wordt, is een uitgave van de *Novellae Constitutiones* van Justinianus.

Op de titelpagina staat :

IMP. IVSTINIA- // NI NOVELLAE CON- // STITVTIONES, // INTERPRETE IVLIANO PATRICIO ANTE- // cessore vrbis Constantinopolitanae, hactenus deside- // ratae, inter quas extant multae, quae in Grae- // co archetypo non habentur. // (vignet, 7 x 20 mm) Quibus accesserunt scholia seu notae incerti auctoris in // aliquot Constitutiones. // His subiunximus ipsius etiam Iustiniani, Iustini iunioris, // Tiberij Constitutiones nonnullas antehac // typis non excusas. // (drukkersmerk van H. Goltzius, houtsnede, 40 x 20 mm. Het merk stelt voor : Een jonge vrouw met in haar handen de hoorn des overvloeds waaruit verschillende munten vallen. Rondom de houtsnede staat de tekst HVBERTAS // AVREA. // SAECVLI. //) BRVGIS FLAND. // EXCVDEBAT HVBERTVS GOL- // TZIVS. ANNO M. D. LXV. // .

(3) H. de la Fontaine Verwey, *The first private press in the Low Countries. Marcus Laurinus and the Officina Goltziana*, in *Quaerendo*, II, 4, 1972, p. 294-310.

Inhoud van het werk :

- f. (A) r^o : titelpagina
 v^o : blanco
- p. 3-6 : LVDOVICVS MI- // RAEVS (4) LECTORI- // BVS S. //
 gedateerd : Lugduni M.D.LX Kal. Augusti
- p. 7 : HVB. GOLTZIUS // LECTORI. //
 gedateerd : BRVGIS FLANDROR. ex officina // nostra, XIX
 kal. Februar. // M.D. LXV. //
- p. 8 : ERRATORVM //
- p. 9-229 : IN NOMINE DOMINI // INCIPIVNT CONSTITVTIO-
 // NES NOVELLAE IVSTINIANI IM- // PERATORIS,
 DE GRAECO IN LATINVM // TRANSLATAE PER
 IVLIANVM ELO- // QVENTISSIMVM ANTECESSO- //
 REM CONSTANTINOPOLI- // TANAE CIVITATIS. //
- p. 230-239 : SCHOLIA ANONYMA IN // CONSTITVTIONES //
 ALIQVOT. //
- p. 240-247 : PRAGMATICA SANCTIO // IVSTINIANI IMP.
 COMPLE- // CTENS VARIA CAPITVLA. //
- p. 248-251 : INCIPIIT IVSTINI IMP. // NOVELLA CONSTITVTIO
 AD // IVLIANVM PRAEFECTVM VRBIS DATA, QVAE
 // EX * GRAECA LINGVA IN LATINVM SER- //
 MONEM TRANSLATA EST. //
- p. 252-II4 : SACRVM PRAGMATICVM // TIBERII AVGVSTI, DE
 CON- // FIRMATIONE CONSTITVTIONVM IVSTINI
 // IMPERATORIS DE FILIIS COLONO- // RVM ET
 LIBERARVM. //
- f. II4v^o-Mm4v^o : INDEX CAPTIVLORVM // QVAE SVB VNAQ-
 VAQVE // CONSTITVTIONE CON- // TINENTVR. //
- f Mm5r^o : IVSTINIANI ET NONNVLLO- // RVM IMPP. CON-
 STITVTIONES // ALIQVOT. //
- v^o : privilegi; Dat. Bruxellae V. Idus Septemb. Anno a Christo
 nato M.D. LXIII
- f. Mm6r^o : drukadres :
 drukkersmerk van H. Goltzius, houtsnede, 60 x 26 mm,
 eromheen de tekst : HVBERTAS // AVREA // SAECVLI. //
 daaronder : BRVGIS FLANDROR. // EX OFFICINA
 HVBERTI GOL- // TZII ANNO M.D. LXV. // IIII. IDVS
 FEBRVAR. //
- v^o : blanco.

(4) Wijzen we er op dat L. Miraeus eveneens het voorwoord schreef voor de *Novellae Constitutiones*, in 1561 te Lyon bij J. Tornaesium en G. Gazeium gedrukt.

Justinianus (483-565) was van 527 tot 565 keizer van het Oost-Romeins keizerrijk (5). Onder zijn bestuur werd de *Codex Justinianus* samengesteld (529), welke gevolgd werd door de *Digesta (Pandectae, 533)* en door een leerboek voor studenten *Institutiones Iustinianae* (533). In 534 kwam een vernieuwde versie van de *Codex*, nl. de *Codex repetitae praelectionis*. De constituties welke in de periode 535-565 door Justinianus werden uitgevaardigd werden gebundeld onder de naam *Novellae*. Het gehele werk bestond uit minstens 165 nummers. De meeste van deze constituties zijn vermeld in de «*collectio graeca*» welke tijdens de regering van Tiberius II (578-582) werd samengesteld. Het belang van Justinianus voor het privaat-, het kerkelijk- en het publiek recht blijkt wel uit de +/- 900 uitgaven die zijn *Institutiones* kende. In de 16e eeuw behoorde het werk van Justinianus bij de bestsellers (6).

Tussen 1563 en 1566 verschenen bij de *Officina Goltziana* vijftien werken van de hand van vooral Brugse vrienden die allen typisch humanistische onderwerpen behandelden. Het is helemaal niet verwonderlijk dat bij Goltzius een juridisch werk als de *Novellae* verschijnt. Van J. Raevardus (Reyvaert, 1535-1568), specialist in het romeins recht, werden er bij Goltzius vier werken gedrukt (7).

Verschijningsvorm van het werk : in-4°, A-Z⁴Aa-Ll⁴Mm⁶, 128 ff.g., (255 pp.), 14 ff.n.g..

De gebruikte lettertypes zijn :

(5) M. Schanz, *Geschichte der römischen Literatur bis zur Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, dl. IV, München, 1959, p. 176-187. A.C. Oltmans, *De instituten van Justinianus*, Haarlem, 1941. W. Buckland, *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian*, Londen, 1963. A.A. Vasiliev, *Justin the first. An introduction to the epoch of Justinian the Great*, Cambridge, 1950.

(6) In de jaren 1560 verschenen er verscheidene uitgaven van de *Novellae Constitutiones*. In 1561 te Basel bij J. Heruagium; nog in 1561 te Lyon bij J. Tornaesium en G. Gazeium; in 1562 te Parijs bij G. Merlin en G. Desboys; in 1565 bij H. Goltzius te Brugge; in 1567 bij Chr. Plantin te Antwerpen en in 1571 te Lyon bij G. Rouillium.

(7) J. Raevardus : *Ad leges duodecim tabularum liber singularis*, 1563; *Variorum sive de iuris ambiguitatibus libri quinque*, 1564; *Protribunalium liber singularis*, 1565; *De praeiudiciis libri duo*, 1565.

- p. 3-6 : romein; Tavernier's Mediaan, R 26 (8)
 p. 7 : italique; Guyot's Mediaan, IT 10
 p. 9-255 : tekstgedeelte : romein; 93 mm
 titeltjes : italique; Guyot's Mediaan, IT 10
 hoofdstuktitels : romein; Tavernier's Text, R 20
 randteksten : italique; Guyot's Mediaan, IT 10
 randteksten in grieks : 80 mm
 f. Ii4v^o-Mm4v^o : italique; Guyot's Mediaan, IT 10
 titels in romein; Tavernier's Text, R. 20.

In het werk treffen we drie houtsneden aan. Op de titelpagina het drukmerk van Goltzius, 40 x 20 mm. Op p. 9 een initiaal : de letter E met als achtergrond een voorstelling van de muze Melpomene, 39 x 39 mm. Op f. Mm^{6r} het drukmerk van Goltzius, voorstellend een vrouw met in haar handen de hoorn des overvloeds waaruit munten vallen, 61 x 25 mm.

Het papier heeft als watermerk een banderol waarin de tekst COSME en VRENT voorkomt, 71 x 17 (10)7 l. De onderlinge afstand van de brugdraden is 24 mm en er zijn ongeveer 12 vormdraden per cm. Dit watermerk treffen we in boeken uit de *Officina Goltziana* voor het eerst aan in de *Justinianus* en vinden we bij Goltzius in 1565 nog in zes in-8° werken terug.

De drukoplage van de numismatische werken van Goltzius was voor de *Caesar Augustus* (in-folio, 1574) 1000 exemplaren, voor de *Fastos* (in-folio, 1566) 700 exemplaren en voor de *Miscellanea Leopardi* (in-4°, 1566) 1250 exemplaren. De vermoedelijke oplage van de *Novellae* van Justinianus (in-4°, 1565) zal naar alle waarschijnlijkheid ook rond de 1250 exemplaren liggen.

Goltzius onderhield zeer interessante commerciële betrekkingen met Chr. Plantin uit Antwerpen. Beiden leverden aan elkaar heel wat papier maar Plantin zorgde bovendien voor de verkoop van werken die bij de *Officina Goltziana* verschenen. Uit de rekening van 14 juli 1566 (9) blijkt

(8) De siegels R + een cijfer IT + een cijfer beduiden respectievelijk een romein en italique lettertype. Ze verwijzen naar H.D.L. Vervliet, *Sixteenth-century printing types of the Low Countries*, Amsterdam, 1968.

(9) Plantin-Moretusmuseum, Archief, Rekeningen, boek III, f. 55.

dat Goltzius zijn verschillende in-4° en in-8° boeken per riem aan Plantin verkocht. En uit die zelfde rekening weten we dat Goltzius «188 Justiniani Novella (35 1/2 kat.)» aan Plantin leverde.

Een exemplaar van de *Novellae Constitutiones* bij Goltzius te Brugge in 1565 gedrukt, wordt bewaard te Gent in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit, nr. Acc. 11078 en in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, nr. VB 28713 A.

W. LE LOUP

Boekbesprekingen

N. LEPLAE, P. FREDERIX, S. d'YDEWALLE, R. VAN ENOOI, *West-Vlaanderen* (Standen en Landen LX) Brussel, Encyclopedische Boekhandel, 1972, 301 blz.

Deze aflevering van Standen en Landen is volledig gewijd aan belangrijke aspecten en figuren van de kerkelijke geschiedenis van West-Vlaanderen tussen 1715 en 1853.

De bijdrage van N. Leplae: *Betwistingen rond de benoeming van parochieherders in de Oostenrijkse Nederlanden, bijzonder in het Bisdom Brugge, in de eerste helft der XVIIIe eeuw* geeft met deze titel zeer goed haar onderwerp weer. Het gaat vooral over het episcopaat van bisschop Van Susteren (1716-1742). In een eerste deel zet hij vooral de moeilijkheden uiteen naar aanleiding van het in 1483 door paus Sixtus IV aan de Leuvense Universiteit verleende benoemingsprivilege. Daardoor had deze instelling het recht om haar studenten en professoren die dit verlangden, voor te dragen voor al dan niet pastorele beneficiën, waarvan andere geestelijke personen of instellingen met normale patronaatsrecht bezaten. Daardoor beschikte de universiteit over de mogelijkheid haar oud-leerlingen te plaatsen. Nu bracht vooral de hervormingswetgeving van Trente, die een veel groter gezag aan de bisschoppen toekende in het pastoraal beleid van hun dioceses, deze privileges in gevaar. De bisschoppen waren daartegen gekant om een tweevoudige reden: vooreerst hadden ze veel meer zeggingskracht in de diocesane opleidingsinstellingen door Trente in het leven geroepen (de seminaries) en vervolgens ontsnapten de Leuvense kandidaten aan de normale benoemingsprocedure van de *concursus*. Beide waren middelen in de hand van de bisschoppen om op efficiënte wijze het toezicht op het pastoraal beleid stevig te organiseren. Daar de universiteit als school de seminaries niet zo gunstig gezind was en de bisschoppen anderzijds ook op hun rechten stonden gaf dat aanleiding tot talrijke betwistingen. Dat was trouwens ook het geval met de zeldzame lekenpatronen wiens kandidaten ook aan de *concursus* ontsnapten. Van enigszins andere aard waren de wrijvingen met de geestelijke patronen die door de invoering van de *concursus*procedure hun keuzevrijheid beperkt zagen en er daarom ook poogden enigermate aan te ont-

komen. Procedure, betwistingen en moeilijkheden worden helder uiteengezet, concreet toegelicht en met een paar goedgekozen bijlagen voortreffelijk geïllustreerd.

De figuur van Frans Thomas Corselis (1767-1853), vicaris generaal van de eerste bisschop van het heropgerichte bisdom Brugge (1833) wordt in een zeer leesbare studie van P. Frederix nader belicht. Het eerste hoofdstuk beschrijft zijn soms veelbewogen priesterlijke loopbaan, het tweede meer algemeen en beknopt zijn aanstelling, activiteit, statuut en ontslagname als apostolisch visitator van de Belgische kloosters van juni 1834 tot november 1850.

Precies over deze laatste periode handelt ook de goed gedocumenteerde bijdrage van S. D'Ydewalle onder de titel: *De vergadering van de dekens in het bisdom Brugge tijdens het episcopaat van Fr.-R. Boussem* (1834-1848). Na een beknopte schets van de situatie tijdens het Ancien Régime, waaruit blijkt dat deze dekensvergadering tijdens de XVIIIe e, blijkens de canonieke bronnen althans, niet veel meer betekende, in tegenstelling tot de pastoorvergadering bij de dekens, bespreekt hij de wederinvoering ervan na 1830. Op de bisschoppenconferentie van Doornik in 1835 werd door de bisschoppen unaniem besloten tot een herwaardering van de dekensfunctie en het weer invoeren van de dekensvergadering. Aartsbisschop Sterckx lijkt de grote bezieler van dat initiatief te zijn geweest en de weg te hebben gewezen voor het bisdom Brugge en Boussem. De start daartoe lijkt te vinden in een brief van bisschop Boussem van augustus 1836 gevolgd door een eerste dekensvergadering op 13 oktober 1836. Verder volgt dan een duidelijke uiteenzetting over de werkwijze, de persoon en bijdrage van de leden, en tenslotte over activiteit en realisaties van deze vergadering. Bewust anders dan in de bisdommen Mechelen en Gent worden de *capitula pastorum* of jaarlijkse vergaderingen van de pastoors bij hun dekens in Brugge niet hersteld. Aldus schijnen de pastoors weinig kans gekregen te hebben om mee te werken aan de opbouw van de diocesane wetgeving en pastorale leiding. Dekens en pastoors ontmoetten elkaar evenwel telkenjare kort na Pasen voor de uitdeling van de H.H. Oliën, waarvoor reeds in 1837 een ritueel werd voorgeschreven. Vielen de *capitula* weg, dan werden echter de pastoorconferenties over theologische onderwerpen wel ingevoerd, maar dat waren geen organen van inspraak. Een vrij geruime tijd namen deze dekensvergaderingen de plaats in van de diocesane synoden. Deze begonnen in Namen reeds in 1867, maar in Brugge pas in 1926. In de diocesane statuten worden ze voor het eerst in 1927 vermeld. Schrijver heeft de indruk dat deze stand van zaken op een eerder paternalistische geest bij de dekens wijst er op een duidelijk naar een religieus en pastoraal doel gericht centraliserend streven bij de bisschop, bij deze evenwel steeds gemilderd door een gezond pragmatisme.

Deze bijdragenbundel wordt bekroond met een uitvoerige en gedetailleerde studie van Prof. R. Van Eenoo over *Post-revolutionaire contestaties: Priester Beeckman en zijn blad «Het Brugse Vrije» 1848-1853*. Door

de ontdekking van het persoonlijk archief van B. Beeckman met een schat van honderden lezersbrieven hoopte de schrijver aanvankelijk door confrontatie met de bewaarde krant de gedachtenwereld van een ruime schaar lezers en hun houding tegenover hun krant te kunnen achterhalen. Hij zag zich evenwel genoodzaakt zijn onderzoek van de lezers naar de persoon en journalist Beeckman te verschuiven. Toen op 25 dec. 1865 priester Benoit Beeckman, sinds 153 verzoend met een min of meer bezweken voor de vermaningen van zijn bisschop, in de omgeving van Brussel stierf, verdween met hem en originele figuur uit de Belgische politieke en perswereld. Hij was een vertegenwoordiger van een generatie die de eed van trouw had gezworen aan de keizer en daarna aan koning Willem I. De revolutie van 1830 en de daarop volgende politieke situatie betekende voor hen een hele omkeer. Beeckman kwam daarbij vooral in het verzet tegen het opportunisme van zijn hiërarchische overheid, geraakte daardoor vereenzaamd en zocht aansluiting bij de oppositiegroep van de antiklerikale liberalen.

Doch ook daar vond hij geen voldoende gehoor, bleef een rebel en moest tenslotte capituleren. De economische crisis van de jaren '40 had hem intussen naar de misnoegde middengroep van de radicale liberalen gedreven. Het vlaamse en sociale waren bij hem innig verstrengeld en zo kreeg hij voor die tijd wel een meer dan eng-lokale betekenis. Geboren te Dendermonde op 6 december 1789, tot priester opgeleid in het Gentse seminarie tussen 1807-1611, onderpastoor te Oostende op 19 nov. 1814 en daarna te Brugge op Sint-Donaas op 1 aug. 1817, zou hij vooral in deze stand actief blijven. Als pamfletist enigszins bekend, dan als redacteur van de liberale *Hoop van Brugge* (1847) werd hij meester in eigen huis met de stichting in 1848 van *Het Brugse Vrije*, lokaal van betekenis en antiklerikaal van tendens, maar voor alles een eigen koers varende. Rond 1849 bereikte hij een kortstondig hoogtepunt. Het geheel is zeker een boeiend verhaal.

Kroniek

PERSONALIA

Doctoraat Dom Huyghebaert. — Maar weinigen zullen geweten hebben dat de geleerde Benedictijn die de last torst van het West-Vlaamse «Monasticon» nog de tijd niet gevonden had om te doctoreren. Het is er dan toch van gekomen en op 25 maart 1975 behaalde ons geacht bestuurslid Dom. Nicolas Huyghebaert O.S.B., docent aan de U.C.L., het doctoraat in de Geschiedenis met een thesis over de «Sermo de adventu SS. Wandregisili, Ansberti et Wulframni in monte Blandinium», waarvan hij een kritische uitgave bezorgde, samen met de uitgave van de «Inventio, elevatio et translatio Sanctae Amelbergae» en van de «Adventus SS. Gudwali et Bertulfi». Deze studie werpt nieuw licht op de hagiografische bedrijvigheid in de Sint-Pietersabdij te Gent in de XIde en de XIIde eeuw.

L.D.

Doctoraat L. Cumps. — Op 18 maart 1975 behaalde Lieven Cumps het doctoraat in de Wijsbegeerte en Letteren aan de Leuvense universiteit met een verhandeling «De Tempeliers in het baljuwschap Vlaanderen. Een volkskundig onderzoek naar relictten van de Tempelorde in de volksverleving».

In memoriam H. Van Eenghem. — Op 24 december 1974 overleed ons medelid H. Van Eeghem, hoofdarchitect bij het Provinciebestuur West-Vlaanderen. Hij speelde een voorname rol in de monumentenzorg van West-Vlaanderen; nauwlettend onderzocht bij dossiers, controleerde restauraties, gaf raad en hielp waar hij kon.

In de *Handelingen* 99 (1962) 308-309 schreef hij een nota over herstellingswerken aan de Sint-Salvatorskerk te Brugge, en in de *Handelingen* 104 (1967), 250-251 een nota over herstellingswerken aan de kerk van het Grootseminarie te Brugge waarin zijn jarenlange ondervinding naar voren treedt.

ALGEMENE GESCHIEDENIS
EN OUDHEIDKUNDE

Oudheidkundig bodemonderzoek. — Op 9 maart 1974 werd de «Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in West-Vlaanderen» (V.O.B.O.W.) opgericht. Voorzitter is de heer P. Monballyu, Bestendig Afgevaardigde. Deze nieuwe groepering is ontstaan uit de «Streekvereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in Zuid-West-Vlaanderen» die op 20.4.1974 ontbonden werd.

Standaardwerk over de Vlaamse visserij ? — Na het afsterven van Ary Sleeks (Karel Seys) in 1966 scheen een rustpauze te zijn ingetreden in de geschiedschrijving over Oostende, de kust, de visserij, de vissers en de kustbevolking. Na het verschijnen van *Ostendiana I* (Oostende, 1972) werd terug aangeknoopt met het verleden en werden enkele werken gepubliceerd o.a. *Langs het hard zand* (1973) en *Langs de Oostendse kateien* (1974) van O. Vilain, *Oostendiana II* (1974) en het hier besproken werk van G. en R. Desnerck, *Vlaamse visserij en vissersvaartuigen*. Eerste deel. Met een woord vooraf van Walter Debrock. Tekeningen R. Blomme, G. Casier, A. Clement (Handzame, 1974, 256 blz., ill., krtn, tabn.). Deel 1 behandelt de havens en deel 2 zal de vaartuigen behandelen (publicatie verwacht in de loop van 1975).

In hun inleiding zeggen de auteurs dat ze verplicht waren zich te beperken tot het belangrijkste. Spijtig genoeg moet de lezer dan maar zelf uitmaken wat dit belangrijkste is. Dit werk kan onderverdeeld worden in drie delen: de geschiedkundige inleiding (blz. 9-29), de vissersplaatsen aan de Noordzee (blz. 30-218) en de vissersplaatsen aan de Braakman en Schelde (blz. 219-254).

Ondanks hun enorme inspanningen zijn de auteurs er niet in geslaagd een wetenschappelijk verantwoord werk te schrijven over de Vlaamse visserij en de vissersvaartuigen. Misschien is het nooit hun bedoeling geweest want in hun inleiding zeggen ze dat dit werk zich vooral richt tot de modelbouwer (blz. 7). Afgezien van de inhoud hebben de stellers vergeten dat enkele primordiale vereisten van een wetenschappelijk werk zijn: de bibliografie (ontbreekt volledig, hopelijk in extenso vermeld in het tweede deel) en het kritisch apparaat. Bronnenvermelding gebeurt occasioneel. Een vaste lijn hebben we er niet in gevonden. Vele gegevens, die in voetnoten verwerkt zijn, hadden mogen opgenomen worden in de tekst zelf.

We kunnen de auteurs niet begrijpen wanneer ze in voetnoot 2 op blz. 229, niet alleen de bibliografische gegevens vermelden van het geraadpleegd werk, maar eveneens de juridische vorm van de uitgeverij en het volledig adres, terwijl elders met moeite de plaats of jaartal van uitgave te vinden is. De voetnoot 1 op blz. 221 vermeldt dat elders een andere datum

gevonden werd. Overtuigd van hun geloofwaardigheid vermelden ze niet waar.

Een eerste grote verdienste van dit werk is het iconografisch materiaal dat in talrijke mate aanwezig is en veel nooit gepubliceerde foto's omvat, en op verantwoorde wijze in de tekst is ingebouwd. Een inspanning had mogen gedaan worden om de foto's te dateren, wat voor velen nuttig en belangrijk is. Sommige onderschriften zijn dit werk onwaardig zoals bv. «Terug van de visvangst» (blz. 48), «Zal ook dit visje gemijnd worden?» (blz. 90).

Recent vergelijkingsmateriaal is in geringe mate voorhanden. Studies van het Ministerie van Landbouw, Bestuur der Economische Diensten, Dienst voor de Zeevisserij, worden regelmatig gepubliceerd, doch zijn eerder economisch gericht. Jef Klausning behandelde de folklore in zijn werk «*Vreugde en verdriet in het visserlied*» (Nieuwpoort, 1970). Frans van Immerseel heeft het over de garnalenvissers in zijn boek «*Garnaalvissers te paard*» (Tielt-Utrecht, 1973). In het heemkundig tijdschrift *Bachten de Kupe* schrijven o.a. A. Dawyndt over *De prijsberaming voor vissershuisjes*, 10 (1968) blz. 108-109, en over *De vissersvloot te De Panne in 1850 en 1865*, 12 (1970) blz. 75-76; Bert Bijmens over *De visserij te De Panne*, 11 (1968) blz. 49-59, 97-110, 13 (1971) blz. 69-73; Jacques Beun over de *Garnaalvissers te paard*, 11 (1969) blz. 77-81 en terug Bert Bijmens over hetzelfde onderwerp, 11 (1969) blz. 121-133 en 12 (1970) blz. 41-47. Als belangrijkste vergelijkingsmateriaal konden we beschikken over het (jammer genoeg nooit gepubliceerde) werk van O. Vilain: *Bibliografie van de Belgische zeevisserij* (Brussel, 1962).

Reeds bij de geschiedkundige inleiding komt tot uiting dat de auteurs zeer summier tewerk zijn gegaan. Een betere verantwoording voor de indeling van de visserij in vier grote perioden was niet overbodig geweest. Uit het geschiedkundig overzicht blijkt dat de haringvisserij van groot belang was. Het plakkaat van 1535, ter regeling van de haringvisserij, het plakkaat van 1614, over de bescherming van de vis (de kust mocht niet overbevist worden: nihil novi sub sole), hadden mogen vermeld worden. De onderlinge strijd tussen de vissershavens wordt niet of nauwelijks aangeraakt. Sommige data zijn voor discussie vatbaar, maar dit blijkt toch niet uit de tekst. Bv. het visserijonderwijs nam een aanvraag te Oostende in 1886 (blz. 17), volgens O. Vilain in 1888 (Deze data moeten toch te achterhalen zijn!) De pogingen en visserijschool op te richten te Brugge (1848) worden niet vermeld.

Anderzijds wordt de bewering «er was dus een bloei» (blz. 17) tegengesproken door de publicaties uit deze tijd over de miserabele toestand van de vissers, o.a. in «Door arm Vlaanderen» van Aug. De Winne (Rotterdam, 1903). Bij de tabellen op blz. 24-28 had een bronnenvermelding mogen staan (tenzij de auteurs ze zelf opgemaakt hebben) en uitleg voor minder bevoegden. Vissersschepen kunnen niet alleen ingedeeld worden

volgens tonnenmaat, maar eveneens volgens p.k. van de motor. Zowel deze algemene geschiedkundige inleiding als de behandeling van de havens zijn zeer oppervlakkig opgesteld.

In het tweede gedeelte (blz. 30-248) worden de havens aan de Noordzee en aan het Zwin behandeld, alfabetisch gerangschikt volgens de geografische plaatsnaam. De IJslandvaart wordt bij elke havenplaats, waar nodig, behandeld. Beter ware geweest de IJslandvaart in een afzonderlijke rubriek, in zijn geheel, te behandelen.

Over de acties gevoerd om in De Panne een haven te bouwen (1907-1910) wordt met geen woord gerept. Op blz. 49 wordt beweerd dat acties gevoerd werden van 1841 tot 1861 om een haven te verkrijgen te Blankenberge. Deze zou volgens anderen slechts in 1848 begonnen zijn en verder doorlopen dan 1861, eerder tot 1878. De uitgewerkte plannen van 1781 om te Blankenberge een haven aan te leggen wordt niet vermeld. De kaart op blz. 53 had wel enigszins betere benamingen verdiend, i.p.v. kanaal naar Brugge ware afwateringskanaal beter geweest.

Een degelijke bronnenvermelding zou veel vragen oplossen. Op blz. 79 vinden we «Uit het Nieuwpoortse archief». De auteurs vermelden in de eerste kolom de folio's maar hebben vergeten het nummer van het stuk te vermelden. (Oud Archief Nieuwpoort, nr. 4003: Het register van eedelijke verclaersers tot bekommen van zeebrieven). Hebben de auteurs dit stuk geraadpleegd of hebben ze deze gegevens overgenomen uit het artikel van C. Denorme «*De Nieuwpoortse vissersvloot van 1757 tot 1762*» in *Bachten de Kupe* 8 (1966) blz. 65-67. In dit artikel wordt dezelfde tabel gegeven.

Uiteraard krijgt Oostende, als belangrijkste haven, de meeste aandacht. Onderwerpen als de Rode Vloot (blz. 151-154) dragen zeker bij tot de geschiedenis van de havens, maar de visserijopstand van 1887 (blz. 143) had als aanleiding het lossen van Engelse vissersvaartuigen, maar de oorzaken lagen eerder op sociaal vlak. Dit onderwerp, samen met de rol van bv. Cesar De Paepe, hadden mogen uitgediept worden. De verzekeringsmaatschappij voor vissersvaartuigen kwam tot stand in 1836 (blz. 166), volgens O. Vilain en op blz. 17 in 1841.

Op blz. 205 wordt beweerd dat het de wens was van Koning Leopold II, Brugge door een breed zeekanaal te verbinden met de zee. Dit is de zaken al te simplistisch voorstellen, vooral als de geschiedenis van Zeebrugge-haven nader onderzocht wordt. Leopold II deed ten andere in 1855, in de senaat, een oproep ten voordele van de Oostendse haven.

De gegevens over de havens van de Schelde zijn echter op het peil gebleven van een uitgebreid krantenartikel.

Veel gegevens zijn in dit werk vervat. Of het is zoals de stellers beweren in hun inleiding (blz. 7) dat veel met betrekking tot de visserij nu een eerste maal gepubliceerd werd, kan sterk in twijfel worden getrokken. Veel iconografisch materiaal was zeker tot nog toe onbekend, nieuwe gegevens

in de tekst zijn uiterst zeldzaam.

Zeer vlot leest het boek niet, te veel tabellen zijn opgenomen die beter in bijlage zouden gegeven worden. De grote verdienste echter van de auteurs is dat gegevens over de visserij, her en der verspreid, in één publicatie werden samengebracht en een overzicht geven van de ontwikkeling van de visserij. Het leven aan boord, de sociale toestand van de vissers en hun familie, aanverwante visindustrieën, de tewerkstelling in de visnijverheid en het belang van de visserij voor de plaatselijke bevolking, worden weinig of niet behandeld.

Dit eerste deel is, zoals gezegd in de inleiding (blz. 7) inderdaad uiterst geschikt voor modelbouwers, en misschien werd teveel rekening gehouden met de eisen van deze modelbouwers.

M. Berteloot.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Bibliografie van Doornik. — In de uit een lange slaap verrijzende «Annales de la Société royale d'histoire et d'archéologie de Tournai» publiceert drs. J. Pycke een *Bibliographie relative à l'histoire de Tournai. Première partie nrs. 1-3296.* Doornik, 1974, 310 blz. (te bekomen bij de Société d'Histoire de Tournai, Boulevard Léopold 87 — 7500 Doornik). Wie voor ogen houdt dat de koninklijke stad Doornik binnen het graafschap Vlaanderen gelegen was, dat het bisdom Doornik volledig deel uitmaakte van hetzelfde graafschap, (tenminste tot 1559, Kortrijk en het Kortrijkse tot 1801) zal in deze nieuwe bibliografie onmiddellijk een belangrijk werkinstrument zien voor de geschiedenis van onze gouw.

N.H.

Een Gallo-Romeinse nederzetting te Leffinge. — Tijdens grondwerken voor de aanleg van de autoweg Brussel-Calais, vak Jabbeke-Veurne, werden eind 1973 op het grondgebied van Leffinge een aantal Romeinse scherven verzameld door J.M. Depuydt en C. Vanisacker, beiden van Gistel. Deze vondstmelding van enkele losse Romeinse scherven, volledig uit hun verband gerukt, zou uiteindelijk leiden tot de ontdekking van een Gallo-Romeinse nederzetting te Leffinge. In die zin is het interessant terug te grijpen naar de gegevens uit de literatuur, waarin eveneens vonden uit de Romeinse tijd op het grondgebied van Leffinge werden gelokaliseerd.

— *Het Bibliografisch repertorium der Oudheidkundige vondsten in Westvlaanderen* van M. Bauwens-Lesenne (Brussel, 1963) geeft voor Leffinge een drietal Romeinse potten. Een onderzoek naar de vondstomstandigheden leert ons dat ze te voorschijn kwamen tijdens het veen- of darding-delven in het begin van vorige eeuw. Tot dit kompleks, dat we verder zullen bespreken als *Leffinge I*, behoren volgende vondsten :

a) een potje in gewoon aardewerk, voorzien van kamversiering; hij werd vóór 1808 opgedolven in de veenderijen van de pachthoeve Henry Van Hove, eigendom van Van Huerne de Schiervelde van Brugge. De pot kwam bij de vondst terecht in de verzameling Van Huerne te Brugge. De huidige bewaarplaats is niet gekend.

b) een pot in gewoon aardewerk, op de schouders voorzien van geglaaceerde lijnversiering in driehoekvorm; hij werd opgedolven vóór 1808 in de veenderijen van Jean de Rogt en kwam eveneens terecht in de verzameling Van Huerne (huidige bewaarplaats niet gekend).

c) een Gallo-Romeins *mortarium*, gevonden in 1825 in een niet gespecificeerde veenderij te Leffinge. Kwam terecht in de verzameling Van Huerne en werd bij de veiling van deze verzameling in 1844 opgekocht door B. Verhelst van Gent. De huidige bewaarplaats is niet gekend.

Wat kunnen we nu uit deze oude literatuurvermeldingen halen ?

Vooreerst is het duidelijk dat de vondstomstandigheden in de drie gevallen gelijkaardig zijn, nl. in de veenderijen. Het aantreffen van intact Romeins aardewerk in deze kontekst wijst op grafvondsten. In de meeste gevallen werd immers de Romeinse bewoningslaag door latere transgressiefazen weggespoeld. Veelal bleven echter de graven bewaard, veilig geborgen in het onderliggende veen. In die zin sluiten de vondsten van *Leffinge I* aan bij talrijke andere in de Vlaamse kustvlakte, onder meer van Mannekensvere, Slijpe, Sint-Pieterskapelle, Bredene enz., waar eveneens volledig Gallo-Romeins aardewerk werd aangetroffen in de veenderijen en die alle behoren tot Romeinse graven of grafvelden.

Wat de chronologie betreft, kan de pot van *Leffinge Ib* geplaatst worden in de periode eind IIe-eerste helft IIIe eeuw. Het potje met kamversiering is blijkbaar een lokaal produkt, terwijl het *mortarium* wellicht een importstuk is. Daar we de originele stukken niet konden bestuderen is het moeilijk hierover iets meer te vertellen.

Poging tot lokalisatie van deze vondsten heeft slechts gedeeltelijk resultaat opgeleverd. We slaagden er niet in de vondst van 1825 en de veenderijen van Jean de Rogt te lokaliseren. Vrij nauwkeurig konden we echter de veenderijen van de pachthoeve van Henry Van Hove lokaliseren ca. 800 m noordwaarts van het nieuwe site !

— Zoals hoger gezegd werd dit nieuwe site (*Leffinge II*) ontdekt door de vondst van Romeins schervenmateriaal langs de in aanbouw zijnde berm van de autosnelweg, op een perceel gelegen langs de Zwarte Weg. Een snelle controle ter plaatse leverde eveneens enkele Romeinse scherven op.

Er waren toen echter geen sporen *in situ* zichtbaar. Bij de studie van het Romeins schervenmateriaal kwamen we echter tot volgende vaststellingen :

1. de Romeinse scherven waren uiterst fragmentair en van zeer uiteenlopende aard, zodat ze vermoedelijk afkomstig waren van een bewoningslaag; het betrof dus blijkbaar geen grafvondsten.
2. daarenboven stelden we vast dat de breuken hoekig waren en niet afgerond; ze waren dus niet gerold of getransporteerd tijdens een of andere post-Romeinse overstromingsfase.

Uit deze gegevens konden we afleiden dat we hoogstwaarschijnlijk op het spoor waren gekomen van een Gallo-Romeinse nederzetting te Leffinge. Het spreekt voor zichzelf dat dit nieuwe site nauwkeurig in het oog werd gehouden. Onze hypotese werd bevestigd toen we enkele maanden later, begin 1974, in de wanden van een pas gegraven afwateringsgracht langsheen de autoweg een archeologische laag uit de Romeinse tijd konden vaststellen. Deze laag werd genoteerd over een lengte van verschillende tientallen meter. Ze bevond zich onmiddellijk op het veen en het werd zelf bedekt door een pakket Duinkerke 2- en 3-klei. De gegevens van de bodemkaart, die hier een dekkleigrond lokaliseert, werden dus bevestigd. De archeologische laag bevatte naast enkele Romeinse scherven vooral talrijke grote en kleinere brokken slakkig materiaal dat kon gedetermineerd worden als «zel-as», dit wil zeggen het afvalprodukt dat overblijft bij veenbranden. Dergelijke zelas-lagen werden onder meer reeds op verschillende plaatsen gevonden in Zeeland (Nederland). In één specifiek geval ('s Heer-Abtskerke, Zuid-Beveland) gingen ze gepaard met kleine oventjes die waren aangelegd in rijen (in die zin spreekt men van «batterijen»). Vermoed wordt dat dergelijke oventjes werden gebruikt voor zoutwinning. Gezien het belang van de vondst werd uitgekeken naar de mogelijkheid tot een meer systematisch onderzoek van het site van *Leffinge II*, met als doel: a. juiste lokalisatie van de nederzetting, karakter en datering; b. geologische opbouw van het site en relatie met de transgressies.

Door bemiddeling van de «Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in West-Vlaanderen» werd, onder leiding van ondergetekenden, in het najaar van 1974 overgegaan tot het graven van een proefsleuf van 10 x 2 m. Zonder te willen vooruitlopen op de definitieve resultaten van het onderzoek, kunnen we nu reeds meedelen ze van kapitaal belang zijn voor de kennis van de Gallo-Romeinse samenleving in de kuststreek. Onder meer werden een aantal oventjes ontdekt op het veen. Ze waren eveneens aangelegd in batterij. Het verder onderzoek zal vooral toegespitst worden op de functie en werking van deze artisanale bedrijvigheid. De bekomen chronologische gegevens wijzen op de IIe en IIIe eeuw na Chr. Wijzen we er tenslotte nog op dat dergelijke oventjes voor de eerste maal in België werden aangetroffen.

Tentoonstelling te Zwevezele. — Van 1 tot 9 juni 1975 werd in de St.-Aldegondekerk te Zwevezele een tentoonstelling gehouden over «Sinte-Aldegonde in de volksverering».

Brugge in september 1944. — Een reeks artikelen van dr. Carlos H. Vlaemynck over de Duitse bezetting en de bevrijding van Brugge in september 1944, in het «Brugsch Handelsblad» van 7 september tot 23 november 1974, werd als bewerkte overdruk heruitgegeven onder de auspiciën van het «Historisch Museum Brugge»: *De bevrijding van Brugge*, Brugge, 1974, 64 bladzijden.

Deze merkwaardige bijdragen zijn rijk geïllustreerd en overvloedig gedocumenteerd, dank zij zorgvuldige opzoekingen in de bronnen en de ondervraging van een honderdtal getuigen die rechtstreeks bij de gebeurtenissen betrokken waren. In het hoofdstuk *Brugge militair bezet* (4-7 september 1944) wordt beweerd dat de bisschop van Brugge de ontvreemding van het Madonnabeeld van Michelangelo, door de Duitsers op 7 september, niet heeft willen beletten. Een dergelijke beschuldiging veronderstelt onaanvechtbare en positieve bewijzen, die echter niet te vinden zijn in de overigens uitvoerige argumentatie.

B. JANSSENS de BISTHOVEN

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation», (ten groten deel uitgeput) per deel* 300 fr.
- H. Dusaart, *Fragments inédits de Rombout de Doppere. Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1893, in 8°, 56 blz. 250 fr.
- A. Heyse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in 4°, XXV - 169 blz. 300 fr.
- A. De Poorter, *Un traité de théologie inédit de Gautier de Bruges: Instructions circa divinum officium*. Brugge, 1911, in 8°, XII - 44 blz. 100 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Mémoriaux de Bruges*, Dl. II, in 8°, 327 blz. 300 fr.
- A. Schouteet & E.I. Strubbe, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*. Brugge, 1950. Met aanvulling (1940-1963). In 8°, 335 + 60 blz. 400 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteeckeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825*. Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. 150 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male*. Brugge, 1960, in 8°, 225 blz. + 6 pl. 300 fr.
- A. Van Wallegem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918*. Uitgegeven door J. Geldhof. 3 dln. in-8°, XLIII + 202, 256, 213 blz., + 22 pl. 600 fr.
- J. De Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*. Uitgegeven oor A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI + 242 blz. + 5 pl. 300 fr.
- L. Devliegheer, *Oorlogsdagboeken uit de streek tussen IJzer en Leie*. Brugge, 1972, in 8°, 247 blz. + 20 pl. 300 fr.
- J.-M. Duvosquel, *La vie civile à Comines durant la guerre 1914-1918*. Brugge, 1972, in 8°, XV + 316 blz. + 23 pl. 300 fr.
- J. Geldhof, *Het Handboek van Pj. Vandendorpe, pastoor van Nieuwkerke (1730-1806)*. Brugge, 1974, in 8°, 210 blz. 300 fr.
- A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge. Regesten op de oorkonden 1089-1300*. Brugge, 1973, in 8°, 217 blz. 300 fr.